

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

MOLLA ALİ EL-KÂRÎ, KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE
EL-MİNEHU'L-FİKRİYYE
FÎ-ŞERHİ'L-MUKADDİMETİ'L-CEZERİYYE
ADLI ESERİN TAHLİLİ

SÜLEYMAN DEDE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU

KONYA 2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	SÜLEYMAN DEDE		
	Numarası	20810601027		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
Tezin Adı	MOLLA ALİ EL-KÂRÎ, KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE EL-MİNEHU'L-FİKRİYYE FÎ-ŞERHİ'L-MUKADDİMETİ'L-CEZERİYYE ADLI ESERİN TAHLİLİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Süleyman DEDE

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	SÜLEYMAN DEDE		
	Numarası	20810601027		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU		
Tezin Adı	MOLLA ALİ EL-KÂRÎ, KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE EL-MİNEHU'L-FİKRİYYE Fİ-ŞERHİ'L-MUKADDİMETİ'L-CEZERİYYE ADLI ESERİN TAHLİLİ			

Kur'an-ı Kerim'in Cebrail (as) aracılığı ile Peygamberimize nüzûlü tecvidli olmuştur. Sahabeyi kiram ve tabiîn de kendilerinden sonrakilere naklederken aynı şekilde tecvidli olarak aktarmışlardır. Daha sonraki dönemlerde, tecvid kaidelerinin tespiti, kıraat esnasındaki uygulamaların dikkate alınmasıyla yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'i öğretecekler ve okuyacakların faydalanmaları için İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) Mukaddimetü'l-Cezerîyye isimli bir eser kaleme almıştır. Manzum olarak ve recez formatında yazılan bu eser, tecvid ilmi ile alakalı önemli bilgilerin bir arada sunulduğu, 107 beyitten oluşmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin yaşadığı dönemden günümüze kadar bu esere yapılan şerhlerin çokluğu, Mukaddimetü'l-Cezerîyye adlı eserin şöhretinden ve araştırmacıların kendisine attıkları ilgiden kaynaklanmaktadır.

XVI. yüzyılın önde gelen âlimlerden birisi de Molla Ali el-Kârî (ö.1014/1605)'dir. İslâmî İlimlerin hemen her alanında eserler kaleme alan Ali el-Kârî'nin hadis, fıkıh, kıraat, tefsir, usul, ferâiz, kelâm, tasavvuf, tarih, terâcim, tabakât, Arap dili, edebiyat, va'z ve benzeri ilimlerde birçok eseri günümüze kadar ulaştırmıştır.

İki bölüm halinde ele aldığımız bu çalışmanın giriş bölümünde; araştırmanın konusu ve yöntemi, kıraat ilmi, tarihçesi ve kavramlar üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Ali el-Kârî'nin yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal durumu, hayatı, ilmî şahsiyeti, kıraat ilmindeki yeri ve eserleri ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Bu bölümün son kısmında ise Ali el-Kârî'nin şerhini yaptığı, İbnü'l-Cezerî'ye ait olan "Mukaddime-i Cezeriyye" adlı manzum eserden kısaca bahsedilmiştir. İkinci bölümde Ali el-Kârî'nin el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye adlı eseri hakkında bilgi verilerek bu eserin kıraat ilmindeki yeri, önemi incelenerek eserin tahlili yapılmıştır. el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye adlı eser özelinde gerçekleştirilen bu çalışma, Mukaddime'nin daha anlaşılır ve kolay biçimde okuyucuyla buluşmasını ve eserden (Mukaddime) yeterince istifade edilmesini sağlama anlamında bir çalışma olmuştur.

Anahtar kelimeler: Tecvid, İbnü'l-Cezerî, Mukaddimetü'l-Cezeriyye, Ali el-Kârî, el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	SÜLEYMAN DEDE		
	Student Number	20810601027		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCE / QURAN RECITING AND QIRAAT SCIENCE		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	x	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU		
Title of the Thesis/Dissertation	THE PLACE OF MOLLA ALI AL-KARI IN THE SCIENCE OF RECITATION, ANALYSIS OF THE WORK NAMED AL-MINEHU'L-FIKRIYYE FÎ ŞERHI'L-MUKADDİMETİ'L-CEZERİYYE			

The revelation of the Qur'an to our Prophet through Gabriel (as) was tajvid. While conveying the companions Kiram and Tabi'in to their successors, they conveyed it in the same way as tajvid. In later periods, the determination of tajvid rules was made by taking into account the practices during the recitation. Ibn al-Jazari (d.833/1429) wrote a book called "Mukaddimetü'l-Cezeriyye" for the benefit of those who will teach and read the Qur'an. Written in verse and in recez format, this work consists of 107 couplets in which important information about the science of tajvid is presented together. The abundance of commentaries on this work from the time Ibn al-Jazari lived to the present day is due to the fame of the work Mukaddimetü'l-Cezeriyye and the interest attributed to it by researchers.

XVI. One of the leading scholars of the century is Molla Ali al-Kari (d.1014/1605). Ali al-Kari, who has written works in almost every field of Islamic Sciences, has many works in hadith, fiqh, recitation, tafsir, method, ferâiz, kalam, mysticism, history, terâcim, tabat, Arabic language, literature, sermon and similar sciences. has reached the present day. In the introductory part of this study, which we deal with in two parts; The subject and method of the research, the science of recitation, its history and concepts are emphasized. In the first chapter, information about the political and social situation of Ali al-Kari, his life, his scientific personality, his place in the science of recitation and his works are given. In the last part of this section, Ali al-Kari commented, the poetic work titled "Mukaddime-i Cezeriyye", which belongs to Ibn al-Jazari, is briefly mentioned. In the second part, information about the work of Ali al-Kârî named el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye was given, and the place and importance of this work in the science of recitation were examined and the analysis of the work was made. This study, which was carried out specifically for the work called el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye, has been a study in terms of ensuring that the Mukaddime meets the reader in a more understandable and easy way and that the work (Mukaddime) is sufficiently benefited.

Keywords: Tajvid, Ibn al-Jazari, Mukaddimetü'l-Cezeriyye, Ali el-Karî, el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ.....	ix

GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ	1
1. 1. Çalışmanın Konusu	1
1. 2. Çalışmanın Amaç ve Önemi	1
1. 3. Çalışmada İzlenen Metot ve Kullanılan Kaynaklar.....	2
2. TECVİD İLMİ VE TARİHSEL SÜRECİ	3
2. 1. Kavramsal Çerçeve	3
2. 1. 1. Tecvid Kelimesinin Sözlük Anlamı	3
2. 1. 2. Tecvid Kelimesinin İstilah Anlamı.....	3
2. 2. Tecvid İlmî	3
2. 2. 1. Tecvidin Konusu	3
2. 2. 2. Tecvidi Bilmenin ve Uygulamanın Hükümü	3
2. 3. Tecvid İlminin Tarihî Süreci	4
2. 4. Tecvidin Çeşitleri.....	5
2. 4. 1. Mensur Tecvid	5
2. 4. 2. Manzum Tecvid	6

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ el-KÂRÎ'NİN HAYATI ve İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. ALİ el-KÂRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SİYÂSÎ VE SOSYAL DURUM	7
1. 1. SİYÂSÎ VE SOSYAL DURUM.....	7
1. 1. 1. Siyâsî Durum.....	7
1. 1. 2. Sosyal Durum.....	8
1. 2. ALİ el-KÂRÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ	8
1. 2. 1. Doğumu	8
1. 2. 2. Vefatı.....	10
1. 2. 3. İlmî Şahsiyeti.....	10
1. 2. 4. Tahsil Hayatı.....	13
1. 2. 4. 1. İlk Tahsil Dönemi:	13
1. 2. 4. 2. Yetişme Dönemi:	13
1. 2. 4. 3. Telif Dönemi:.....	14

1. 2. 5. Hocaları	14
1. 2. 5. 1. Muînuddîn b. Hâfız Zeynuddîn (ö.916/1510)	14
1. 2. 5. 2. Ebu'l-Hasen el-Bekrî (ö.952/1545)	14
1. 2. 5. 3. Mir Kelân (ö.973/1565).....	15
1. 2. 5. 4. İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567)	15
1. 2. 5. 5. Ali el-Muttakî el-Hindî (ö.975/1567)	15
1. 2. 5. 6. Atıyye b. Ali es-Sülemî (ö.983/1574).....	16
1. 2. 5. 7. Abdullah es-Sindî (ö.984/1576).....	16
1. 2. 5. 8. Kutbuddîn Muhammed en-Nehrevânî (ö.990/1582).....	16
1. 2. 5. 9. Muhammed b. Muhammed el-Bekrî (ö.993/1585).....	16
1. 2. 5. 10. Sinânuddîn el-Amâsî (ö.1000/1591).....	17
1. 2. 6. Talebeleri.....	17
1. 2. 6. 1. Abdurrahman el-Mürşidî (ö.1037/1628).....	17
1. 2. 6. 2. Abdulkadir et-Taberî (ö.1033/1624)	17
1. 2. 6. 3. Muhammed b. Ferruh el-Mûrevî (ö.1061/1652)	18
1. 2. 7. İlmi Şahsiyeti.....	18
1. 2. 7. 1. Övgü ve Medihler	18
1. 2. 7. 2. Tenkit ve Eleştiriler	20
1. 3. MOLLA ALİ el-KÂRÎ'NİN ESERLERİ.....	22
1. 3. 1. Hadis İle İlgili Eserleri	23
1. 3. 2. Fıkıh İle İlgili Eserleri.....	26
1. 3. 3. Akâid ve Kelâmla İlgili Eserleri.....	29
1. 3. 4. Tefsir ve Kıraat İle İlgili Eserleri.....	29
1. 3. 5. Arap Dili ve Edebiyatı İle İlgili Eserleri.....	30
1. 3. 6. Tasavvufla İlgili Eserleri.....	30
1. 3. 7. Siyer ve Terâcim-i Ahval	31
1. 3. 8. Biyografik Eserleri	31
1. 3. 9. Kaleme Aldığı Diğer Eserler	31
1. 4. MUKADDİMETÜ'L-CEZERİYYE	32
1. 4. 1. Mukaddimetü'l-Cezeriyye'ye Yapılmış Matbu Şerhler	33
1. 4. 2. Mukaddimetü'l-Cezeriyye'ye Yapılmış Yazma Hâlindeki Şerhler	35

İKİNCİ BÖLÜM
EL-MİNEHU'L-FİKRİYYE FÎ ŞERHİ'L-MUKADDİMETİ'L-
CEZERİYYE

2. EL-MİNEHU'L-FİKRİYYE FÎ ŞERHİ'L-MUKADDİMETİ'L-CEZERİYYE ADLI ESERİN TAHLİLİ.....	38
2. 1. HARFLERİN MAHREÇLERİ BABI.....	41
2. 1. 1. Küllî Mahreç:.....	41
2. 1. 2. Cüz'î Mahreç:	42
2. 1. 2. 1. Hakiki mahreç:.....	43
2. 1. 2. 2. Takdiri mahreç:	43
2. 1. 3. Harfin Tanımı:	43
2. 1. 3. 1. Harflerin Çeşitleri:.....	43
2. 1. 3. 1. 1. Aslı Harfler:	44
2. 1. 3. 1. 2. Fer'î Harfler:	44
2. 1. 4. Harflerin Mahreçleri Tablosu	61
2. 2. HARFLERİN SIFATLARI BABI.....	62
2. 2. 1. Zıddı Olan Sıfatlar:	62
2. 2. 2. Zıddı Olmayan Sıfatlar:.....	69
2. 2. 3. Harflerin Sıfatları	75
2. 2. 4. Değerlendirme	76
2. 3. TECVİD BABI	76
2. 3. 1. Lahn-ı Celî:	77
2. 3. 2. Lahn-ı Hafî:.....	77
2. 3. 3. Tahkik.....	79
2. 3. 4. Hadr	79
2. 3. 5. Tedvîr	79
2. 3. 6. Değerlendirme	82
2. 4. HARFLERİN İNCELİK VE KALINLIKLARI BABI	82
2. 4. 1. Değerlendirme	87
2. 5. RÂ HARFİNE DAİR HÜKÜMLER BABI	88
2. 6. LÂM HARFİNE DAİR HÜKÜMLER BABI.....	90
2. 6. 1. İdğam-ı nâkıs	91
2. 6. 2. İdğam-ı tam.....	91
2. 6. 3. İdğam-ı Mütemâsileyn	94
2. 6. 4. İdğam-ı Mütecâniseyn.....	94
2. 6. 5. İdğam-ı Mütekâribeyn.....	94
2. 7. DÂD ve ZÂ HARFLERİ BABI.....	96
2. 8. ŞEDDELİ MÎM, NÛN ve SÂKİN MÎM KONUSU.....	104
2. 9. SÂKİN NÛN ve TENVİN'İN HÜKÜMLERİ BABI.....	107
2. 9. 1. Tenvin ile Sâkin Nûn Arasındaki Fark:	108

2. 10. MEDDİN HÜKÜMLERİ BABI	110
2. 10. 1. Med Mertebeleri Dağılım Çizelgesi	120
2. 10. 2. Değerlendirme	121
2. 11. VAKF ve İBTİDÂ BABI	121
2. 11. 1. Vakf-ı Lâzım	128
2. 11. 2. Vakf-ı Mutlak	128
2. 11. 3. Vakf-ı Câiz	129
2. 11. 4. Vakf-ı Mücevvez	129
2. 11. 5. Vakf-ı Murahhas:	129
2. 12. AYRI ve BİTİŞİK YAZIMA KONU OLANLAR	129
2. 12. 1. İmam Mushaf'ın Tarifi.....	130
2. 13. MUSHAF'TA Ğ OLARAK YAZILAN DİŞİLİK Ğ 'LERİ BABI ...144	
2. 14. VASL HEMZESİNDE İBTİDÂ MESELESİ	151
2. 14. 1. Fiillerde Bulunan Vasl Hemzesi:.....	152
2. 14. 2. İsimlerde Bulunan Vasl Hemzesi	153
2. 15. VAKF KEYFİYETİNİN BİLİNMESİ	154
2. 16. KELİME SONLARINDA VAKF KEYFİYETİ BABI	156
2. 16. 1. Revm ve İhtilas Arasındaki Fark.....	159
2. 16. 2. Değerlendirme.....	162
EK. 1.	163
SONUÇ	167
KAYNAKÇA	171

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin
bas.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlüh
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	: Hazreti
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İst.	: İstanbul
ktp.	: Kütüphane
m.	: Miladi
mat.	: Matbaa
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
nr.	: Numara
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem
sad.	: Sadeleştiren
şrh.	: Şerh eden
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ty.	: Tarih yok
tsh.	: Tashih
vb.	: ve benzeri
yay.	: Yayınları
yy.	: Yüz yıl

ÖNSÖZ

Her türlü övgü âlemlerin Rabbi, sonsuz kudret sahibi Allah'a mahsustur. Salât ve selâm onun Habibi Hz. Muhammed'in (sav), âlinin ve ashabının üzerine olsun.

Şüphesiz dinin ana kaynağı kitap ve sünnettir. Bizzat Allah'ın (cc) koruması altında bulunan Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in anlatımı ve aktarmasıyla onun güzîde Ashabı tarafından yaşanmak, okunmak ve kaleme alınmak suretiyle muhafaza edilmiştir. Bu muhafaza mana bakımından olduğu kadar lâfız bakımından da önemlidir. Tilaveti hususunda kendine mahsus kuralları olan Kur'an-ı Kerim için yüce Mevlâ “*Kur'an-ı ağır ağır, tane tane oku*” (Müzzemmil 73/4) ve “*Biz Kur'an'ı insanlara dura dura okuyasın diye ayet ayet ayırdık ve onu peyderpey indirdik*” (İsrâ 17/106) buyurmuştur.

Yine aynı şekilde korunmak suretiyle bizlere kadar ulaştırılan vahiy ve sünnet, her asırda dönemin âlimleri tarafından çeşitli ilimlerle incelenmiş ve anlaşılması konusunda gayret sarf edilmiştir. Allah (cc) dininin ve kelamının korunması ve bunlarla ilgili ilimlerin geliştirilip aktarılması için her dönemde büyük âlimler bahşetmiştir.

Her türlü meşakkat ve tehlikeye göğüs gererek hayatı pahasına İslâm'a ve Kur'an'a hizmet eden âlimlerden olan İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429), Kıraat ilmi tarihinde bir dönüm noktasıdır. Kendinden önceki dönemlerin kıraat külliyatını ele alarak, bazı hüküm ve vecihleri tahlil/tetik etmek suretiyle, yeni metotlar geliştirmiştir. O, sahih okuyuşları tespit adına temel kaynaklara inerek isnad halkalarının sıhhat ve tevsiki için tahlil ve değerlendirmelerde bulunmuştur. İbnü'l-Cezerî'den bugüne dek kıraat ilmine dair yapılan bu çalışmalar Tahrîrât olarak adlandırılmaktadır.

XVI. yüzyılın önde gelen âlimlerden birisi de Molla Ali el-Kârî (ö.1014/1605)'dir. İslâmî İlimlerin hemen her alanında eserler kaleme alan Molla Ali el-Kârî'nin hadis, fıkıh, kıraat, tefsir, usul, ferâiz, kelâm, tasavvuf, tarih, terâcim, tabakât, Arap dili, edebiyat, va'z ve benzeri ilimlerde birçok eseri günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu çalışmada Molla Ali el-Kârî'nin hayatını, eserlerini kısaca tanıtacağız. Sonrasında İbnü'l-Cezerî'nin “*Mukaddime-i Cezeriyye*” adlı manzum eserine yapılmış şerhlerin başında gelen ve kıraat ilmi açısından büyük önemi haiz, Molla Ali el-Kârî'nin “*el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*” adlı eserini tahlil etmeye çalışacağız.

İki bölüm halinde ele aldığımız çalışmamızın giriş bölümünde; araştırmanın konusu ve yöntemi, kıraat ilmi, tarihçesi ve kavramlar üzerinde durulacaktır. Birinci bölümünde Molla Ali el-Kârî'nin yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal durumu, hayatı, ilmî şahsiyeti, kıraat ilmindeki yeri ve eserleri üzerinde durulacaktır. Birinci bölümün son kısmında ise Molla Ali el-Kârî'nin şerhini yaptığı, İbnü'l-Cezerî'nin “*Mukaddime-i Cezeriyye*” adlı manzum eserlerinden kısaca bahsedilecektir. İkinci bölümde Molla Ali el-Kârî'nin *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eseri hakkında bilgi verilerek bu eserin kıraat ilmindeki yerini, önemini inceleyeceğiz ve eserin tahlilini yapacağız.

Bu konunun seçiminde ve çalışmanın hazırlanması aşamalarında bana rehberlik yapan ve emeğini esirgemeyen Doç.Dr. Recep KOYUNCU hocama saygı ve hürmetlerimi sunuyorum. Konuyu hazırlarken eserlerinden istifade ettiğim başta merhum üstadımız Şeyhülkurra Safvan ÇAKIROĞLU hocamızı ve vefat eden diğer müellifleri rahmetle yâd ediyor, hayatta olanlara sağlık ve afiyet diliyorum. Kendisinden Aşere Takrîb Tayyibe ilmini tahsil edip icazetini aldığım kıymetli hocam Şeyhülkurra Nuri GARBETOĞLU hocama, çalışmam esnasında hayır dualarını ve desteğini esirgemeyen, Kosova Priştine'li Bayram ATABEG hocama, maddî ve manevî olarak her zaman yanımda olup huzurlu bir çalışma ortamı sunan kıymetli aileme şükranlarımı sunuyorum.

Gayret bizden, Tevfik Allah'tandır.

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

1. 1. Çalışmanın Konusu

Çalışmanın ana konusu, yaşamış olduğu hicrî X. asrın sonları ve XI. asrın başlarında İslâmî ilimlere yapmış olduğu hizmetler anlamında asra damga vuran Molla Ali el-Kârî (ö.1014/1605)'dir. Ali el-Kârî'nin hayatını idame ettiği çevrenin kültürel yapısının yanında siyasî ve sosyal durum incelenecektir.

Molla Ali el-Kârî'nin ailesi, hayatı, öğrenciliği, ilmî seyahatleri, çeşitli dersler aldığı hocaları, farklı alanlarda yetiştirdiği talebeleri ve İslâmî ilimlerin hemen her alanında yazmış olduğu eserlerden bahsedilecektir.

İlmî kişiliği ve otoritesinin yanında, kıraat ilmindeki yeri, alana kazandırdığı eserler ve İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin *Mukaddime*'sine yazmış olduğu *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eser incelenecektir. Eserin kıraat ilmi açısından önemi aktarıldıktan sonra, yine kıraat ilmi bakımından tahlili yapılacaktır.

1. 2. Çalışmanın Amaç ve Önemi

Yüce dinimiz İslam'ın, Kur'an ve Sünnet olmak üzere iki kaynağı olduğunu yukarıda zikretmiştik. Allah (cc) kelâmı olan Kur'an, pek çok ilme de konu olmuştur. Bu ilimlerin başında gelen ve en önemlilerinden birisi de şüphesiz kıraat ilmidir.

Kur'an-ı Kerim'in yazılarak kayda alınması ve hıfzedilerek korunması Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sav) inzâliyle başlamıştır. Peygamberimizin vefatından sonra Hz. Ebu Bekir döneminde Kur'an ayet ve sûreleri iki kapak arasında toplanarak kitap haline getirilmiş, Hz. Osman döneminde ise çoğaltılarak çeşitli İslam beldelerine gönderilmiştir. Şüphesiz Kur'an, Arap olan bir topluma Arapça olarak indirildiğinden, ilerleyen dönemlerde İslâm'ın farklı beldelere yayılmasıyla farklı diller konuşan toplumlarca da okunması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Ancak Kur'an harf ve kelimelerinin nüzul döneminin aslî telaffuz biçimiyle korunması da manasının ve kitabedinin muhafazası kadar önem arz etmektedir.

Bu çerçevede kıraat ilmi ile uğraşan âlimlerimiz, yapmış oldukları çalışmalarla daha sonradan *Tecvid İlmî* diye isimlendirilecek bir ilim dalı geliştirmişler ve bu alanda birçok eser yazmışlardır.

Döneminin ileri gelen âlimlerinden olan ve İslâmî ilimlerin hemen her alanında kaynak teşkil edecek eserler telif eden İbnü'l-Cezerî'de tecvid ilmine dair eserler kaleme almıştır.

Çalışmada *Mukaddime*'ye yazılan şerhlerin başında gelen *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eseriyle Molla Ali el-Kârî'nin kıraat ilmindeki yeri ele alınacaktır. Aynı zamanda eserinde konuları işleyiş biçimini, kullanmış olduğu üslup ve metodunu göstermek amaçlanmaktadır.

Hayatını anlatırken amacımız sadece onun hayatını gün yüzüne çıkarmak değil, dönemin özelliklerine, eğitim yapısına da ışık tutmaktır. Dolayısıyla çalışmanın belli bir bölümünü devrin siyasi, sosyal yönü, o dönem İran, Mısır, Osmanlı ve Mekke'deki eğitimin yapısı ve metodu teşkil edecektir.

Molla Ali el-Kârî'nin *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eserini tahlil etmekten maksadımız ise yukarıda zikredilenlere ilave olarak bu eseri yazmasındaki sebebini, kıraat ilmine yaptığı katkıları, manzumeye yapılan diğer şerhlerle mukayese etmek suretiyle getirdiği metot farklılıklarını ve temayüz eden hususiyetleri ortaya koymaktır.

1. 3. Çalışmada İzlenen Metot ve Kullanılan Kaynaklar

Konumuzla alakalı araştırma yapılırken alana kazandırılmış eserlerin incelenmesinde yöntemimiz kaynak tarama ve veri toplama metodu biçiminde olacaktır. Konu ile alakalı kaynaklar taranacak, ilgili bilgiler toplanıp değerlendirildikten sonra bir sonuç çıkartılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma süresince bilimsel metot, ilke ve etiğine mutlaka uyulacaktır.

Bu bağlamda çalışmamızın giriş bölümünde tecvid ilminin konusu, tarifi, faydası, tarihçesi kavramsal olarak ele alınmıştır. Tecvid ilmi ve tarihi hakkında verdiğimiz genel bilgiler muhtasar olup, alandaki ana kaynakların taranmasıyla elde edilmiş ve asıl konumuzun evvelinde temel bilgilerin gündeme getirilmesi amaçlanmıştır.

Birinci bölümde Molla Ali el-Kârî'nin hayatı ile ilgili gerek Arap dünyasında gerekse Türkiye'de yapılmış çalışmalar bütün yönleriyle detaylı bir şekilde tespit edilip konumuzla ilgili bölümler tasnif edilmiştir. Bunların yanı sıra el-Kârî ve söz konusu eseri ile alakalı İSAM ve YÖK gibi kurumların veri depolama sayfalarına bakılarak yapılmış

araştırmalar, yazılmış makale ve tezler toplanıp detaylı bir şekilde incelenerek gerekli olan bölümler tespit edilmiştir.

İkinci bölümde Molla Ali el-Kârî'nin İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sine yazmış olduğu *el-Minehu'l-Fikriyye fi şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eseri hakkında bilgi verilerek bu eserin kıraat ilmindeki yeri, önemi incelenecek ve eserin tahlili yapılacaktır.

2. TECVİD İLMİ VE TARİHSEL SÜRECİ

2. 1. Kavramsal ereve

2. 1. 1. Tecvid Kelimesinin Sözlük Anlamı

Tecvid kelimesi جَادَ، يَجُودُ، جُودَةٌ fiilinin, tef'l babından mastarı olup, bir şeyi güzel yapmak, iyi yapmak, süslemek gibi mnlara gelmektedir.¹

2. 1. 2. Tecvid Kelimesinin İstilah Anlamı

Tecvid, Kur'an-ı Kerim harflerinin hakkını ve müstahakkını vermek yani, sft-ı lzımleri ve sft-ı ârızalarını vermek ve her bir harfi aslına, yani mahrecine götürmektir.²

2. 2. Tecvid İlmî

2. 2. 1. Tecvidin Konusu

Tecvidin konusu, Kur'an-ı Kerim harflerinin ve kelimelerinin telaffuzudur.³ Harflerin mahreç ve sıfatları, sakin nn ve tenvin, lam-ı tarif, sakin mm' in okunuşu, idėam, iklâb, medler, kalkale, zamirler bunların tamamı tecvid ilminin bir parçasıdır. Kur'an ayetlerinin manasına uyacak şekilde sesin yükseltilip alçaltılması (raf'ı savt, hafd'ı savt), vakf ve ibtidâ, vasl kuralları da yine tecvid ilminin konusudur.

2. 2. 2. Tecvidi Bilmenin ve Uygulamanın Hükmü

2. 2. 2. 2. Tecvidi Bilmenin Hükmü

¹ İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dmeşk, *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvid*, nşr: Ğânim Kaddr Hamed, Beyrut-1986, s. 59; Âsım Efendi (1819), *Kâmûs Tercemesi*, 1304-1305, I, 110; Abdurrahman, etin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 77

² İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dmeşk, *el-Mukaddimeti'l-Cezerî*, Sadi genli (ev.), sitne Kitapevi, İstanbul 1996s.7; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Aty, s. 120; Ramazan, Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, M.. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2019. s. 26

³ İsmail, Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 30, M.. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul 2016.s. 175; Sarı, Mehmet Ali, *Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma*, s. 38

Tecvidin hükmü kitap, sünnet ve icma ile sabit olan bir farzdır. Tertil ile alakalı olan ayetler Kur'an'dan delildir. Müzzemmil süresi dördüncü ayette “وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا” “Kur'an-ı tertil ile (tane tane ayırarak, tecvid ile) oku” emri bulunmaktadır.⁴

Peygamberimiz'in (sav) uygulamaları, emir ve tavsiyeleri sünnete delildir. Nitekim Peygamberimiz (sav) bir hadislerinde “اقْرَأُوا كَمَا عَلَّمْتُمْ” ‘(Kur'an'ı) size öğrettiği gibi okuyun’ buyurmuşlardır.⁵ Peygamberimiz'den (sav) günümüze kadar hiç kesinti olmaksızın silsile yoluyla uygulana gelmesi de tevatüren icmanın oluşmasına delildir.

2. 2. 2. 2. Tecvidi Uygulamanın Hükmü

Şüphesiz her Müslüman en az namaz kılabilecek kadar Kur'an ezberlemeli ve okuyabilmelidir. Tecvidi bilip Kur'an okuyabilen Müslümanları, uygulama açısından İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) üç kısma ayırır.

“*Me'cur*” olanlar. Yani tecvidi bilip okuyuşta uygulayanlar.

“*Mes'ul*” olanlar. Tecvidi bildiği halde okuyuşta uygulamayıp günahkâr olanlar.

“*Mazur*” olanlar. Yani tecvidi çeşitli nedenlerle öğrenemeyip, uygulayamayanlar.

Kur'an-ı Kerim'i tecvidli bir şekilde okuma imkânına sahip olduğu halde, gevşeklik göstererek önemsemeyen ve okuyuşunda hataya devam edenlerin mes'ul ve günahkâr olacakları kesindir. Ancak gayret ettiği halde başarısız olan veya imkânların yetersizliğinden yahut farklı sebeplerden dolayı tecvidi öğrenemeyip kıraatte uygulayamayanlar mazur sayılmaktadır.⁶

2. 3. Tecvid İlminin Tarihî Süreci

Kur'an-ı Kerim'in Cebrail (as) aracılığı ile Peygamberimize inzali, tecvidli olmuştur. Sahabeyi kiram ve tabiin de kendilerinden sonrakilere naklederken aynı şekilde tecvidli olarak aktarmışlardır. Daha sonraki dönemlerde, tecvid kaidelerinin tespiti, kıraat esnasındaki uygulamaların dikkate alınmasıyla yapılmıştır. İlk olarak tecvid teriminin,

⁴ Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, s. 27.

⁵ İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşkî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, Dâr'ü ebû hazm, Dimeşk, 2016, I, 32

⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 210-213; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 182; Tayyar, Altıkulaç, *Tecvidü'l-Kur'an*, Ankara 2006. s. 5; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, s. 28-29

Hız. Ali'ye (ra) atfedilen (Tertil, harfleri tecvid ve vakfları bilmektir) sözde kullanıldığı söylenmiştir.⁷

Ancak kıraate dair hicri V. asırda kaleme alınan 'el-Kamil-fil-Kıraat' adlı eserde Müzzemmil sûresi 4. ayette geçen tertîl kavramı Hız. Ali'ye nispet edilerek

تجويد الحروف ومعرفة الوقوف şeklinde yorumlanmıştır. Tecvid kavramının bu rivayette yer aldığı görülmektedir. Ebu'l-Kasım el-Hüzelî (ö.465/1073)'nin naklettiği bu rivayet sonraki dönem müelliflere kaynak oluşturmuştur. Bu âlimler kaynak zikretmeksizin bu terimi Hız. Ali'ye nispet etmişler ama el-Hüzelî'nin eserinden nakilde bulunmamışlardır.⁸

İlk etapta şifâhî ve tatbîkî olarak, hocadan talebeye sıkı bir disiplinle, ağızdan ağıza, kulaktan kulağa aktarılan tecvid, evvela kıraat kitaplarında zikredilmiş, daha sonra müstakil eserler yazılmak suretiyle bir ilim dalı haline gelmiştir.

Tecvid ilmine dair ilk müstakil eser, Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî (ö.325/937)'ye ait *el-Kasîdetü'r-Râiyye* veya *el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye* adlı 51 beyitlik manzumedir. Hâkânî'nin bu eserinde tecvidin her konusuna değinilmemiştir. Ancak Kur'an-ı Kerimi doğru okumayanların 'mukrî' olamayacağı bildirilmiştir. Kur'an'ın tertil üzere harflerin tane tane ve doğru bir şekilde çıkarılarak okunması gerektiği, medler, ihfâ, izhar, hâ ve râ harflerinin özellikleri işlenmiştir. Yine bu eserde yedi kıraat imamının bütün ümmet üzerinde hakkı olduğundan da bahsedilmektedir.⁹ Ebû Amr ed-Dânî (444/1053) bu esere, *Şerhu Kas'îdeti'l-Hâkânî fi't-Tecvîd* adlı şerhini yazmıştır.¹⁰

2. 4. Tecvidin Çeşitleri

Mensur ve Manzum olmak üzere, yazılışı bakımından tecvid ikiye ayrılmaktadır.

2. 4. 1. Mensur Tecvid

Günümüzde örneğine çokça rastladığımız, düz yazı olarak nesir şeklinde yazılmış tecvid çeşididir. Eser ve müellifleri ile ilgili şunları örnek gösterebiliriz:

a) Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riaye li Tecvîdil-Kırâe*

b) Ebû Amr ed-Dânî, *et-Tahtîd fi'l-İtkân ve't-tecvîd*

⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 209; *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd*, s. 60; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s.85; Ayrıca bkz. Çakıcı, İrfan, *Kur'an Tilavetinde Niteilk Sorunu*, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, 2018, s.152

⁸ Ali, Çiftci, "Tehzîbü'l Ebu Amr ed-Dânî'nin et-Tahtîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd'i Özelinde Tecvid İlminin Müstakilleşmesi", Marife, 17/2 (2017): 292

⁹ Çiftci, "Tehzîbü'l Ebu Amr ed-Dânî'nin et-Tahtîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd'i Özelinde Tecvid İlminin Müstakilleşmesi", Marife, 17/2 (2017): 293

¹⁰ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s.86

- c) İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-Tecvîd*
- d) Ali Rıza Sağman, *Sağman Tecvîdi*
- e) Tayyar Altıkulaç, *Tecvîdü'l Kur'an*
- f) İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*
- g) Ğanim el-Hamed, *ed-Dirâsetü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvid*
- h) Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvîdi*
- i) Celâleddîn Karakılıç, *Tecvid ilmi*

2. 4. 2. Manzum Tecvid

Kaside ve beyitlerden oluşan, belli bir ölçüsü ve kalıbı olan tecvid türüdür.¹¹ Günümüze ulaşan ve hali hazırda mevcut olup manzum şekilde yazılanlara örnek:

- a) el-Hâkânî (ö.325/937), *Kasîdetü'r-Râiyye*
- b) el-Malâtî (ö.377/987), *Kaside el-Malâtiyye*
- c) Sehâvî (ö.643/1245), *Kasîdetün-Nûniyye*
- d) İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429), *Mukaddime-i Cezeriyye*
- e) el-Cemzûrî (ö.1198/1783), *Tuhfetül Etfal*

öne çıkanlar olarak örnek gösterilebilir.¹²

Tecvid İlmi ve Tarihsel Süreci ana başlığında ve Kavramsal çerçeve, Tecvid İlmi, Tecvid İlminin Tarihi süreci ve Tecvid Çeşitleri alt başlıklarıyla Tecvid konusu genel hatlarıyla çalışmanın buraya kadarki kısmında aktarılmıştır.

Yine bu giriş bölümünde Mensur Tecvid ve Mansur Tecvid kavramları açıklanarak müellifler ve eserlerinden örnekler verilmiştir.

¹¹ Recep, Koyuncu, *Cemzûrî ve Tuhfetü'l Etfal*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 2017. 3

¹² Abdurrahman, Çetin, *Tecvid*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 40: 253-254

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ el-KÂRÎ'NİN HAYATI ve İLMİ ŞAHSİYETİ

1. ALİ el-KÂRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SİYÂSÎ VE SOSYAL DURUM

Şüphesiz insan hayatı; yaşadığı asra, coğrafi konuma, sosyal ve kültürel yapıya, îtikâdî ve amelî, siyasal ve ekonomik duruma göre şekillenir. Çünkü her bir fert yaşadığı zamanın ve şartların evlâdı, îtikâdî, amelî, sosyal, siyasal, kültürel vs. yönden içinde bulunduğu toplumun bir parçası ve burada meydana gelen durumların etkisi altındadır.¹³ Bir âlimin ilmî açıdan konumunu belirleyebilmek için, işte tüm bu şartlar göz önünde bulundurularak yaşadığı dönem ve sosyal yapı incelenmelidir. Bu bağlamda öncelikle Molla Ali el-Kârî'nin yaşamış olduğu döneme siyâsî, kültürel ve sosyal açıdan değinmemiz gerekmektedir.

1. 1. SİYÂSÎ VE SOSYAL DURUM

1. 1. 1. Siyâsî Durum

Ali el-Kârî'nin hayatı hicrî X. asrın sonu ile XI. asrın başlarına denk gelmektedir. Bu dönemde İslâm dîni, coğrafya olarak Osmanlı topraklarında batıda Orta Avrupa'ya, doğuda Hindistan ve İran'a, Maveraûnnehir'de Özbekistan'a kadar yayılmıştır. Her ne kadar Hindistan'da Babürler, İran'da Safevîler, Maveraûnnehir'de Şeybânîler Müslüman devleti kurmuş olsalar da bir İslâm birliği sağlanamamıştır.

Dönemin Afganistan topraklarında kurulan ve daha sonra Hindistan'a kadar ilerleyen Babürler buralarda uzunca bir süre hüküm sürmüşlerdir. Ekber Şah'ın (1014/1605) devri olarak da anılan, en kuvvetli hükümdarlık devri 50 sene sürmüştür. Müslüman halk tarafından hoş karşılanmayan dinleri birleştirip "İlâhî bir Din" oluşturma çabası, Ekber Şah'ın gafletidir. Onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Cihangir Şah (1037/1627) bu durumu düzeltmiştir.¹⁴

Safevîler mezhepçilik anlayışıyla şîleştirme politikası güderek sünnî olan Osmanlı ve Şeybânîlere sürekli saldırmaktadırlar. Dönemin Safevî Hükümdarı Şah İsmail (930/1524), ordusunu gönderdiği her yeri istilâ ederek beldede bulunan âlimleri, insanları, kadın, çocuk, yaşlı farkı gözetmeksizin katletmekte, Ehl-i Sünnete ait bütün

¹³ Hüseyin, Kahraman, *Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü*, Usûl İslam Araştırmaları Dergisi, Sakarya, 2007, s. 7; Edilbek, Kamazarov, *Ali el-Kârî'nin Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe isimli eserindeki şerh metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 5

¹⁴ İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, II, 268-420; Kamazarov, a.g.e., s. 5

kütüphaneleri yakmaktadır.¹⁵ Bu durum, ilmin arka plana atılmasına, âlimlerin ve insanların yurtlarından zorunlu olarak hicret etmelerine sebep olmuştur.

1. 1. 2. Sosyal Durum

Ali el-Kârî (ö.1014/1605)'nin doğduğu şehir Herat, Safevîler ve Şeybânîler arasındaki mezhepsel anlaşmazlık ve savaşlardan dolayı sürekli el değiştirmekte ve âdeta harabeye dönerek yaşanmaz bir hal almaktadır. Tanınmaz ve dayanılmaz hale gelen şehir, sonunda Şîîlerin hâkimiyetine geçmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz siyâsî durumlar ve şîîleştirme politikaları nedeniyle yurdunu, hocalarını ve bulunduğu ortamı terk etmek zorunda kalan Ali el-Kârî, Mekke'ye hicret etmiştir. Hicretin kesin zamanı ve yolculuk güzergâhı net olarak bilinmemekle birlikte, Safevîlerin Herat'ı işgal tarihi olan 916/1510 ila, Mekke'deki ilk hocası Ebu'l-Hasan el-Bekrî'nin vefat tarihi olan 952/1545 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.¹⁶

Ali el-Kârî'nin Herat'tan hicret ettiği Mekke şehri, o dönem Osmanlı sınırlarına dâhildir. Yönetiminde desteğinden dolayı Osmanlı toprakları içerisinde ilmî faaliyetler ve kültürel çalışmalar çok yaygın ve müsaittir. Her çeşit dersin okutulduğu medreseleriyle İstanbul ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir. Fatih ve Süleymaniye medreseleri dönemin en büyük üniversiteleri olarak kabul edilmiştir.¹⁷

1. 2. ALİ el-KÂRÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. 2. 1. Doğumu

Kaynaklarda Ali el-Kârî'nin hayatı ile ilgili detaylı ve kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, biyografik kaynakların çoğunda kısa kısa ve aynı bilgilerin tekrarlandığı görülmektedir. Yazmış olduğu eserlerinde de kendi hayatına değinmeyen Ali el-Kârî ile ilgili bilgilere, eserlerine yazılan mukaddimelerden ve biyografik eserlerden ulaşılmaktadır.

Doğum yeri şu anda Afganistan toprakları içerisinde yer alan, Horasan'ın ilim, irfan ve fazilet merkezlerinden olan, komşu ülke İran'ın batı sınırlarına yaklaşık 115 km. uzaklıktaki Herat şehridir. Doğduğu şehirle ilgili bir ihtilaf olmazken, doğum tarihi ile ilgili bizlere ulaşan kesin bir bilgi yoktur. Ancak kendi yaşadığı dönemde meydana gelen

¹⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., II, 268-420; Rüfet, Şirinov, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu'l Mefâtiḥ Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 9

¹⁶ Cağfer, Karadaş, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 289

¹⁷ Câhit, Baltacı, *XV ve XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 619

hadiselerden vermiş olduğu bilgilere göre yaklaşık bir tahminde bulunmak mümkün olmaktadır.

Ali el-Kârî, *Şemmu'l-Avâriz* isimli kitabında Şah İsmail'in Horasan'ı işgali ânında Herat'ta cereyan eden şu hâdiseleri anlatır: “Râfizîlerin ilk şehit ettiği kişi kıraat hocam Muînuddîn b. Hâfız Zeynuddîn (ö.916/1510)”dir. Şah İsmail bütün Horasan halkına okunmak üzere bir mektup göndermişti. Mektup sahâbe-i kirâma hakaret ile sona eriyordu. O sırada Herat'ta hatip olan Muînuddîn b. Hâfız Zeynuddîn (ö.916/1510), bütün âlimlerin ve şeyhlerin huzurunda mektubu okudu. Sahabeye hakaret içeren bölüme geldiğinde edebinden ve saygısından orayı atladi. Şeyhu'l-İslâmın bütün ısrarına rağmen o okumadı. Râfizîler de saldırıp onu şehit ettiler”.¹⁸

Herat, Ali el-Kârî'nin doğmuş olabileceği varsayılan yıllarda Sünnî olan Şeybânî hanedanlığına bağlı idi. Ancak 916/1510 tarihinde Şîi Safevî devleti ile yapılan savaş sonrası Şeybânîler mağlup olmuşlar ve Şah İsmail şehri ele geçirmiştir.¹⁹ Yenilgi sonrası Herat'ın da içerisinde bulunduğu Maverâunnehir'e kadar olan bölgeyi Şah İsmail'e bırakmak zorunda kalmışlardır.²⁰

Yaşanan bu savaşın ve akabinde meydana gelen hâdiselerin 916/1510 tarihi civarında olduğuna ve Ali el-Kârî'nin de kıraat derslerini Hâfız Zeynuddîn (ö.916/1510)'den aldığına göre, Ali el-Kârî'nin doğum tarihinin hocasının ölüm tarihinden önce olduğunu söylemek gâyet mümkündür. Bâzı müellifler ise Ali el-Kârî'nin ders aldığı Mekke'li hocalarının vefat tarihlerine bakarak, doğum tarihinin 930/1524 olabileceğini söylemişlerdir.²¹

Künyesi Ebu'l-Hasan, tam adı Ali b. Sultan Muhammed, lakabı ise Nureddin'dir. Kendi yazmış olduğu eserlerinde ismi, Ali b. Sultan, Ali el-Kârî b. Sultan Muhammed şeklinde yazılmışken, farklı kaynaklarda Ali b. Sultan Muhammed, Ali b. Muhammed Sultan el-Herevî, Ali b. Sultan b. Muhammed el-Herevî, Ali b. Muhammed b. Sultan el-Herevî olarak da geçmektedir.²²

Ali el-Kârî, ismindeki nispetleri, kıraat ilmine olan vukûfiyetinden dolayı el-Kârî, doğduğu şehre nispetle Herevî, Hanefî mezhebine bağlılığından dolayı Hanefî, Mekke'ye

¹⁸ Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nüreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *Şemmu'l-Avâriz* s. 42

¹⁹ Recep, Uslu, *Herat*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XVII, 216

²⁰ Kamazarov, *Ali el-Kârî'nin Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe isimli eserindeki şerh metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 9

²¹ Kamazarov, a.g.e., s. 9

²² Rüfet, Şirinov, *Aliyyü'l-Kârî ve Mirkâtü'l-Mefâtih Adlı Eserinin Şerh Edebiyatındaki Yeri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, Sayı: 49, 2020, s. 306

hicret edip ilmî hayatına orada devam etmesinden ve vefatından sonra oraya defnedilmesinden dolayı Mekki diye anılır. Ancak daha ziyade “el-Kârî” veya “Molla Aliyyu'l Kârî” diye anılmaktadır.

Molla kelimesini Türk'ler, Afganistan'lılar, Pakistan'lılar, Hindistan'lılar ve İran'lılar kullanmaktadırlar. Molla kelimesi Ali el-Kârî döneminde büyük âlim ve seçilmiş insanlar için kullanılmıştır. Resmî bir görev almamış olan Ali el-Kârî, bu unvanı ilmî derecesinin yüksekliğinden aldığı tahmin edilmektedir.²³

Ali el-Kârî, sülûs ve nesih yazıda mahir ve zamanında benzeri olmayan bir hattat idi. Resmî hiçbir görev almayan Ali el-Kârî, geçimini kenarlarına tefsir ve kıraatle ilgili bilgiler eklediği Mushaflar yazarak sağladı.²⁴

1. 2. 2. Vefatı

Mekke'de 1014/1605 yılı Şevval ayında vefat eden Ali el-Kârî, şehrin en eski mezarı olan, Cenneti Muallâ diye de isimlendirilen, Muallâ kabristanlığına, tarikatta şeyhi olan Abdullah es-Sindî (ö.994/1585)'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.²⁵ O, ilminin yanı sıra fazilet ve takvâsıyla, ulemâ arasında hakettiği itibar ve şöhreti kazanmıştır. Vefat haberinin ardından, aralarında büyük âlimlerin de bulunduğu dört bin'i aşkın cemaatle, Kâhire Ezher Camii'nde gıyabında cenaze namazı kılınmıştır.²⁶

1. 2. 3. İlmî Şahsiyeti

Molla Ali el-Kârî, İslâmî ilimler konusunda, alanında üstat olmuş pek çok âlimden ders almış ve almış olduğu bu bilgileri âdeta bir köprü vazifesi görerek kendisinden sonraki nesillere aktarmıştır. Yetiştirdiği birçok talebe ve kaleme aldığı pek çok eser ile ilmin yayılması ve doğru bilgi ile amel edilmesi için üstün çaba sarf etmiştir. İlim ve amelin terk edilmesinden şikâyetçi olan Molla Ali el-Kârî, kaleme aldığı *Mirkât* adlı eserinin mukaddimesinde, bundan üzülen bahsetmektedir. Bu bağlamda üzerine düşen görevi yerine getirerek, alanında hatırı sayılır birçok eser bırakmıştır.

Ömrünü Kur'an-ı Kerim'in ve Sünnet-i Seniyye'nin doğru anlaşılıp yaşanmasına adanmış Molla Ali el-Kârî, insanları her daim bu iki kaynağa sımsıkı sarılarak hayatlarını idame etmeye davet etmiştir. İmam, kıraat âlimi, müfessir, fakih, muhaddis, usulcü, ferâiz

²³ Şirinov, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu'l Mefâtiḥ Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 15

²⁴ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II, 403

²⁵ Karadaş, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 289

²⁶ Muhammed, Muhibbî, *Hulâsâtu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, Beyrut trs., III, s. 186

âlimi, sûfi, kelamcı, münazara üstâdı, tarihçi, Arap dili ve edebiyatçısı olan Molla Ali el-Kârî, seçkin muhakkiklerin önderi ve ilmin öncülerindendir.²⁷

İslâmi ilimlerin hemen hepsinde eser kaleme almış, görüş ve fikirler sunmuştur. Hz. Peygamber'in (sav) hadislerine son derece bağlı olan Molla Ali el-Kârî, bu alanda yirminin üzerinde eser yazmıştır. Telif ettiği *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ*'in başında hadis ilmine ve diğer İslâmî ilimlere olan rağbetin azalmasından bahsetmiştir.²⁸

Bidatlara karşı İslam savunuculuğu yapan Molla Ali el-Kârî, kim olursa olsun yaptığı yanlış karşısında durarak 'Kimin söylediğine değil, ne söylediğine bakmalı' prensibiyle hareket etmiştir. İmam Şafii (ö.204/820) ve İmam Mâlik (ö.179/795)'e 'namazda elleri yana salma' konusunda karşı çıkarak eleştirmiştir.

Onun bu eleştirisini Şevkânî (ö.1270/1834) ilmî birikiminin derinliğinin göstergesi olduğunu ifade etmektedir.²⁹ Luknovî (ö.1304/1886) ise onu müceddid kabul etmektedir. Kendisi de 'tahdîs-i nîmet' kabilinden bunu bizzat dile getirmiştir.³⁰ Hanefiler'i tenkit eden Şafîî fukahasına ağır bir dille cevap vermesi ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdeti vücut felsefesine şiddetle karşı çıkması ve hatta tekfir etmesi gibi bazı sebeplerden dolayı, kimi çevrelerin antipatisini kazanmıştır.³¹

Tasavvufla da ilgilenen Molla Ali el-Kârî'nin, Nakşibendî tarikatına intisaplı olduğunu *Mustakîmzâde* (ö.1202/1787) ifade etmektedir.³² Tasavvufî yönü incelendiğinde, nasslar çizgisi içerisinde bir mutasavvıf olduğu görülmektedir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi kabri, Mekke'de Muallâ Kabristanlığında şeyhi Abdullah es-Sindî (ö.994/1585)'nin yanındadır.

Tasavvufa olan ilgisi ve intisabının yanında, İbni Teymiyye (ö.728/1328) ve İbni Kayyim (ö.751/1350)'ın ilmî güçlerini takdir ederek görüşlerini savunmuştur. Özellikle mevzû hadislerle ilgili çalışmalarıyla da tanınan Molla Ali el-Kârî, itikâdî konularda Selefiyye'nin görüşlerini benimsemiş, bu sebepten kelâm ve tasavvuf konularındaki aşırı temayüllere karşı çıkmıştır. "Kim dinimizde olmayan bir şey ihdas ederse o reddedilmiştir" hadisini delil getiren Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*'de kelâmın kötü

²⁷ Ali el-Kârî, *el-Masnu fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû* (trc., Halil İbrahim Kutlay), İstanbul 2006, s. 18

²⁸ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ*, I, 36

²⁹ Şirinov, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu'l Mefâtiḥ Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 19

³⁰ Karadaş, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 290

³¹ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II, s. 403-405; Karadaş, a.g.e., s. 291; Mahmut, Tekin, *Ali el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme aldığı Şerhi*, Artuklu Akademi, 2020. s. 341

³² Süleyman Sadeddin, *Mustakîmzâde (1202/1788), Tuhfe-i Hattatîn*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927. 324

görülmemesinin sebeplerini şöyle sıralamıştır. Kelâmcıların İslâm'ın asıllarından yüz çevirip boş şeylerle uğraşmaları, insanları şaşkınlığa ve şüpheyeye sürüklemeleri, mücerret akılla hüküm vermeye çalışmaları, ayet ve hadisleri bırakıp filozof sözlerine dalmalarıdır.³³ Muhalifi olan birçok âlim ve mutasavvıfın, onun yazdığı eserlerin okunmaması yönündeki olumsuz tavır ve söylemleri, alanında değeri hâiz olan bu eserlerin elden ele dolaşıp okunmasına engel olamamıştır.³⁴

Bu bağlamda Molla Ali el-Kârî'ye geride zikrettiğimiz nedenlerden dolayı 'akâid konusunda kelamcılardan ayrılıp, selefin yolunu benimsemiştir' diyebiliriz. Fakat O'nun selefilik anlayışını, Ebu Hanife çizgisi diye isimlendirebiliriz. Bunun yanı sıra, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, İbni Teymiyye (ö.728/1328) ve talebesi İbni Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350)'ye olan övgülerine bakarak bütün selefi ekollere sıcak baktığını da söylemek mümkündür.³⁵

Molla Ali el-Kârî'nin hat sanatında da mahir olduğu bilinmektedir. İslâm âleminde meşhur olduğu eserleri, nesih ve sülüs hattıyla yazdığı görülmektedir. "Nesih ve sülüs hattında Aliyyu'l-Kârî'nin kalemi keskin kılıç gibidir" diyen Şeyh Saîduddîn Mustakîmzâde (ö.1202/1787) sözlerini şöyle tamamlamıştır. "Onun kendi eliyle yazdığı Mushaf ve İbn Fâriz (ö.632/1235)'e ait Dîvan'ı gördüm ve hayran kaldım."³⁶

Geçimini, kenarlarına kıraat ve tefsirle ilgili bilgilerde eklediği ve mâhir olduğu hatlarla yazdığı Mushafları satarak sağlayan Molla Ali el-Kârî, hiç kimseye boyun eğmeden, minnet etmeden yaşamını sürdürmüştür. Her sene iki Mushaf satıp, birinin ücretiyle geçimini sağlarken diğerinin ücretini tasadduk ettiğini kaydeden kaynaklar da mevcuttur.³⁷ Bu çalışmanın son kısmında hattı Molla Ali el-Kârî'ye ait olan ve günümüze kadar ulaşan yazmış olduğu Mushaflardan görseller sunulacaktır.

İhlas ve takvâsı, dindeki samimiyeti Ali el-Kârî'ye hayranlık sebeplerindedir. İhlastan uzaklaştırdığını düşünerek, idarecilerle yakınlık kurmamış, konuyla alakalı *Teb'îdu'l-Ulema an Takrîbi'l-Umerâ* adında bir risale yazmıştır. Bu konuda o, Ebû Hanife (ö.150/769), Sufyan es-Sevrî (ö.161/778), Fudayl b. İyâd (ö.187/803), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ve Taberî (ö.311/923) gibi âlimleri örnek almıştır. Hiçbir resmi görev

³³ Karadaş, *Ali el-Kârî' nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 291

³⁴ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II, s. 403-405

³⁵ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtih*, I, 3; Karadaş, *Ali el-Kârî' nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 291

³⁶ Mustakîmzâde, 324

³⁷ Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *Minehu'r-Ravzi'l-Ezher*, 16

almamış olan Ali el-Kârî'nin, babasının “Emirlerin kapısı önünde duracağından korktuğum için âlim olmanı istemiyorum” sözleri çok dikkat çekicidir.³⁸

1. 2. 4. Tahsil Hayatı

Molla Ali el-Kârî, ilk tahsiline dünyaya geldiği Afganistan'ın Herat kentinde başlamıştır. İlk olarak Kur'an-ı Kerim hıfzını tamamlayan Ali el-Kârî, kıraat ilmine babasının bu ilme vukûfiyetinden dolayı, onunla başlamıştır. Her ne kadar kıraat konusunda babası bilgili olsa da kıraat ilminin asıl hocası, Muînuddîn b. Hâfız Zeynuddîn (ö.916/1510)'dir. Babasının kıraat ilmine vakıf olduğunu Mustakîmzâde (ö.1202/1788) ifade etmiştir.³⁹ Bu alandaki başarısı, Molla Ali el-Kârî'nin “Kârî” lakabı almasına sebep olmuştur.

İlk tahsilinin ardından Mısır'da da bir müddet bulunan Ali el-Kârî, Herat'taki siyasi çalkantılardan ve zulümden dolayı Mekke'ye hicret ederek oraya yerleşmiştir.⁴⁰ Mekke'de, dönemin önde gelen âlimlerinden olan, Ali el-Muttakî (ö.975/1567), İbn Hacer el-Heytemî (ö.973/1566) ve Allâme Kutbuddîn el-Mekkî (ö.975/1567)'nin ders halkalarına katılmıştır.⁴¹ Molla Ali el-Kârî'nin Hat ilmini Şeyh Hamdullah (ö.926/1520)'dan öğrendiği tahmin edilmekle beraber, nerede ve ne zaman aldığı bilinmemektedir.⁴²

Bu bilgiler ışığında tahsil hayatını üç bölüme ayırmak mümkündür.

1. 2. 4. 1. İlk Tahsil Dönemi:

Herat'ta babasıyla başlayıp hocası Muînuddîn b. Hâfız Zeynuddîn (ö.916/1510)'in şehit edilmesiyle Mekke'ye hicretine kadarki ilk eğitim dönemidir.

1. 2. 4. 2. Yetişme Dönemi:

Mekke'ye hicretinden itibaren orada bulunan, dönemin önde gelen âlilerinin ders halkalarına katılarak ilmen, fikren ve rûhen kendini geliştirdiği, 1003 yılına kadarki süredir.

³⁸ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ*, I, 474; Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II, 403

³⁹ Kanazarov, *Ali el-Kârî'nin Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe isimli eserindeki şerh metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 10

⁴⁰ Özel, Ahmet, *Ali el-Kârî*, DİA, II, s. 403-405; Karadaş, Cağfer, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 289;. Haydar, Yıldırım, *Ali el-Kârî'nin Kelâmî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2002, s. 1

⁴¹ Şirinov, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu'l Mefâtiḥ Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 21; Kanazarov, a.g.e., s. 10

⁴² Kanazarov, a.g.e., s. 10

1. 2. 4. 3. Telif Dönemi:

Bu son dönem ise 1003 yılından vefat ettiği 1014 yılına kadar geçen on bir yıllık zamandır. Bu kısacık zamanda kimi kaynaklara göre 300,⁴³ kimi kaynaklara göre 148, kimisine göre ise 180 civarında⁴⁴ eser kaleme almıştır.

1. 2. 5. Hocaları

Molla Ali el-Kârî, ilk önce babasından başlamak üzere, Herat, Horasan, Mısır ve son olarak da Mekke'deki büyük İslâm âlimlerinden çeşitli ilimlerde dersler almıştır. Yazmış olduğu muhtelif kitaplarında hocalarının bazısından bahsederken, ilim aldığı âlimleri müstakil bir eserde te'lif etmemiştir.

Zamanının meşhur âlimlerinden Ebu'l-Hasen el-Bekrî (ö.952/1545), İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567), Abdullah es-Sindî (ö.984/1576), Ali el-Muttakî el-Hindî (ö.974/1567). Kutbuddîn el-Mekkî (ö.990/1582), Muînuddîn b. Hâfız Zeynuddîn (ö.916/1510), Ahmed el-Mısırî, el-Hafid et-Teftâzânî ve Zekeriyya el-Hüseynî'den dersler almıştır.⁴⁵

Bu bölümde Molla Ali el-Kârî'nin hocalarından bahsedeceğiz.

1. 2. 5. 1. Muînuddîn b. Hâfız Zeynuddîn (ö.916/1510)

Herat'ın meşhur hatiplerinden olan Muînuddîn b. Hâfız, şehrin Ziyaretgâh bölgesindedir. Ali el-Kârî, kıraat derslerini bu hocasından almıştır. Şah İsmail'in Herat'ı Şeybânîler'den almasından sonra (916/1510), halka okunmak üzere bir mektup göndermiştir. Mektubu okuyan Muînuddîn b. Hâfız, tüm ısrarlara rağmen, sahâbeye sebbeden kısmı okumadığı için, Şah'ın adamları tarafından şehit edilmiştir.⁴⁶

1. 2. 5. 2. Ebu'l-Hasen el-Bekrî (ö.952/1545)

Tam adı Ebu'l-Hasen Muhammed b. Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Bekri es-Sıddîkî 889/1493 yılında Mısır'da doğdu. Ömrünü bir sene Mısır'da, bir sene Mekke'de yaşayarak ve ilimle meşgul olarak geçirdi. Şâfî mezhebine mensup olan Ebu'l-Hasen el-Bekrî aynı zamanda müfessir ve mutasavvıftır. *Tefsîru'l-Bekrî ve Şerhu*

⁴³ Şirinov, a.g.e., s. 22; Kamazarov, a.g.e., s. 16

⁴⁴ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II, s. 403; Tekin, *Ali el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme aldığı Şerhi*, Artuklu Akademî, 2020. s. 341

⁴⁵ Ali el-Kârî, *Şemmu'l-Avârız*, s. 42; Tekin, Mahmut, *Ali el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme aldığı Şerhi*, Artuklu Akademî, 2020. s. 341; Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II, s. 403; Karadaş, Cağfer, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 289; Şirinov, Rûfet, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 15

⁴⁶ Ali el-Kârî, *Şemmu'l-Avârız*, s. 42; Kamazarov, a.g.e., s. 11

Minhâci'n-Nevevî gibi eserlerin müellifi olan Ebu'l-Hasen el-Bekrî, 952/1545 senesinde vefat etmiştir.⁴⁷

1. 2. 5. 3. Mir Kelân (ö.973/1565)

Doğum yeri ve tarihi ile alakalı bilgi bulunmayan hocamızın tam adı Muhammed Saîd b. Mevlânâ Hâce el-Horasânî'dir. Kannûcî, onu Hint ulemâsı arasında saymıştır. Doğum yılı ve yeri ile ilgili bilgi yoktur. Hac için Mekke'ye gittiğinde bir süreliğine orada ikamet etmiştir. Ali el-Kârî'nin *Mişkâtü'l-Mesâbih*'i bu dönemde ondan okuduğu anlaşılmaktadır. *Mirkât*'ı yazmak için yaptığı çalışmaları ve ders aldığı hocaları sıraladıktan sonra mukaddimesinde şöyle demiştir. "...Sonra bazı *Mişkât* hadislerini irfan denizinin membaı Mir Kelân diye meşhur üstada okudum..." 973/1565 yılında hacdan döndükten sonra, yaklaşık 100 yaşındayken, Hindistan'da vefat etmiştir. Defin Akra'ya yapılmıştır.⁴⁸

1. 2. 5. 4. İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567)

Ebu'l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Heytemî el-Mekkî tam adıdır. Şâfiî âlimlerinden, 909/1503 yılında Mısır'da dünyaya gelmiş ve İbn Hacer el-Heytemî diye maruf olmuştur. Babasını küçük yaşlardayken kaybeden İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Hasen el-Bekrî, Tablavî, Zekeriyya el-Ensârî, Şihab el-Belhinî, Abdulhak es-Sinbatî, Şihâbuddin er-Remlî gibi âlimlerden dersler almıştır. Hacca gittiği 940/1534 senesinde Mekke'ye yerleşmiştir. Ali el-Kârî'nin en çok etkilendiği hocalarından olan el-Heytemî, 974/1567 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ*'te İbn Hacer el-Heytemî'den övgüyle bahsetmiştir. Kaleme aldığı bazı eserleri ise şunlardır: *el-Fetâva'l-Kubra'l-Heytemiyye*, *el-İ'lam bi Kavâti'il-İslâm*, *el-Fetâva'l-Hadisiyye*, *ez-Zevacir fi'n-Nehy an İktiraf'l-Kebair*.⁴⁹

1. 2. 5. 5. Ali el-Muttakî el-Hindî (ö.975/1567)

Alauddin Ali b. Husamuddin Abdi'l-Melik Kadîhân el-Kureyşî el-Cuvenfurî er-Ruhenfurî el-Hindî. Hindistan'da doğan Ali el-Muttakî el-Hindî, Mekke'de yaşadığından Mekkî, Medine'de yaşadığından da Medenî diye anılır. Ali el-Kârî kendisinden, *Mişkâtü'l-Mesâbih* okuduğunu, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*' in mukaddimesinde bahsetmiştir. Hicreti önce Medine'ye, bir müddet orada kaldıktan sonra da Mekke'ye olmuştur. Seksen

⁴⁷ Kamazarov, a.g.e., s. 11

⁴⁸ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ*, I, 40

⁴⁹ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ*, I, 40

beş yaşına kadar burada ikamet eden Ali el-Muttakî el-Hindî 975/1567 senesinde vefat etmiştir.⁵⁰

1. 2. 5. 6. Atıyye b. Ali es-Sülemî (ö.983/1574)

Zeynuddîn Atıyye b. Ali b. Hasen es-Sülemî el-Mekkî. Doğum tarihi ve yeri ile alakalı bilgi bulunmamaktadır. Atıyye b. Ali, döneminde Mekke'nin âlim ve fakihlerinden olup, Zeynuddîn lâkâbıyla tanınır. *Şemmu'l-Avârız*'da, hocası olduğunu zikreden Ali el-Kârî, *Mirkat*'ın mukaddimesinde Atıyye b. Ali'den *Mirkat* okuduğunu zikreder. 983/1574 yılında Mekke'de vefat etmiştir.⁵¹

1. 2. 5. 7. Abdullah es-Sindî (ö.984/1576)

Abdullah b. Sâdeddin el-Medenî es-Sindî. Sicistan ile Hindistan arasındaki Sind bölgesinde doğmuştur. 984/1576 senesi Zilhicce ayında Mekke'de vefat eden Abdullah es-Sindî, muhtemelen bu bölgeye hicret etmiştir. Sühreverdî' nin *Avârif*'ine yazılmış bir haşiyesi mevcuttur.

Molla Ali el-Kârî'nin, *Şerhu'l-Fıkhı'l-Ekber* adlı eserinde “Şeyhimiz” diye bahsettiği ve *Tuhfe-i Hattâtîn*'de de aynı bilginin yer aldığı görülür.

Mekke'de Cenneti Muallâ kabristanlığına defnolunan Abdullah b. Sâdeddin el-Medenî es-Sindî ile Molla Ali el-Kârî' nin kabirleri yan yanadır.⁵²

1. 2. 5. 8. Kutbuddîn Muhammed en-Nehrevânî (ö.990/1582)

Muhammed b. Ahmed b. Muhammed en-Nehrevânî el-Hindî el-Mekkî, 917/1511 yılında doğdu. Mekke'ye yerleşen en-Nehrevânî, Mescid'i Haram'da ders verdi. Kâtip Çelebi'nin de vefat tarihini 988/1580 yılı olarak zikrettiği en-Nehrevânî'nin 990/1582 yılında Âşûra günü Mekke'de vefat ettiği kaynaklarda görülmektedir.⁵³

Müfessir, fakih ve tarihçi bir âlim olan en-Nehrevânî'nin *El-Berku'l-Yemânî fi Fethi'l-Usmânî, Tabâkatu'l-Hanefiyye*⁵⁴ adlı eseri öne çıkan eserlerindedir.

1. 2. 5. 9. Muhammed b. Muhammed el-Bekrî (ö.993/1585)

Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Bekrî, Molla Ali el-Kârî'nin hocalarından, Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin oğludur.

⁵⁰ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtih*, I, 40

⁵¹ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtih*, I, 40

⁵² Kamazarov, *Ali el-Kârî'nin Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe isimli eserindeki şerh metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 13

⁵³ Ali el-Kârî, *Şemmu'l-Avârız*, s. 42

⁵⁴ Ali el-Kârî, a.g.e., s. 42

Yine *Şemmu'l-Avâriz* adlı eserinde Molla Ali el-Kârî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Bekrî'den “Şeyhimiz” diye bahseder. Mekke’de 993/1585 senesinde vefat etmiştir.⁵⁵

1. 2. 5. 10. Sinânuddîn el-Amâsî (ö.1000/1591)

Tam adı Sinânuddîn Yûsuf b. Abdilleh el-Amâsî er-Rûmî el-Mekki’dir.

Hanefî fakihi ve vaizlerindendir. Mekke’de yaşamış olan ve 1000/1591 yılında orada vefat eden Sinânuddîn el-Amâsî için, Bursa’lı Mehmet Tahir, “Amasya’da vefat etti” demiştir.⁵⁶

1. 2. 6. Talebeleri

Daha çok eser telifiyle meşgul olduğundan bahsedilse de bu işe ayırdığı vaktin yanında, İslâmî İlimlerin farklı dallarında, ilim halkaları oluşturup, Âlemi İslâm’a önemli hizmetleri olmuş, değerli âlimler yetiştirdiği de bilinmektedir. Eğitim faaliyetlerinde bulunduğunu bizzat kendisi dile getirmektedir.⁵⁷

Yetiştirdiği talebelerin sayısı konusunda net bir bilgi olmamasına rağmen, döneminin en önde gelen âlimlerinden olduğu ve ilmî çeşitliliği de göz önüne alındığında, şüphesiz çok sayıda öğrenciye ders vermiş ve onların yetişmelerini sağlamıştır.

Biz de burada bu âlimlerin birkaçından bahsedip, haklarında kısa bilgiler sunacağız.

1. 2. 6. 1. Abdurrahman el-Mürşidî (ö.1037/1628)

Tam adı Abdurrahman b. İsa b. Mürşid Ebu'l-Vecâhe el-Ömerî el-Mürşidî’dir. Hicaz bölgesinin önde gelen âlimlerinden olup, şiirle de meşgul olmuştur. Mekke-i Mükerrreme’de Müftülük de yapan Abdurrahman el-Mürşidî’nin bazı eserleri ise şunlardır:

Zehru’r-Ravdi’l-Muktefif ve Nehru’l-Havdi’l-Murtefiş

*Fethu’l-Habîri’l-Latif ve’l-Vâfi fi Şerhi’l-Kâfi*⁵⁸

1. 2. 6. 2. Abdulkadir et-Taberî (ö.1033/1624)

⁵⁵ Ali el-Kârî, *Şemmu’l-Avâriz*, s. 43

⁵⁶ Kamazarov, a.g.e., s. 14

⁵⁷ Ali el-Kârî, *Şemmu’l-Avâriz*, s. 2

⁵⁸ Yıldırım, *Ali el-Kârî’nin Kelâmî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2002, s. 5-6

Abdulkadir b. Muhammed b. Yahyâ el-Hüseynî et-Taberî eş-Şâfiî, Mekke’de 976 yılında doğdu. İyi bir hatip olan et-Taberî, Hicaz bölgesinde yetişmiş, hatırı sayılır bir âlimdir. Şiir ve nazımda başarısı büyük olup birçok eser yazmıştır. Doğduğu şehir olan Mekke’de 1033 yılında vefat eden et-Taberî’nin eserlerinden bazıları şunlardır:

Uyûnu’l-Mesâil

Hüsni’s-Serîa fî Husni’s-Sîra

*Keşfu’n-Nikâb an Ensâbi’l-Erbeati’l-Aktâb*⁵⁹

1. 2. 6. 3. Muhammed b. Ferruh el-Mûrevî (ö.1061/1652)

1. 2. 7. İlmî Şahsiyeti

1. 2. 7. 1. Övgü ve Medihler

Molla Ali el-Kârî, temel İslâmî ilimlerinin hemen hepsiyle meşgul olmuştur. Ulema arasındaki yerini ve ilmi derinliğini, her alanda yazmış olduğu eserlerden anlamak mümkündür. Döneminde iletişim ve ulaşım imkânlarının kısıtlılığına rağmen, İslâm beldelerinin hemen her yerinde tanınır olduğunu ve şöhretini, vefat haberini alan Mısır ulemâsı ve halkının dört binin üzerinde kişiyle, gıyabında kıldıkları cenaze namazından anlamaktayız. Yazdığı eserlerin güzellik ve önemi, şöhretinin büyüklüğünden, terâcim kitaplarında bahsedilmesine vesile olmuştur. Nitekim Şevkânî (ö.1250/1834) “Aklî ve naklî ilimleri cemedden bir âlim” ifadesini, Ali el-Kârî için kullanmıştır.⁶⁰ Günümüze kadar ulaşan yüzün üzerindeki eseri, temel İslâm ilimlerine olan vukûfiyetini ve tanınırlığını ispatlar niteliktedir.⁶¹

Çok yönlü bir âlim oluşu, Molla Ali el-Kârî’nin saygınlığına ve kendisinden övgüyle bahsedilmesine vesile olmuştur. Bu bağlamda hakkında övgüyle konuşan âlimleri ve onların sözlerini zikretmemek büyük eksiklik olacaktır. Abdüssettâr ed-Dihlevî (ö.1052/1642) Molla Ali el-Kârî için “Harem beldesinin âlimi, Kur’an ve Sünnette uzman ve imam” diye bahseder.⁶²

⁵⁹ Harun, Akgöğ, *Ali el-Kârî Hayatı, Eserleri ve İbn Arabî’ ye Eleştirisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1995, s. 8

⁶⁰ Özel, *Ali el-Kârî, DİA*, II, s. 403

⁶¹ Muhammed Abdülhay ibn Muhammed, Luknovî (ö.1303/1886), *Ta’liku’l-Mumecced alâ Muvattâ-ı İmam Muhammed*, Beyrut 1991, I,106-108; Özel, a.g.e., s. 403

⁶² Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbe (ebû Gudde’ nin Mukaddimesinden naklen)* s. 72

“Asrın ileri gelen ilim öncülerinden biridir. İbarelerin tahkik ve tashihiinde mâhir âlimlerin önde gelenlerindedir. Onu övmek için sadece şöhreti yeterlidir”⁶³ Ali el-Kârî için söylenen bu sözler, ünlü tabakat müelliflerinden Muhibbî (ö.1111/1699)’ye aittir.

Yine Molla Ali el-Kârî’den övgüyle bahseden âlimlerden biri olan Osman Uryânî (ö.1168/1754) “Musanniflerin ve müelliflerin büyüklerinden biridir. Hâfız ve muhakkiklerin hazinesi, vâizlerin reîsidir” diye methetmektedir.⁶⁴

Bir risalesinde İbn Âbidîn (ö.1252/1836) “Kurra, fakih ve muhaddislerin sonuncusu, muhakkik ve araştırmacıların en seçilmiştir”⁶⁵ diye bahsettiği, Molla Ali el-Kârî’den başkası değildir. *et-Tâ’lîku’l-Mumecced* adlı eserinde Luknovî (ö.1303/1886), Molla Ali el-Kârî’yi, “Fazileti açık ve faydalı ilimlerin sahibi” diye sıfatlandırmaktadır.⁶⁶

Son dönem ulemâlarından Muhammed Zahid el-Kevserî (ö.1371/1952), Molla Ali el-Kârî’nin, Hanefî mezhebine mensup olduğunu belirtirken ‘büyük âlim ve muhaddislerdendir’ demiştir. Kandehlevî (ö.1384//1965) ise onun hakkında “Yüce muhaddis, seçkin, asil, asrın önderlerinden biri” gibi övücü sözler kullanmıştır.⁶⁷

20. yy. âlimleri arasında yer alan Abdu’l-Fettâh Ebû Gudde’nin (ö.1417/1997) “O, imam, muhaddis ve fakihtir” diye övdüğü kişi, Molla Ali el-Kârî’dir. Ali el-Kârî, ömrünü ilim tahsiline, öğrenci yetiştirmeye ve İslâmî ilimlerin hemen her alanında eserler telif etmeye adanmıştır. Ömrünün son on beş senesi, kitap yazarak ve ansiklopedik eserlerin telifiyle geçmiştir.

Şevkânî’nin (ö.1250/1834) içtihat yapabilecek kapasitede bir âlim olduğundan bahsettiği Ali el-Kârî’yi, Luknovî (ö.1304/1886) ve başka bazı âlimler de 1000. Yılın başlarındaki Müceddidlerden kabul etmişlerdir. Molla Ali el-Kârî, kendisi de bu durumu “tahdîs-i nîmet” kabilinden dile getirerek şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’den (sav) şöyle bir rivâyet sâdır olmuştur: “Allah her yüzyılın başında bu ümmet için dînini yenileyecek bir müceddid gönderecektir.”⁶⁸ Allah’a yemin ederim ki, benden Kitap ve Sünnet’i her yönüyle daha iyi bilen birisini bilirim ona yönelir, sürünerek bile olsa ona

⁶³ Muhammed, Muhibbî, *Hulâsâtu’l-Eser fî A’yânî’l-Karnî’l-Hâdî Aşar*, Beyrut trs., III, 185-186

⁶⁴ Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbe (ebû Gudde’ nin Mukaddimesinden naklen)* s. 72

⁶⁵ İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Mecmûatu Resâili İbn Âbidîn*, I-II, Âlamu’l-Kutub, Beyrut, trs.. I, 130

⁶⁶ Luknovî, *Ta’lîku’l-Mumecced alâ Muvattâ-ı İmam Muhammed*, Beyrut 1991, I,106-108

⁶⁷ Muhammed İdris, Kandehlevî, *et-Tâliku’s-Sabîh ala Mişkâti’l-Mesâbih*, Dımaşk, trs, s. 1354

⁶⁸ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş’as (275/888), *es-Sünen*, nşr: Ahmed Sa’d Ali, Mısır-1952 Melâhim 36

varırdım. Bunu övünmek için değil, bilakis Allah'ın nimetini bildirmek, şükürünü ifade etmek ve bilmediklerimi aydınlatması için söylüyorum.”⁶⁹

Molla Ali el-Kârî hakkında fikir ve düşüncelerini aktardığımız âlimlerin ortak kanaatlerinin “Ali el-Kârî, İslâmî ilimlerde seviyeli, otorite sahibi, İslam kültürüyle yoğrulmuş büyük bir şahsiyet” olduğu yönündedir.

1. 2. 7. 2. Tenkit ve Eleştiriler

Bu kadar büyük bir âlimin, telif ettiği ve ortaya çıkardığı bunca esere rağmen, kendisinin eleştirilip tenkit edilmemesi ise mümkün değildir. Genel itibariyle bakacak olursak, Molla Ali el-Kârî'ye yapılan tenkitler, iki ana başlıkta toplanabilir.

1. 2. 7. 2. 1. Bazı Âlimlere İtirazı

İslâmî (ö.1111/1699) ve Muhibbî (ö.1111/1699), özellikle İmam Şafî (ö.204/795) ve mezhebini takip edenler ile İmam Mâlik (ö.179/795)'e, bazı meselelerde muhalif görüşler beyan ederek itiraz etmesinden dolayı, Ali el-Kârî'yi tenkit etmişlerdir.

el-Kârî'nin yazdığı eserlerin nurdan yoksun olduğu düşüncesi, İslâmî'nin bağınazlığı olarak görülebilir. Çünkü bu fikir, delili olmayan ve taraflı bir değerlendirmedir. Çünkü Ali el-Kârî, araştırma ve içtihatlarında, Kur'an ve Sünnet çizgisinin dışına çıkmamıştır. Nitekim İmam-ı Âzam (ö.150/769)'a itirazda bulunan Hanefî âlimler olduğu gibi, Şafî mezhebine mensup olduğu halde, bazı meselelerde İmam Şafî (ö.204/795)'ye karşı çıkan âlimlerde olmuştur. Bu karşı duruş, meseleye objektif bakabilme ile alakalı bir durumdur.

Şevkânî (ö.1250/1834), Ali el-Kârî'nin icap ettiğinde âlimleri eleştirmesini takdirle karşılamaktadır. Bir mesele hakkındaki görüş, eldeki delillere zıtlık gösterdiğinde, buna itiraz ederek yeniden istinbatta bulunup görüş bildirmek, bir âlimin ilmî vukûfiyetini ve derecesini ortaya koymasından önemlidir. Zira müçtehidin görevlerinden biri de ortaya atılan düşüncelerin sahih delillerle ne kadar uyumlu veya muhalif olduğunu belirleyip beyan etmektir.⁷⁰ Kaldı ki, delillere dayalı itiraz etme geleneği, mezhep imamlarının da uygulaya geldikleri bir metottur.

Tenkit edildiği bir diğer konu ise, daha önce de zikrettiğimiz, İmam Mâlik (ö.179/795)'e yaptığı, namazda ellerin bağlı olmaması hususundaki itirazdır. Olmayan bir

⁶⁹ Ali el-Kârî, *Şemmu'l-Avârız*, s. 37

⁷⁰ Eyyüp Sait, Kaya, Nail Okuyucu, *DİA. Şevkânî c.39*. ss. 22-28

şeye Ali el-Kârî'nin itiraz etmesi mümkün değildir. Bu konuda “*Şifâu's-Sâlik fî İrsâli Mâlik*”⁷¹ isimli bir risale yazmıştır.

Bu risalede İmam Mâlik'in, “namazda elleri düz tutmak” ile alakalı hadisin,⁷² namaz esnasında kıyamdayken “sağ elin sol el üzerine konulmasını emreden” hadise⁷³ karşı olmadığını dile getirdiğini ifade etmiştir.⁷⁴

Hz. Peygamber'in (sav) anne-babasının Müslüman olmadığını söylediği için bazı âlimler, Ali el-Kârî'yi eleştirmişlerdir.⁷⁵ el-Kârî'nin bu düşüncesi, İmam-ı Âzam'ın ‘*el-Fıkhu'l-Ekber*’ adlı eserindeki, imlâ hatasından dolayıdır. İmam-ı Âzam eserinde “*ما ماتا علي الكفر*” ifadesini kullanmışken, müstensih buradaki “*ما*” ifadesinin fazladan olduğunu zan ederek “*ماتا علي الكفر*” şeklinde istinsah etmiştir. Ali el-Kârî'de şerhinde bu nüshayı kullandığından hata etmiştir.⁷⁶

Devamlı araştırmalar yaptığından ve âlimlerin birçoğunun onun bu görüşüne itiraz etmelerinden olsa gerek, görüşünden vaz geçerek, aksini ifade ettiği görülmüştür. ‘*Şifâ*’ adlı eserine yazdığı şerhindeki “Ebû Tâlib'in Müslüman olduğu fikri doğru değildir. Fakat Hz. Peygamber'in (sav) ana-babasının Müslüman olup olmadıkları konusunda birçok görüş varken, en doğrusu, onların Müslüman olduklarıdır” ibaresinden de bunu anlıyoruz.⁷⁷

1. 2. 7. 2. 2. Mezhep Taassubu

Mezhep taassubu ile ilgili ithamlara gelince, Ali el-Kârî'nin yaşadığı devir mezhep bağlılığının, önceki yıllara bakarak daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Bu dönemde özellikle fıkıh ilmi, bağlı olunan mezhep eserlerinden okunuyordu.

Bu devirde Şafî mezhebine bağlı birinin Hanefî mezhebine, Hanefî mezhebine bağlı birinin ise Şafî mezhebine bağlı birine namazda uymasının tartışma ve araştırmaları yapıyordu.

⁷¹ Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *Şifâu's-Salik fî İrsâli Mâlik*, Beyrut 2009

⁷² Ebû Dâvut, Salât, 181

⁷³ Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc (261/874), *el-Câmiu's-Sahih*, nşr: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955 (I-V) Salât, 54

⁷⁴ Ali el-Kârî, *Şifâu's-Salik*, 41; Şirinov, Rûfet, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu'l Mefâtih Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 27

⁷⁵ Muhammed, Muhibbi, *Hulâsâtu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, Beyrut trs., III, 186

⁷⁶ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l Mefâtih*, I, 22; Şirinov, a.g.e., 2019, s. 28

⁷⁷ Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, İstanbul 1316, I, 601, 648

Kaleme aldığı eserlerindeki atıflardan ve geride bahsettiğimiz ‘‘Hanefî’’ nispetinden de anlaşılacağı üzere, fikhî meselelerde Molla Ali el-Kârî’nin Ebû Hanife’nin mezhebine bağlı olduğu âşikârdır.⁷⁸

İmam Züfer (ö.158/775) ve Ebû Yusuf (ö.182/798)’un naklettiği, Ebû Hanife (ö.150/767)’nin ‘‘Bir kimsenin nereden aldığımızı bilmeden söylediklerimizden yola çıkarak fetva vermesi kendisine helâl olmaz’’ sözünü benimsemiş ve uygulamıştır. İşte bu, onun bu bağlılığının sadece bir taklit olmadığını gösterir. Delilin ne olduğunun bilinmesinin, yapılacak olan taklitte gerekli olduğunu savunmuştur.⁷⁹

Eserlerinde farklı mezheplere bağlı âlimlerin görüşlerinden de faydalandığı görülmekte ve sadece Hanefî âlimlerinin görüşleriyle yetinmediği anlaşılmaktadır. Hiç şüphesiz onun bu tutumu, bakış açısını, kültürünü ve ilmini genişletmiştir.⁸⁰

‘‘Ey kitap ehli dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin’’⁸¹ ayetini delil göstererek ‘‘Allah’ın dininde şiddetli ve sert taassup yasak ve sakıncalıdır’’ demektedir.⁸² Böyle bir tutum üzerine, kötü sonuçlar ve zararlı durumların meydana gelebileceğini öngörmekle birlikte, körü körüne mezhep savunuculuğuna karşı çıkmaktadır.

Apaçık bir delil olduğu halde farklı bir görüşü desteklemeyip, kendi mezhebinin görüşünü savunmak taassuptur. Fakat delil bulunmayan bir konuda kendi mezhebine tâbî olmak taassup değildir.

Ali el-Kârî’de mezhep taassubu görülmemiş olmasına rağmen, O’nu böyle bir taassupla itham etmek büyük haksızlık olacaktır. Bilakis daha makul içtihatla karşılaştığında, kendi görüşünü terk edip, o görüşe uyduğu âşikârdır. Buna apaçık bir örnek olarak, Hz. Peygamber’in (sav) anne babasının Müslüman olmadıkları görüşünü terk etmesi gösterilebilir.⁸³

1. 3. MOLLA ALİ el-KÂRÎ’NİN ESERLERİ

Molla Ali el-Kârî İslâmî İlimlerin hemen her alanında eser kaleme almıştır. O’nun, hadis, fıkıh, kıraat, tefsir, usul, ferâiz, kelâm, tasavvuf, tarih, terâcim, tabakât, Arap dili,

⁷⁸ Özel, *Ali el-Kârî, DİA*, II, s. 403; Tekin, Mahmut, *Ali el-Kârî ve Tasrîfu’z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme aldığı Şerhi*, Artuklu Akademi, 2020. s. 341

⁷⁹ Ali el-Kârî, *Şemmu’l-Avârız*, s. 115

⁸⁰ Halil İbrahim, Kutlay, *el-İmâm Aliyyu’l-Kârî ve Eseruhu fî İlmi’l-Hadis*, Beyrut 1988, s. 25-40

⁸¹ Nisa, 4/107

⁸² Ali el-Kârî, *Şemmu’l-Avârız*, s. 40

⁸³ Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâ*, s. 601-648

edebiyat, va'z ve benzeri ilimlerde, kısa risaleler ve on ciltlik kitap arasında farklı ebatlarda 300 civarında esrinin olduğu söylenmektedir.

Farklı görüşler olmakla birlikte yüz seksen civarında kitap ve risalesinin olduğu bilgisi yanında, Halil İbrahim Kutlay, bazılarının matbu ve hemen hemen hepsinin yazmaları mevcut yüz kırk sekiz eserinin olduğunu belirtmiştir.⁸⁴

Şöhreti her yere yayılan, ilmî kapasitesi ulemâ tarafından takdir gören Ali el-Kârî, vefatından sonra da günümüze kadar yazmış olduğu eserler sayesinde ilminden faydalanılan büyük bir âlimdir.

Birçok İslâm âlimi, velûd musannifler arasında olduğunu kabul eder ve zikrederler. İbn Mirdâd, Ali el-Kârî için “*O büyük müellif, muhakkik, hâfiz ve musanniflerdendir. Vâizlerin reîsidir. Onun sayılmayacak kadar çok risâle ve eserleri var*” diyerek eserlerinin çokluğundan bahseder. Ziriklî de onun hakkında “*Çok eser telif etmiştir*” demiştir.⁸⁵

Bu bölümde Ali el-Kârî'nin, farklı kaynaklarda ele alınmış eserlerinden, ana başlıklar altında, alanlarına göre bir araya getirerek kısa kısa bilgiler aktaracağız.

1. 3. 1. Hadis İle İlgili Eserleri

1. *Cem'u'l-Vesâil fî Şerhi's-Şemâil li'l-İmâmi't-Tirmizî*: Tirmizî'nin eş-Şemâilu'l-Muhammediyye adlı eserinin en önemli şerhi olup 1290'da İstanbul'da ve Kâhire'de (1317, 1318, I-II, kenarında *Münâvî*'nin şerhi ile birlikte) neşredilmiştir.

2. *el-Birra fî Hubbi'l-Hirra*: “Kedi sevgisi îmandandır” hadisi hakkındaki suallere verilen cevaplardan ibaret bir risaledir.

3. *el-Edeb fî Receb*: Receb ayı ile ilgili rivâyetler ile âlimlerin sözlerinin cem edildiği bir eserdir.⁸⁶

4. *Tesliyetu'l-A'mâ an Beliyeti'l-A'mâ*: Âmâlîğe sabredenlere verilecek mükâfatlarla ilgili 40 ayet ve hadislerden oluşan eserdir.⁸⁷

⁸⁴ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II s. 403; Kamazarov, *Ali el-Kârî'nin Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe isimli eserindeki şerh metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 16.; Şirinov, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu'l Mefâtih Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 30

⁸⁵ Hayreddin, Ziriklî, *A'lâm*, Beyrut 1990, V, 12

⁸⁶ Muhammed Abdullah, Hallûf, *Mecmû Resâili'l-Allâme el-Molla Ali el-Kârî*, thk., Mahir Edip Habuş, İstanbul 2016, I-VIII

⁸⁷ Hallûf, *Mecmû Resâili'l-Allâme el-Molla Ali el-Kârî*, thk., Mahir Edip Habuş, İstanbul 2016, I, 402-424

5. *el-Erbaûn fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye*: Bu eserde müellif kırk kudsî hadisi cemetmiştir. Eserde hem sahih hem de hasen ve zayıf hadisler vardır. Astana'da 1316 ve İstanbul'da 1324 yılında, ayrıca Hasan Hüsnü Erdem tarafından Türkçeye tercüme edilerek 1982 yılında Ankara'da basılmıştır.
6. *el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*: Bu eser *el-Mevdûât* (İstanbul 1289) ve *Mevdûâtu Aliyyi'l-Kârî* (İstanbul, trs.) adlarıyla basılmıştır. Eseri Muhammed es-Sabbâğ tahkik etmiştir. (Beyrut 1391/1971). Kitap ayrıca Mevlânâ Fazlulhak Dilâverî tarafından Hintçe'ye (Lahor 1887), Ahmet Serdaroğlu tarafından da Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-ı Aliyyü'l-Kârî Tercümesi, Ankara 1966).
7. *el-Ezhâru'l-mensûra fi'l-ahâdisi'l-meşhûra*: Nüshası Hamidiye 201'de bulunmaktadır.
8. *el-Hırzu's-Semîn li'l-Hısnî'l-Hasîn*: 1304/1887'de Mekke'de basılmıştır. İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin “*el-Hısnü'l-Hasîn min Kelâmi Seyyidi'l-Murselîn*” adlı eserine yazılmış şerhtir. Eser dua ve zikirlerle ilgili rivâyetlerden oluşmaktadır.
9. *el-Kelâm fi'l-Hamdi ve's-Şukri min Şerhi'l-Mişkât*: Süleymâniye ktp. Hilmi Paşa no. 251'de elyazması mevcuttur.
10. *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû*: 1969 yılında Şam'da ve 1984 yılında da Kâhire'de neşredilmiştir. Ayrıca “*Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler*” adıyla da Halil İbrahim Kutlay tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 2006 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır.
11. *el-Mubînu'l-Muîn li Fehmi'l-Erbaûn*: Nevevî'nin kırk hadîsine yazılmış şerhidir. 1910 yılında Kâhire'de yayınlanmıştır. Eserin kimin tarafından tahkik edildiği belirtilmemiştir.
12. *en-Nâsih ve'l-Mensûh mine'l-Hadîs*: Nüshaları Mektebetü'l-evkâfi'l-amme (Bağdat), n:13741; 4/2948 ve Dâru Saddâm, 2/2109'da bulunmaktadır.
13. *Erbaûne Hadîsen fî Fadli'l-Kur'âni'l-Mubîn*: Kur'ân-ı Kerîm'in faziletine dair cem edilmiş kırk hadis, râvi isimleri ve hadislerin kaynakları kaydedilerek kaleme alınmıştır.⁸⁸ Bu eser Durak Pasmaz tarafından yapılan tercümesi ve aslı ile

⁸⁸ Hallûf, *Mecmû Resâili'l-Allâme el-Molla Ali el-Kârî*, thk., Mahir Edip Habbuş, İstanbul 2016, I, 38-54

birlikte “*Kur’ân-ı Kerîm’in Fazileti Hakkında Kırk Hadîs*” adıyla Bahar Yayınları tarafından neşredilmiştir.

14. *Erbaûne Hadîsen fi’n-Nikâh*: Bu eser Kâhire’de 1991 yılında neşredilmiştir.

15. *Erbaûne Hadîsen min Cevâmii’l-Kelim*: Rasûlullah (sav)’in cevâmiu’l-kelim olan kırk hadisi ihtiva eder.⁸⁹

16 *Fedâilu Beytillahi’l-Haram*: Beytullahın fazileti ile ilgili 473 rivayet ve eser kaydedilmiştir. Konu başlığı ile ilgili önce âyetler, sonra merfû ve mevkûf rivâyetlere yer verilmiştir.⁹⁰

17. *Marifetu’n-Nussâk fi Marifeti Fadîleti’s-Sivâk*: Kaynaklarını belirtmeden misvakın faziletine dair 40 hadisten müteşekkil bir eserdir.⁹¹

18. *Mirkâtu’l-Mefâtih şerhu Mişkâti’l-Mesâbih*: 1309/1891’de Kâhire’de, 1992, 1994, 2001, 2007’de Beyrut’ta basılmıştır.⁹²

19. *Ref’u’l-Cunâh ve Hafdu’l-Cenâh bi-Erba’ine Hadîsen fi’n-Nikâh*: Eserde zayıf hadislerin çok olması dikkat çekmektedir.⁹³ 1408 yılında Halit Ali Muhammed tarafından tahkik edilerek Riyad’da neşredilmiştir.

20. *Risâle fi hadîsi’l-Bera min Sahîhi’l-Buhârî*: Bu risale, Buhârî (ö.256/870)’nin “*es-Salâtu mine’l-îman*”⁹⁴ bâbındaki Bera hadisi hakkındaki sorulara verilen cevaplar hakkındadır. Nüshası Süleymâniye ktp. Hüsnü Paşa no. 251; Huda Bahş (İran), 2568/30, 2568/49’ tedir.⁹⁵

21. *Risâle fi’t- Tefsîri Ba’di’l-Ehâdis*: Nüshası Beyrut’ta el-Camiatu’l- amrîkiyye no 995’te bulunmaktadır.

22. *Risâle Muştemile âlâ Ahâdisi’s-Sahîha li Hurûci’l-Mehdî*: Nüshası Afganistan’da Vizâratu’l-matbûât ve’l-irşâd 275’te bulunmaktadır.⁹⁶

23. *Şerhu Musnedi’l-Îmâm Ebi Hanîfe*: Ebû Hanîfe’nin Müsnedi’nin şerhi olup Lahor (1300, 1312), Delhi (1313) ve 1405/1985’te Beyrut’ta basılmıştır.⁹⁷

⁸⁹ Hallûf, *Mecmû Resâili’l-Allâme el-Molla Ali el-Kârî*, thk., Mahir Edip Habuş, İstanbul 2016, I, 22-36

⁹⁰ Hallûf, II, 7-189

⁹¹ Hallûf, I, 382-397

⁹² Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II 403; Şirinov, Rûfet, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu’l Mefâtih Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 34;

⁹³ Hallûf, I, 55-71

⁹⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/870), *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul-1979 İman, 29

⁹⁵ Şirinov, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu’l Mefâtih Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 34

⁹⁶ Şirinov, a.g.e., 2019, s. 34

24. *Şerhu Muşkilâti Muvattai'l-İmâm Mâlik*: 2014 yılında 4 cilt şeklinde Beyrut'ta basılmıştır.

25. *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*: Hadis üsuluna dair bir eserdir. Bu eser 1305/1888 yılında İstanbul'da basılmıştır. Son baskısı 2010 yılında Beyrut'ta yapılmıştır.

26. *Şerhu'l-Erbâini'n-Nebeviyye*: 1310/1910 yılında Mısır'da basılmıştır.

27. *Şerhu'ş- Şifâ*: Kadî İyâz'ın eş-Şifâ adlı eserinin önemli şerhlerinden biri olarak kabul edilmektedir. (İstanbul 1264, 1285, 1290, 1299, 1307, 1308, 1309, 1312, 1316, 1319; Bulak 1275; Kahire 1327).

28. *Şifâu's-Sâlik fî İrsâli Mâlik*: Mâliki mezhebinde kıyamdayken ellerin göbek altında tutulması veya yanlara salınması ile ilgili konu tartışılmıştır. Hasan Selman tahkikiyle 1990 yılında Beyrut'ta ve Yûnus Azîzu'l-Miknâsi tahkiki ile 2009 yılında Beyrut'ta olmak üzere iki neşri vardır.

29. *Ta'likâtu'l-Kâri âlâ Sulâsiyyâti'l-Buhârî*: Sahîhi Buhari'deki sülasiyat üzerine yapılmış şerh çalışmasıdır. 23 hadisten ibarettir.⁹⁸

30. *el-Ehâdisü'l-Kudsiyye ve'l-Kelimâtü'l-Ünsiyye*. Aksekili Köse Mehmet Efendi tarafından haşiyelerle beraber 1312 senesinde yapılan baskısı yayında, 1316 (İstanbul) ve 1927 (Halep, *Mişkâtu'l-Envâr* in arkasında) senelerinde de neşredilmiştir. Hasen Hüsnü Erdem kitabı Türkçe'ye tercüme etmiştir. (*Kırk Kudsi Hadis*, Ankara 1952, 4. bs. 1985).

31. *İ'rabu'l-Kârî alâ evveli bâbi-Buhârî*. Nüshaları: Arif Hikmet nr.85/9

32. *Tathîru't-taviyye bi tahsîni'n-niyye*.

33. *Risâle fî Hadîsi'l-berâe fî Sahîhi'l-Buhârî*.

34. *Şerhu'l-Muvattâ*.

1. 3. 2. Fıkıh İle İlgili Eserleri

1. *Fethu Bâbi'l-İnâye*. Sadruşşerîa'nın *en-Nukâye* isimli eserinin önemli şerhlerinden biri olup birkaç kere neşredilmiştir. (Kazan 1320, 1328; Delhi 1351; Halep 1967, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde).⁹⁹

⁹⁷ Kamazarov, *Ali el-Kârî'nin Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe isimli eserindeki şerh metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 18; Şirinov, a.g.e., 2019, s. 35; Karadaş, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 295

⁹⁸ Hallûf, *Mecmû Resâli'l-Allâme el-Molla Ali el-Kârî*, thk., Mahir Edip Habuş, İstanbul 2016, I, 223-321

2. *el-Mesleku'l-Mutekassıt bi'l-Menseki'l-Mutevassıt*. Sındi'nin *Lubâbu'l-Menâsik* isimli eserinin şerhidir.¹⁰⁰
3. *Fethu'r-Rahmân bi Fezâ`ili Şa`bân*.
4. *Şerh âlâ Nebze fî Ziyâreti'l-Mustafâ*.
5. *el-Hizbu'l-A`zam ve'l-Virdu'l-Efham*. Âyetlerde ve sahih hadislerde bulunan duaları bir araya getiren ve bazı şerhleri yapılan bu kitap, Haremeyn-i Şerîfeyn Osmanlılar'ın elindeyken Mekke kadısı tarafından Arafat'ta hutbe olarak okunmuştur. Muhtelif baskıları yapılmıştır (İstanbul 1262, Anadolu Kazaskeri Fındıkzâde hafîdi İbrahim Halil Efendi'nin Türkçe tercümesiyle; 1278, Türkçe açıklamasıyla; Bulak 1300, 1307; Mekke 1307; Delâilu'l-hayrât'ın kenarında Kahire 1281, 1307; Delhi 1310, Mevlevî Fazlurrahman'ın Hintçe satır arası tercümesi ve kenarda notlarla).
6. *er-Râ`id fî Mesâ`ili'l-Ferâ`id*.
7. *Risâle fî Tezyîni'l-`İbâre li-Tahsîni'l-İşâre*.
8. *Tezyînü'l-`İbâde fî Ref`i's-Sebbâbe*. Lutfullah el-Keydânî'ye ait *Risâle-i Hulâsa-i Keydânî*'nin kenarında basılmıştır (Lahor 1872).¹⁰¹
9. *Tavdihu'l-mebaini ve tenkihu'l-mea'ni*.¹⁰²
10. *el-İstida fî'l-istiska*.
11. *el-İ'tina bi'l-gınâ fî'l-fena*.
12. *el-Burhanu'l-celiyyu'l-a'li ala men sümmiye min gayri'l-müsemma bil-veli*.
13. *Tahkiku'l-ihtisâb fî tetkiki'l-intisab*.¹⁰³
14. *Tezyînü'l-ibare fî tahsîni'l-işâre*.
15. *et-Tedhîn li'l-Tezyin ala vechi't-tebyin*.
16. *Teşyîu fukahâi'l-hanefiyye li teşnî süfehâi's-şâfiyye*.
17. *Hâşiye ala Fethil-kadir*.

⁹⁹ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II 404; Kamazarov, *Ali el-Kârî'nin Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe isimli eserindeki şerh metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 19

¹⁰⁰ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II, 404

¹⁰¹ Özel, a.g.e., s. 404

¹⁰² Karadaş, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 295

¹⁰³ Karadaş, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 296

18. *Zeylu Teşyûi fukahâi'l-hanefiyye.*
19. *Risale fi beyâni ifrâdi's-salât ani's-selam hel yekrahu em lâ?*
20. *Şifâu 's-Sâlik fi İrsâli Malik.*
21. *Sılatu'l-cevâiz fi salâti'l-cenâiz.*
22. *Akdu'n-nikâh alâ lisâni'l-vekil.*
23. *Gayetü't-tahkik fi nihayeti't-tetkik.*
24. *Fethu 'l-esmâ fi şerhi's-sema.*
25. *el-Fusûlu'l-mühimme fi husûli'l-mütimme.*
26. *el-Fadlu'l-muavvel fi's-saffi'l-evvel.*
27. *Lisânu'l-intida fi'l-iktidâ.*
28. *Ma'rifetü'n-nüssak fi ma'rifeti's-sivak.*
29. *el-lstina' fi'l-idtiba'.*
30. *Envaru'l-hucec fi esrâri'l-hicec.*
31. *Bidâyetü's-sâlik fi nihâyeti'l-mesâlik.*
32. *el-Hazzu'l-evfer fi'l-hacci'l-ekber.*
33. *Risâle fi beyani't-temettu' fi eşhuri'l-hacc li'l-mukîm bi Mekke.*
34. *es-Senî'a fi tahkiki'l-bukâ'il-menî'a.*
35. *el-Afâf an vad'i'l-ved fi't-tavâf.*
36. *Lübbü liübâbi'l-menâsik ve hubbu hubâbi'l-mesâlik.*
37. *el-Vukûf bi't-tahkik ala mevkafi's-Siddik.*
38. *Feydu'l-fâid fi şerhi Ravdi'r-râid fi mesâili'l-ferâiz.*
39. *ed-Durretu'l-mudiyye fi ziyâreti'l-Mustafaviyye.*
40. *el-Makâlâtü'l-azbe fi'l-mes'eleti'l-imâme.*
41. *Risale fi cevâzi iftirâsi'l-harîr.*
42. *Risâle fi'l-hâs ala ta'dili'l-erkân fi's-salât.*
43. *Risale fi Eşhuri'l-Hurum.*
44. *Risale fi hakk'l-lihye.*
45. *Hudûru'ş-şuhûd fi'n-nikâh.*

46. *Risale fi beyâni tavâfi'l-beyt velev ba'de'l-hedm.*

47. *İhrâmu'l-âfâkî.*

48. *Risale fi fadâili'l-Kâbe ve menzili'l-hacc.*¹⁰⁴

49. *Risale fi fadâili Mekketi'l-Mükerrame.*

50. *el-Beyân fi'l-hayr izâ dahale Mekke min hacı'l-ğayr.*

51. *Tuhfetu'l-hatîp fi mevi'zati'l-habîb.*

1. 3. 3. Akâid ve Kelâmla İlgili Eserleri

1. *Minehu'r-Ravzi'l-Ezher fi Şerhi'l-Fıkhî'l-Ekber.* Ebû Hanîfe'nin el-Fıkhü'l-Ekber adlı kitabının şerhidir (İstanbul 1303; Delhi 1890; Kahire 1323, 1327). Bu kitap Yunus Vehbi Yavuz tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Fıkh-ı Ekber, Aliyyü'l-Kârî Şerhi, İstanbul 1979).¹⁰⁵

2. *Dav'u'l-Me'âlî Şerhu Bed'i'l-Emâlî.* Birkaç defa yayınlanmıştır (Delhi 1884; Bombay 1295; İstanbul 1293, 1302, 1304, Hüsni Efendi'nin Türkçe tercümesiyle; 1319; Dimaşk 1379; Kahire 1349).¹⁰⁶

3. *Şerhu 'Ayni'l-İlm ve Zeyni'l-Hilm* (İstanbul 1292, 1294, 1301; Kazan 1856; Lahor 1309; Kahire 1351).

4. *el-Meşrebu'l-Verdî fi Hakîkati (mezhebi)'l-Mehdî* (Kahire 1278).¹⁰⁷

5. *Risâle fi vahdeti'l-vücûd*¹⁰⁸

1. 3. 4. Tefsir ve Kıraat İle İlgili Eserleri

1. *el-Minehu'l-Fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye.* Kenarında Zekeriyâ el-Ensârî'nin *ed-Dekâ'iku'l-Muhkeme fi Şerhi'l-Mukaddime* adlı eseriyle Kahire (1302) ve Kazan'da (1887), Taşköprizâde'nin bir şerhiyle Mekke'de (1303) ve Cezerî'nin oğluna ait bir şerhle birlikte tekrar Kahire'de neşredilmiştir. (1308).¹⁰⁹ Üsame b. Heysem Ataya' ya ait, *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adıyla Suriye Dimaşk' ta basılmış olan tahkik çalışması da

¹⁰⁴ Karadaş, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. s. 296-297

¹⁰⁵ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II s. 404.

¹⁰⁶ Özel, a.g.e., s. 404

¹⁰⁷ Ömer Nasuhî, Bilmen (1971), *Büyük İslam İlmihali*, II, 683; Özel, a.g.e., s. 404; Kamazarov, *Ali el-Kârî'nin Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe isimli eserindeki şerh metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019, s. 20

¹⁰⁸ Tekin, *Ali el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme aldığı Şerhi*, Artuklu Akademi, 2020. s. 342

¹⁰⁹ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II s. 404

bulunmaktadır. Bizim çalışmamız, Üsâme b. Heysem Ataya' ya ait ve en iyi tahkik çalışmalarından birisi olan *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* esas alınarak, bu tahkik üzerinden olacaktır.

2. *Hâşiye ala tefsîri'l-beydâvî*.¹¹⁰
3. *el-Cemâleyn'ala celâleyn*.¹¹¹
4. *Şerhu'ş-şâtıbiyye*.
5. *er-Risâle fi'alâmetil'l-vakfi'l-kur'ân*.
6. *Envâru'l-Kur'ân ve esrâru'l-Furkân*.
7. *el-Mes'ele fi'l-Besmele*.
8. *el-Feydu's-Semâvî fi tahrîci kıraatı'l-Beydâvî*.
9. *el-Hibetü's-seniyyeti'l-aliyye alâ ebyati'ş-Şâtıbiyyeti'r-raiyye*.¹¹²
10. *el-Mertebetü'ş-Şuhûdiyye fi menzileti'l-vucudiyye*.

1. 3. 5. Arap Dili ve Edebiyatı İle İlgili Eserleri

1. *en-Nâmûs fi telhîsi'l-kâmûs*.
2. *Hâşiye' alâ şerhi risâleti'l-vad*.
3. *Şerhu tasrîfi'l-'izzî*.
4. *Risâle fi'l-isti'âre*.
5. *Şerhu kasideti bâned su'âd*.
6. *Risâle fi beyâni'l-fark beyne "safed" ve "asfed" ve ma nahvihimâ*.¹¹³

1. 3. 6. Tasavvufî İlgili Eserleri

1. *Şerhu hizbi'l-bahr li'l-Ustâz Ebi'l-Hasan el-Bekri*.¹¹⁴
2. *el-Hizbu'l-a'zam ve'l-virdü'l-efham*.
3. *ez-Zübde fi şerhi Kasîdeti'l-Burde*.

¹¹⁰ Tekin, *Ali el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme aldığı Şerhi*, Artuklu Akademi, 2020. s. 343; Karadaş, *Ali el-Kârî' nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 294

¹¹¹ Tekin, *Ali el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme aldığı Şerhi*, Artuklu Akademi, 2020. s. 343; Karadaş, *Ali el-Kârî' nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 294

¹¹² Karadaş, *Ali el-Kârî' nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 294

¹¹³ Tekin, *Ali el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme aldığı Şerhi*, Artuklu Akademi, 2020. s. 344

¹¹⁴ Karadaş, *Ali el-Kârî' nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 29

4. *el-Mülemma' fi şerhi'n-Na'tı'l-Murassa.*
5. *Fethu ebvâbi'd-dîn fi şerhi Adâbi'l-mürîdîn.*
6. *Bidâyetü 's-sâlik fi nihâyeti'l-mesâlik.*
7. *Teb'îdü'l-ulemâ an takrîbi'l-ümera.*
8. *Risâle fi silsileti't-tâifeti'n-Nakşibendiyye.*
9. *Şerhu Ayni'l-ilim ve zeyni'l-hilm.*
10. *at-Tâibiyye fi şerhi't-Tâiyye.*
11. *Tahsînu't-taviyye fi tahsîni'n-niyye.*
12. *Şerhu Risâleti'l-Kuşeyriyye.*
13. *en-Nisbetü'l-mürettebe fi'l-ma'rife ve'l-mehabbe.*
14. *Birgivi' nin et-Tarîkatu'l-Muhammediyye adlı eserine manzum bir Takriz.*
15. *Risâle fi'l-mev'ize.*¹¹⁵

1. 3. 7. Siyer ve Terâcim-i Ahval

1. *Risâle fi beyânı evlâdı'n-Nebi (s.a.v.).*¹¹⁶
2. *el-Mevridü'r-râvi fi mevlidi'n-Nebevî.*
3. *el-Esrâru'l-ceniyye fi esmâi'l-Hanefiyye.*
4. *el-İstinâsu'n-nas bi fadâili İbn Abbâs.*
5. *el-Ma'denü'l-adenî fi fadâili Üveys el-Karânî.*
6. *Menâkibu'l-İmâmi'l-A'zam ve ashâbihî.*
7. *Nüzhetü'l-hâturi'l-fâtir fi tercemeti Seyyid Abdulkâdir.*¹¹⁷

1. 3. 8. Biyografik Eserleri

1. *Menâkibu'l-İmâmi'l-A'zam (Haydarâbâd 1332).*
2. *Nuzhetü'l-Hâturi'l-Fâtir fi Tercemeti Seyyidî eş-Şerîf Abdilkâdir (İst. 1307).*
3. *el-Ma'dinü'l-Adenî fi Fezâ'ili Üveysi'l-Karanî (İstanbul 1307).*¹¹⁸

1. 3. 9. Kaleme Aldığı Diğer Eserler

¹¹⁵ Karadaş, Ali *el-Kârî' nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5. s. 298

¹¹⁶ Karadaş, a.g.e., s. 298

¹¹⁷ Karadaş, a.g.e., s. 299

¹¹⁸ Özel, Ali *el-Kârî, DİA*, II s. 405

el-Esmâru'l-Ceniyye fî Esmâ'î'l-Haneftiyye;

Şerhu'l-Muvatta;

Envâru'l-Ku'rân ve Esrâru'l-Furkan;

Şerhu Akâ'idi'n-Neseftî;

Ferâ'idü'l-Kalâ'id âlâ Ehâdîsi Şerhi'l-Akâ'id;

Şerhu's-Şâtibiyye gibi önemli yazma kitaplarını da zikretmek yerinde olacaktır.¹¹⁹

1. 4. MUKADDİMETÜ'L-CEZERİYYE

Kur'an-ı Kerim'i öğretecekler ve okuyacakların faydalanmaları için İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin telif ettiği *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* isimli bu eser, manzum olarak ve recez formatında yazılmıştır. Tecvid ilmi ile alakalı önemli bilgilerin bir arada sunulduğu, 107 beyitten oluşan bir eserdir. İbnü'l-Cezerî eserini konulara veya fasıllara ayırmamış, her bir beyiti diğer beyitin altına gelecek şekilde bağlantılı olarak yazmıştır. Peş peşe devam eden konular arasındaki bağlantı çok net bir şekilde görülmektedir. Bu bağlantı esnasında konuların öncelik ve sonralıkları mantikî bir düzen içerisinde ele alınarak işlenmiştir. Tecvid ilmi ile alakalı ön bilgilerle giriş yapılarak başlanan eser, harflerin mahreçleri ve sıfatları ile devam ederken, harflerin yan yana gelmesinden (tertip) kaynaklı oluşturmuş oldukları birtakım kuralları ele almaktadır. Mushaf imlası, vakf ve ibtidâ, kelime sonlarında yapılabilecek vakf gibi tecvide dair konularla da tamamlanmaktadır.

Eseri şerh eden şârihler okuyuculara kolaylık olması niyetiyle, manzumeyi konularına göre ayırım yaparak bab bab ele almışlardır. Daha ziyade *Mukaddime*, *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* isimleri ile tanınan bu eserin tam adı ise “*Manzûmetü'l-Mukaddimeti fî mâ Yecibü alâ Kârîi'l-Kur'ân'i en Ya'leme*” dir.¹²⁰ Eserde harflerin mahreç ve sıfatları, tefhim, terkik, lahn, idğam, ğunne, med, vasl ve vakf, hemze gibi konuların şârihler tarafından bablara ayrılarak farklı başlıklarla aktarılması, okuyucuya ve bu ilmi ve eseri inceleyen kişilere kolaylık sağlaması amacıylaştır.

Şüphesiz İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin tecvid ilmi üzerine kaleme aldığı tek eser bu değildir. *Et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*, *en-Neşr* gibi eserleri de tecvid ilminin konularını işlediği eserlerindedir. Manzum olarak yazılmış olan *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eseri ile

¹¹⁹ Özel, *Ali el-Kârî*, DİA, II s. 405

¹²⁰ Altıkulaç, *İbnü'l-Cezerî* DİA, 1999, İstanbul, 20, 551-557

Mukaddime adlı eserinin içeriğinde otuzdan fazla beyitte birbirine yakınlıklar bulunmaktadır. Bu, her iki eserde de *en-Neşr*'den alıntılar olduğunu göstermektedir.¹²¹

Mukaddimetü'l-Cezerîyye adlı eserin hacminin küçük olmasının yanında tecvid ilmi ile ilgili konuların hemen hepsini içermesi, veciz/özlü oluşu, anlatımının kolaylığı ve pek tabii müellifinin meşhur oluşu, tecvid âlimlerinin bu eserin ezberlenmesine, istinsahına ve şerhlerine ilgi atfetmelerine sebep olmuştur. İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin yaşadığı dönemden günümüze kadar bu esere yapılan şerhlerin çokluğu, *Mukaddimetü'l-Cezerîyye* adlı eserin şöhretinden ve araştırmacıların kendisine atfettikleri ilginin tezahürüdür.

Çeşitli baskıları yapılmış, şerhler kaleme alınmış ve ezberlenerek istifade edilmiş, aynı zamanda farklı kütüphanelerde müellifleri belli olan olmayan birçok nüshası bulunan bir eserdir. Burada yazma ve matbu eserlerin yazım tarihleri (mevcut olanlar) belirtilmiştir. Mevcut olmayanlar üzerinde müstakil bir çalışma yapıp kronolojik olarak belirlenmesi elzemdir. Bu, kıraat İlminin dönemsel olarak ortaya konmasının yanı sıra gelişim sürecine de ışık tutması açısından önemlidir.¹²²

1. 4. 1. Mukaddimetü'l-Cezerîyye'ye Yapılmış Matbu Şerhler

1. *el-Havâşî'l-Mufhime fî Şerhi'l-Mukaddime*. Ebû Bekir Ahmed Ebu'l-Hayr Muhammed b. el-Cezerî (ö.835/1431) (İbnü'l-Cezerî'nin oğluna aittir.)¹²³
2. *ed-Dekâiku'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime* Zekerîyya el-Ensârî (ö.926/1520)
3. *el-Leâliu's-Seniyye Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Cezerîyye*, Kastallânî (ö.923/1517)
4. *Şerhu Taşköprizâde alel-Mukaddimetü'l-Cezerîyye*, Taşköprizâde (ö.968/1561)
5. *el-Fevâidü's-Surriyye fî Şerhi'l-Mukaddime*, İbnü'l-Hanbel (ö.971/1564)
6. *el-Minehu'l-Fikriyye alâ Metni'l-Mukaddimetü'l-Cezerîyye*, Molla Ali el-Kârî (ö.1014/1605)
7. *et-Tirâzâtü'l-mu'allime fî şerhi'l-Mukaddime*, Abdüddâim el-Ezherî (ö.870/1465)

¹²¹ Mücella, Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddürî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezerîyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 19

¹²² Yurtseven, *Kıraate Dair Bir Eser Olarak Taşköprizâde'nin Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Cezerî adlı Eserin Yazma Nüshaları ve Tahkiki Üzerine Bir Değerlendirme*' Tahkik İslâmî İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi, 3/1 (Haziran/June 2020). s. 360

¹²³ Yurtseven, *Kıraate Dair Bir Eser Olarak Taşköprizâde'nin Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Cezerî adlı Eserin Yazma Nüshaları ve Tahkiki Üzerine Bir Değerlendirme*' Tahkik İslâmî İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi, 3/1 (Haziran/June 2020). s. 361-362

8. *el-Havâşi'l-Ezheriyye fî halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekir el-Ezherî (ö.905/1499)
9. *el-Fusûlü'l-mü'eyyide li'l-vusûli ilâ şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Ebü'l-Feth el-Mizzî (ö.906/1500) (İbnü'l-Cezerî'nin talebesi)
10. *el-Fevâ'idü's-sehruriyye fî şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, Nûreddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Abdillâh es-Semhûdî (ö.911/1506)¹²⁴
11. *el-Fevâ'idü's-seniyye fî şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, Celâleddîn el-Halebî (ö.963/1555)¹²⁵
12. *el-Fevâ'idü'l-Mes'adiyye fî halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Ömer b. İbrâhim b. Ali el-Mes'adî (ö.1017/1608)
13. *el-Cevâhiru'l-Mudriyye ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Seyfüddîn b. Atâullah el-Fudâlî (ö.1020/1611)
14. *el-Fevâ'idü'l-müfhime fî şerhi'l-Cezeriyyeti'l-Mukaddime*, Muhammed b. Ali b. Yalûşe et-Tûnisî (ö.1314)
15. *el-Minehu'l-ilâhiyye şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Ebü Abdurrahmân Hânî b. Muhammed el-Kâdî
16. *Şerhu tuhfeti'l-etfâl ve'l-Cezeriyyeti li-beyâni'l-ahkâi't-tecvîdiyye*, Muhammed Sâlim Muhaysin
17. *el-Vâzih fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye fî ilmi't-Tecvîd*, İzzet Ubeyd ed-Duâs
18. *Fethu Rabbi'l-beriyye şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Safvet Mamûd Sâlim
19. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, İbrâhim b. Saîd ed-Dûsurî
20. *ed-Dürerü'l-behiyye şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye fî ilmi't-tecvîd*, Üsâme b. Abdilvehhâb
21. *er-Ravzâtü'n-nediyye şerhu metni'l-Cezeriyye*, Mahmûd Muhammed Abdülmün'ami'l-abd
22. *et-Tuhfetü'l-mehdiyye fî şerhi Mukaddimeti'l-Cezeriyye fî't-tecvîd*, Ebü Abdurrahmân İbrâhim b. Muhammed el-Fakîhi'l-Kâdimî el-Yemenî

¹²⁴ Yurtseven, "Kıraate Dair Bir Eser Olarak Taşköprizâde'nin Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezerî adlı Esrin Yazma Nüshaları ve Tahkiki Üzerine Bir Değerlendirme" Tahkik İslâmî İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi, 3/1 (Haziran/June 2020). s. 361-362

¹²⁵ Yurtseven, a.g.e., s. 361-362

23. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Ğanim Kaddûrî el-Hamed
 24. *Şerhu'l-vecîz ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Ğanim Kaddûrî el-Hamed
 25. *eş-Şerhu'l-asrî alâ Mukaddimeti İbnü'l-Cezerî*, Muhammed b. Mahmûd Havvâ
 26. *el-İhkâm fî zabti'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye ve tuhfetü'l-etfâl*, Muhammed b. Fellâh el-Mudîrî
 27. *Câmi'ü şurûhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Hâlid el-Ezherî – Zekeriyyâ el-Ensârî
 28. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye li'l-mübtedi'în*, Cemal b. İbrâhim el-Kırş
 29. *el-Le'âliu fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Muhammed Refîk Mü'min eş-Şûbekî
 30. *Şerhu metni'l-Cezeriyye*, Eymen Rüşdi Süveyd¹²⁶
- 1. 4. 2. Mukaddimetü'l-Cezeriyye'ye Yapılmış Yazma Hâlindeki Şerhler**
1. *el-Fevâ'idü'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Muhammed b. Muhammed Şemseddîn el-Kalyûbî el-Hicâzî (ö.849)
 2. *Şerhu'l-Cezeriyye*, Ahmed b. İsmâil el-Kûrânî (ö.893)
 3. *el-Fevâidü'l-Senhûriyye fî şerhi'l-Cezeriyye*, Ali b. Hasan es-Senhûrî (ö.913)
 4. *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Kemâlpaşazâde Şemseddin Ahmed b. Süleyman (ö.940/1543)
 5. *Şerhu'l-Cezeriyye*, Muhammed ed-Delcî (ö.947)
 6. *el-Fevâ'idü's-sirriyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Muhammed b. İbrâhim b. Yûsuf et-Tâzefî el-Halebî (ö.971)
 7. *Terceme-i Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, Kurd Mehmed Efendi b. Ömer (ö.996/1588)
 8. *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Muhammed b. Bedreddîn er-Rûmî Akhisârî (ö.1001/1593)
 9. *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Sûdî Ahmed Bosnevî (ö.1006/1598)

¹²⁶ Yurtseven, “Kıraate Dair Bir Eser Olarak Taşköprizâde'nin *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezerî* adlı Esrin Yazma Nüshaları ve Tahkiki Üzerine Bir Değerlendirme” Tahkik İslâmî İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi, 3/1 (Haziran/June 2020). s. 362

10. *Terceme-i Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Muhammed b. Ahmed Merzifonî (ö.1024/1615)¹²⁷
11. *Tuhfetü'l-mürîd li-Mukaddimeti't-tecvîd*, Mer'î b. Yûsuf el-Keremî (ö.1033)
12. *el-Hediyyetü'n-nebeviyye fî şerhi'l-Cezeriyye*, Muhammed Hicâzî b. Yûsuf Kalkaşendî (ö.1035)
13. *Hallü'l-Cezeriyye*, Abdülhak ed-Dihlevî (ö.1052)¹²⁸
14. *ed-Dürerü'l-munazzameti'l-behiyye fî halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Mansûr b. Îsâ es-Semnûdî
15. *Şerhu'l-Mukaddime fî ilmi't-tecvîd*, Muhammed b. İdus b. Abbâs eş-Şâfiî
16. *el-Fevâ'idü'l-muharrara fî şerhi'l-Mukaddime*, Muhammed b. Kemâleddîn el-Hüseynî (ö.1085)
17. *ed-Dürretü's-seniyye fî halli elfâzi'l-Cezeriyye*, Abdülcelîl b. Muhammed el-Umerî (ö.1087)
18. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Karabaş Uzun Ali Efendi eş-Şa'bânî (ö.1099)
19. *Şerhu'l-Cezeriyye*, Kâsım b. Salahaddîn el-Hânî (ö.1109)
20. *Risâle-i Takrîr-i Mukaddime-i Cezerî*, Ahmed b. Mehmed Mağnisavî (ö.1000/1592)¹²⁹
21. *Şerhu'l-Cezeriyye*, Ahmed b. Kâsım el-Büvenî (ö.1139)
22. *Terceme-i Mukaddimetü İbni'l-Cezerî*, Mehmed Emin Tokâdî (ö.1158/1745)
23. *Havâşi'l-müfide alâ şerhi'l-Cezeriyye*, Hasan b. Ali el-Medâbiğî (ö.1170)
24. *Ta'likât alâ Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Abdullah b. Hasan es-Süveydî (ö.1174)
25. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Hasan Şemme (ö.1176)
26. *el-Hediyye fî şerhi'l-Cezeriyye*, Muhammed Mustafa b. Mûsâ
27. *Terceme-i Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, Muhammed b. Ahmed Merzifonî (ö.1024/1615)

¹²⁷ Yurtseven, "Kıraate Dair Bir Eser Olarak Taşköprizâde'nin Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezerî adlı Esrin Yazma Nüshaları ve Tahkiki Üzerine Bir Değerlendirme" Tahkik İslâmî İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi, 3/1 (Haziran/June 2020). s. 363

¹²⁸ Yurtseven, a.g.e., s. 363

¹²⁹ Yurtseven, a.g.e., s. 363

28. *Şerhu'l-Cezeriyye*, Muhammed b. Selâmet el-Vâiz er-Rüşdî (ö.1300)
29. *et-Tâ'likâtü'l-vefiyye alâ metni'l-Cezeriyye*, Muhammed Beşir el-Ğazzî (ö.1339)
30. *el-Akvâlü'l-imdâdiyye ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Muhammed İsmâil el-Kehnedûrî
31. *en-Nüketü'l-levzeviyye alâ şerhi Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Zekeriyyâ b. Muhammed es-Sunîkî¹³⁰

İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi*'nin çok sayıda Türkçe tercümesi de vardır. Hüseyin b. Hasen es-Sirozî'nin (ö.1000/1592) *Tecvidü's-sahih fi lisani'l-fasih*'i, Hüseyin b. Ali Amasî Hüseyinî'nin (ö.1068/1657-58) *Durr-u meknun'u*, Halil b. Salih Akkirmânî'nin (ö.1159/1746) *Terceme-i Mukaddimeti'l-Cezeriyye*'si mezkûr eserle alakalı yapılmış tercüme çalışmalarındandır.¹³¹

¹³⁰ Yurtseven, “Kıraate Dair Bir Eser Olarak Taşköprizâde'nin Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezerî adlı Esrin Yazma Nüshaları ve Tahkiki Üzerine Bir Değerlendirme” Tahkik İslâmî İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi, 3/1 (Haziran/June 2020). s. 364

¹³¹ Ahmet, Gökdemir, *Osmanlı Tecvid Risaleleri*, Sonçağ Akademi, 1. Baskı, Aralık 2020 Ankara s. 13

İKİNCİ BÖLÜM

EL-MİNEHU'L-FİKRIYYE FÎ ŞERHİ'L-MUKADDİMETİ'L-CEZERİYYE

2. EL-MİNEHU'L-FİKRIYYE FÎ ŞERHİ'L-MUKADDİMETİ'L-CEZERİYYE ADLI ESERİN TAHLİLİ

Tecvid ilminin temel konularının tamamının ele alındığı İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* adlı eseri, Ali el-Kârî tarafından *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eserle şerhedilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Ali el-Kârî'nin eserindeki şerh metodu ve yöntemi tecvid ve kıraat ilmi açısından ele alınarak aktarılmaktadır.

Tecvid ilmine dair ön bilgilerin verildiği *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* adlı eser, Molla Ali el-Kârî tarafından içerdiği konulara göre alt başlık niteliğinde bablara ayrılarak sunulmaktadır. Eserin şerhi beyit sıralaması bozulmaksızın, harflerin mahreçleri ve sıfatları ele alınarak devam etmektedir. Her ne kadar beyitler tek tek ve hatta parçalara ayrılarak incelense de, içerisinde barındırdığı anlam bütünlüğü korunmuş ve gerekli açıklamalar yerinde yapılmıştır. Harflerin yanyana gelerek oluşturdukları tertip ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bir takım kuralların aktarılmasıyla devam eden eser, Vakf ve ibtidâ ile ilgili kurallar, Mushaf imlası ve kelime sonlarında yapılan vakf gibi tecvid bilgisini tamamlayıcı nitelikteki konularla da sonlandırılmıştır.

İslami ilimler alanında eser yazan her bir müellif, telifine mutlaka besmele ile başlamış, Allah'a (cc) hamd ve onun Peygamberine (sav) salâtle devam etmişlerdir. Müellifimiz İbnü'l-Cezerî'de bu geleneğe uygun olarak *Mukaddime* adlı eserine besmele hamdele ve salveleyi zikrederek başlangıç yapmıştır.

Aynı şekilde Molla Ali el-Kârî'de, *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eserinin giriş kısmında besmeleden sonra Allah'a (cc) hamd, Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sav), onun âline ve ashâbına salât ve selam getirmektedir. Başlamış olduğu bu eser için Allah'tan (cc) muvaffakiyet, gizli lütfu ve cömertliğini talep ederek dua ve niyazda bulunmaktadır.

Molla Ali el-Kârî şerhine başladığı *Mukaddime*'nin müellifi İbnü'l-Cezerî'ye hürmet, tazim ve medihden sonra, *Mukaddime*'ye yeterli ve kapsamlı bir ifadeyle yapılmış açıklama veya şerh görmediğini ifade etmektedir. Bu yüzden İbnü'l-Cezerî'nin bu eserine uzun ve sıkıcı olmayan ama kapsamlı bir şerh yazmak istediğini ifade etmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱ - يَقُولُ رَاجِي عَفْوِ رَبِّ سَامِعٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْجَزْرِيِّ الشَّافِعِيِّ

Duaları işitici olan Rabbin affını uman Muhammed İbnü'l-Cezerî eş-Şafîî şöyle der:

İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* 'sine besmele ile başladıktan sonra ilk beyitte Şafîî mezhebine mensup olduğunu, ismini kısaltarak kendisini tanıttığını ve işiten Rab'dan bağışlanma dilediğini aktaran Molla Ali el-Kârî, yine burada Cezerî'nin nesebini ve mezhebini de açıklamaktadır.¹³²

۲ - أَحْمَدُ لِلَّهِ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَي نَبِيِّهِ وَ مُصْطَفَاهُ

Bütün hamdler Allah'a mahsustur. Ve Allah'ın salâtı (Allah'ın Hz. Peygambere salâtı, O'nu meleklerin yanında zikrederek övmesi, dünya ve ahirette şanını yüceltmesidir)¹³³, *Nebîsi ve Mustafa'sının* (kullarından en seçkin olanı) *üzerine olsun.*

۳ - مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَمُقَرَّرِ الْقُرْآنِ مَعَهُ

Yine salât; Muhammed'e (sav), onun ailesine (ailesinden Allah'a iman edenlere), *ashâbına, Kur'an-ı öğretenler ve onun sevdalısı olanlara* (onunla amel edenlere) *olsun.*

۴ - وَنَعُدُّ إِنَّ هَذِهِ مُقَدِّمَةٌ فِي مَا عَلَي قَارِئِهِ أَنْ يَعْلَمَهُ

Bundan sonrası (yani besmele, hamdele, salveleden ve kendisini tanıttıktan sonra) *muhakkak ki bu mukaddime, Kur'an okuyucusunun bilmesi gereken hususlar ile alâkalıdır.*

۵ - إِذْ وَاجِبٌ عَلَيْهِمْ مُحْتَمٌّ قَبْلَ الشُّرُوعِ أَوْ لَا أَنْ يَعْلَمُوا

۶ - مَخَارِجَ الْحُرُوفِ وَالصِّفَاتِ لِيَلْفِظُوا بِأَفْصَحِ اللُّغَاتِ

Kur'an okumaya (öğrenmeye) *başlamadan önce şu hususları bilmeleri vaciptir.* (buradaki vaciblik gereklilik anlamındadır)¹³⁴

¹³² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 44-49-50

¹³³ Mehmet Rüştü, Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 1

¹³⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 66

Harflerin mahreç (çıkış yerleri) **ve sıfatlarını** (niteliklerini, özelliklerini) **bilsinler de, lügatlerin en fasihi** (Arap dili) **ile telaffuz etsinler diye.** (Dillerin en fasihi olan Arap dilini doğru telaffuz edebilsinler diye harflerin mahreçlerinin ve sıfatlarının bilinmesi gerektiği)¹³⁵

٧ - مُحَرَّرِي التَّجْوِيدِ وَالْمَوَاقِفِ وَمَا الَّذِي رُسِمَ فِي الْمَصَاحِفِ

٨ - مِنْ كُلِّ مَقْطُوعٍ وَمَوْصُولٍ بِهَا وَتَاءٍ أَنْتَبَى لَمْ تَكُنْ تُكْتَبُ بِهَا

Tecvid ve vakıf yerleri (durulabilecek yerler) **konusunda bilgili kimseler olarak ve Mushaflarda yazılışları** (kelimelerin yazılış şekilleri) **ile alâkalı.**

(Bu kelimeler) **Mushaflarda ayrık ve bitişik** (olarak yazılmış) **olanların** (edatların) **tamamıdır. Müenneslik** **şeklinde yazılmayan kelimeleri de.**

Dördüncü beyitten itibaren buraya kadar olan kısımda Molla Ali el-Kârî, *Mukaddime*'nin içeriğinden ve bu konuları bilmenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu konuların evvelkisi harflerin çıkış yerleri (mahreçler) ve harflerin özellikleri (sıfatlar) dir.¹³⁶ Peşinden vakf (duruş) ve ibtidâ (başlama) yerleri ve kurullarıdır. Son olarak da Mushaflarda (Hz. Osman döneminde çoğaltılarak çeşitli beldelere gönderilen Mushaflarda) bitişik veya ayrı yazılan kelimeler, isimlerin sonunda bulunan ve açık olarak yazılan (ت) Müenneslik (ة) têt 'leri ile ilgili konulardır.¹³⁷

cümlesinde ise lügatlerin en fasihi, dillerin en belirginini veya anlatım gücü en üst seviyede olanı kastedilmiştir. Fakat burada zikredilen dillerden murad, o dönemde kullanılan Arap Lehçelerinin en fasihi, şüphesiz o da Kureyş Lehçesidir.¹³⁸ Bunu da Allah'ın (cc) *وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه*¹³⁹ “Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik” ayetinden anlamaktayız.

¹³⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 67; Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 25

¹³⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 67

¹³⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 68-69-70; Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 26

¹³⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 67

¹³⁹ İbrahim, 14/4;

2. 1. HARFLERİN MAHREÇLERİ BABI

باب مخارج الحروف

٩ - مَخَارِجُ الْحُرُوفِ سَبْعَةَ عَشَرَ عَلَي الَّذِي يَخْتَارُهُ مَنِ اخْتَبَرَ

Harflerin mahreçleri (çıkış yerleri) *on yedidir. Bu alanda tecrübe ve deneyimli olup tercih yapabilecek kişiye göre.* (Bu hususta ilk ciddi ve sistemli çalışma Halil b. Ahmed (ö.175/791) tarafından yapılmıştır)¹⁴⁰

Sözlük anlamıyla çıkış yeri demek olan mahreç, tecvid ilmi açısından ele alındığında ise harflerin çıktıkları, meydana geldikleri yer demektir.¹⁴¹ Farklı yönlerden incelenip araştırılan mahreçler, genel anlamda bölgesel ve uygulama olmak üzere iki başlıkta ele alınabilir. Bölgeleri açısından bakıldığında mahreçler, küllî mahreç ve cüz'î mahreç olarak ikiye ayrılmaktadır.

2. 1. 1. Küllî Mahreç:

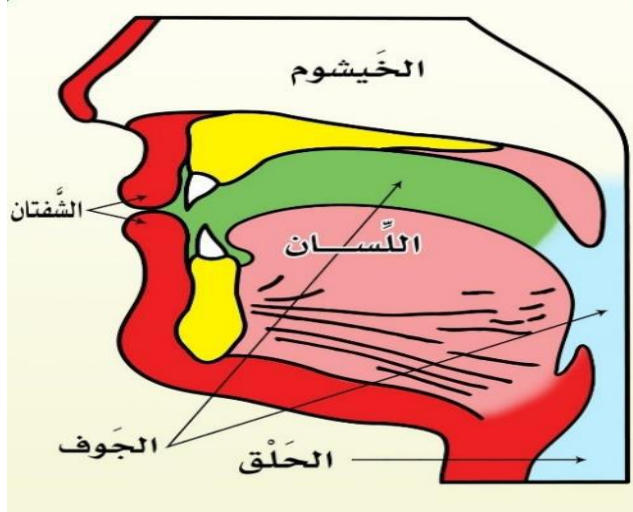
Seslerinin birbirine yakın olduğu bir gurup harfin çıktığı bölgeye küllî mahreç denir. Küllî mahreçler beş bölgeden oluşmaktadır.

- a) **Cevf:** Yani ağız ve boğaz boşluğudur. Ağız açıldığında havanın ağza girip nihayet bulunduğu yere kadar olan kısma denir.
- b) **Halk (Boğaz):** Yani boğaz bölgesidir. Boğazın göğse bittiği yerden ağza açılan kısma kadarki bölgedir.
- c) **Dil (Lisan):** Dil kökünden dilin ucuna kadar olan kısımdır.
- d) **Dudaklar (Şefeteyn):** Yani iki dudaklardır. Dudakların birbirleriyle veya dişlerle temas ettikleri bölgelerdir.
- e) **Hayşum:** Geniz kovuğu yani küçük dilden başlayarak burnumuzun deliklerinin uç kısmına kadarki bölgedir.¹⁴²

¹⁴⁰ Mehmet Rüştü, Aşikkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 3

¹⁴¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 71

¹⁴² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 71

Küllî Mahreçlerin Görünümü¹⁴³

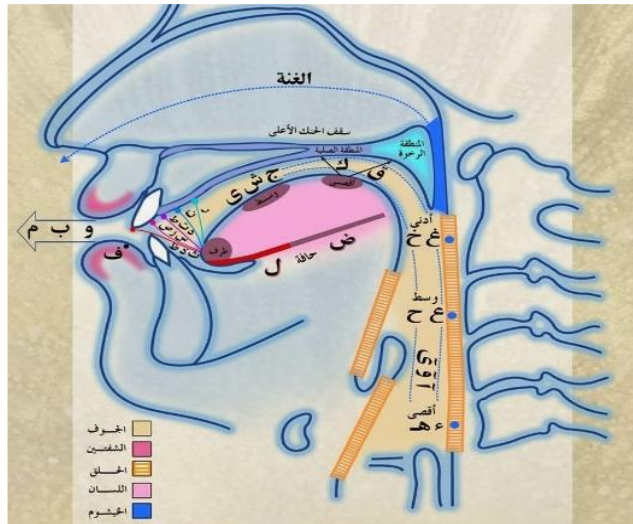
2. 1. 2. Cüz'î Mahreç:

Yukarıda sıraladığımız küllî mahreçler içerisinde, her bir harfin çıkarken temas ettiği yerlere de cüz'î mahreç denmektedir. Cüz'î mahreçlerin sayıları hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.

Ferrâ (ö.207/822) ve İbn-i Keysân (ö.320/932) gibi bazı âlimler 14,

Sîbeveyh (ö.180/796) ve Câberî (ö.732/1332) gibi bazı dil bilimciler 16,

Halil b. Ahmed (ö.175/791), Mekkî b. Ebî Talib (ö.437/1045) ve İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) gibi büyük kıraat âlimlerine göre ise 17 dir.¹⁴⁴

¹⁴³ Abdussamet, Köker, *Ġanım Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 22

¹⁴⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 73; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 61; Köker, *Ġanım Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 20-21

Molla Ali el-Kârî burada mahreçleri uygulama açısından hakiki ve takdiri olmak üzere ikiye ayırarak bahsetmektedir.¹⁴⁵

2. 1. 2. 1. Hakiki mahreç:

Şayet ses (harfin sesi) çıkarken mahreç bölgelerinden birisine dokunarak (temas ederek) çıkıyorsa buna (bu mahrece) hakiki mahreç (mahreci muhakkak) denir. Hakiki mahrecin üç bölgesi (organı) vardır. Boğaz, dil ve dudaklar. Hece harflerinin tamamının mahreçleri hakiki mahreçtir.¹⁴⁶

2. 1. 2. 2. Takdiri mahreç:

Şayet ses (harfin sesi) çıkarken belli bir mahrece temas olmaksızın çıkıyorsa, bu mahrece takdiri mahreç (mahreci mukadder) denir. Med harfleri, yani elif ve kardeşlerinin (harfi med olan ا ، و ، ی) mahreçleri cevî (boğaz ve ağız boşluğu) ve ğunnenin mahreci hayşum (geniz kovuğu) takdiri mahreçtirler.¹⁴⁷

2. 1. 3. Harfin Tanımı:

Tecvid ıstılahında bir mahrece dayanarak çıkan sese harf denir.¹⁴⁸ Bir şeyin tarafı, ucu, kenarı gibi manalara gelmektedir. Çoğuluna “ahruf” veya “hurûf” denir.¹⁴⁹ İnsan yaşamsal bir olgu olarak nefes alıp vermektedir. Bu nefes alıp verme esnasında verilen nefesin yani havanın herhangi bir mahrece dokunarak çıkmasıyla meydana gelen sesler harfleri oluşturmaktadır. Her harfin bir mahreci ve sıfatları vardır. Yine her bir harfin ismi, resmi ve kendisine mahsus sesi vardır.

Kur'an-ı Kerim harflerinin tamamı sessiz olup bu harflere ses özelliği kazandıran ve kullanmakta olduğumuz Türkçe alfabemizdeki sesli harflerin yerine geçen işaretlere ise Arapça'da hareke denmektedir.¹⁵⁰ Harfler ya müteharrik, yani harekelenmiş harf veya sakin, harekesiz harf olarak bulunur. Harfler resimleriyle yazılır, sesleriyle okunur ve isimleriyle de adlandırılır, anılır.¹⁵¹

2. 1. 3. 1. Harflerin Çeşitleri:

¹⁴⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 71

¹⁴⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 74; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 98; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 60

¹⁴⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, nşr: Davud Sellûm, Davud Selmân el-Anbekî, İn'âm Davûd Sellûm, Beyrut-2014 I, s. 27

¹⁴⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 71

¹⁴⁹ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 89

¹⁵⁰ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 90

¹⁵¹ Ümmügülsüm, Bayraktar Saltık, *Hâkânî, Sehâvî ve İbnü'l-Cezerî' nin Manzum Tecvidlerinin Mukayesesi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, s. 7

Harflerin çeşitleri açıklanırken farklı yönlerden ele alınarak tasnif edilmiştir. Bu tasnifi iki başlıkta ele alarak inceleyeceğiz.

2. 1. 3. 1. 1. Aslî Harfler:

Bir mahrece dayanarak çıkan ismi, resmi ve sesi bulunan harflerdir. Bu harflerin sayıları Halil b. Ahmed'e göre 28 tane olup elif ve hemze tek harf olarak kabul edilmektedir. Elif ve hemzeyi ayrı tutan Ebu Amr ed-Dânî'ye göre ise 29 hece harfinin tamamıdır.¹⁵²

2. 1. 3. 1. 2. Fer'î Harfler:

Fasih olan Arapça'da ve Kur'an'da da bulunan kendine mahsus bir resmi yani yazılış şekli olmayan, ancak hece harfi diye isimlendirdiğimiz herhangi bir harfle yazılan, müsemması (seslendirilmesi) kendine mahsus olan harflerdir. Bunlar beş tanedir.¹⁵³

a) Hemze-i Müsehhele: Teshil edilen hemze. Teshilin lügat anlamı kolay yapmak, kolaylaştırmak demektir. Yani hemzeyi okurken şiddet sıfatını vermeden, peş peşe gelen iki hemzeden ikincisini, fetha harekede hemze ile hê (هـ) arası bir ses ile, ötre harekede hemze ile vâv (و) arası bir ses ile, esra harekede ise hemze ile yâ (ي) arası bir ses ile okumaktır. Bu sesin yazarak tarif edilebilmesi mümkün olmayıp, Fem-i Muhsin olarak tabir edilen, bu işin ehli bir üstattan dinleyip talim ederek öğrenilmelidir. Âsım kıraati Hafs rivayetinde Fussilet sûresi 44. Ayetteki **ءَأَعْجَبِي** kelimesindeki ikinci hemzenin okunuşu hemze ile hê arasında, **أَوْتَبِّئُكُمْ** örneğindeki ikinci hemze, hemze ile vâv arasında, **أَنْتُمْ** misalindeki ikinci hemze ise hemze ile yê arasındaki teshillere örnektir. İşte bu ikinci hemzelere Hemze-i Müsehhele (teshil ile okunan, yumuşatılarak okunan) denir.¹⁵⁴

b) Elif-i Mümâle: İmâle edilen elif demektir. İmâle'nin lügat anlamı ise, eğmek, meylettirmek, yöneltmek gibi manalara gelir. İstılahta ise üstün harekeyi esra harekeye veya med harfi olan elifi, yine med harfi olan yê'ye (ي) meylettirerek okumak demektir.¹⁵⁵ İmâle iki türdür.

¹⁵² Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 43; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 90

¹⁵³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 75

¹⁵⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 75; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 362; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 91; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 48

¹⁵⁵ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 93

1) **İmâle-i Suğrâ:** Taklîl veya Beyne diye de adlandırılan imâledir. Fetha harekeden kesra harekeye geçişte yapılan imâle yani fetha harekeyi okuduğumuz ses, fethaya daha yakın ise buna imâle-i suğrâ (küçük imâle) denir.

2) **İmâle-i Kübrâ:** Fetha harekeden kesra harekeye geçişte yapılan imâle yani fetha harekeyi okuduğumuz sesin yönü (meyli), kesraya yakın ise bu tür imâleye İmâle-i Kübrâ (büyük imâle) denir. Hûd sûresi ayet 41 de geçen **مَجْرِيهَا** kelimesinde Hafs, Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû-Amr'ın kıraatlerinde İmale-i Kübrâ vardır. Aslında buradaki imâle med harfi olan elifte olmasına rağmen, râ ر 'nın harekesi olan fethada başlayıp, bu harfinde incilmesiyle meydana gelmektedir. Bu tür uygulamalar mutlaka Fem-i Muhsin'den alınmalı, öğrenilmelidir.¹⁵⁶

c) **Lâm-ı Müfehame:** Lâm-ı Muğalleza, tağlîz ile yani kalın olarak, kalınlaştırarak okumak demektir. Aslında lâm harfi istifâle sıfatlı olup ince okunması gerekirken, kalın okunmasıylaadır. Kıraat-ı Âsım ve rivâyeti Hafs'ın okuyuşunda yalnızca Lafzatullah'ın, yani Allah lafzının lâm'ında bu uygulama vardır. Fakat Allah lafzında tağlîz uygulanabilmesi için, Allah lafzının lâm'ından önceki harfin harekesi fetha yahut zammeli olmalıdır. İmam Nâfi'nin ikinci râvîsi Verş ise, ط ، ط ، ص harfleri cezimli, şeddeli veya fetha harekeli olup kendilerinden sonra lâm harfi de üstün harekeli gelmek kaydı ile bu lâm harfini de tağlîz ile okumaktadır. **فَيَصْلَبُ ، الصَّلَاةُ ، أَفْطَالُ ، ظَلَمُوا ،** gibi kelimeler örnek verilebilir.¹⁵⁷

d) **Sâd-ı Müşemme:** İşmam olunan sâd (ص) demektir. Sâd (ص) harfinin işmamı ise sâd (ص) harfini zây (ز) harfine karıştırarak okunmasıylaadır. Bu okuyuşta yazmakla değil ancak bir Fem-i Muhsin'den öğrenilebilir. Kırâati Âsım'da böyle bir okuyuş yoktur. İmam Hamza'nın ravilerinden Halef (ص'اط)

¹⁵⁶Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 75; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 250; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 93; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 48-49

¹⁵⁷Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 75; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 201; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 95; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 50

ve (الصِّرَاطِ) kelimelerinde, Hallâd ise sâdece Fatiha sûresindeki (الصِّرَاطِ) kelimesindeki sâd (ص) harflerini işmâm ile okurlar. Hamza, Kisâî, Ruveys ve Halefî'l-Âşir, kendisinden sonra harekeli dâl (د) gelen ve bir kelimedede bulunan sakin (ص) sâd'ları (قَصْدُ - يَصْدِفُونَ أَصْدَقُ) işmâm ile okurlar.¹⁵⁸

e) Nûn-i Muhfât: İhfâ olarak genizde gizlenen nûn (ن). On beş ihfâ harfinden önce sakin olarak gelen nûn (ن)'un, zatının okunmayıp, ğunne sıfatının okunmasıdır. Bu tür ihfâ'ya İhfâ-i Lisânî'de (إِنْ كُنْتُمْ) denir. Bu tür ihfâ'yı bütün kıraat imamları uygulamaktadır.¹⁵⁹

Buradan itibaren, yani onuncu beyitten itibaren yukarıda belirtilen, harflerin mahreçleri açıklanmaya başlanılmaktadır.

١٠ - فَالْفُ الْجُوفِ وَأُحْتَاهَا وَهِيَ حُرُوفٌ مَدِّ لِلْهَوَاءِ تَنْتَهِي

Birinci Mahreç: Cevf'tir. Harfî med olan elif ve onun kardeşleri vâv ve ye harflerinin mahreci (çıkış yeri) dir. Cevf aynı zamanda harflerin mahrecinin son bulunduğu yerdir.¹⁶⁰

Bölgeler bakımından mahreçlerin küllî ve cüz'î olmak üzere ikiye ayrıldığı yukarıda zikredilmişti. Cevf bölgesi aynı zamanda küllî mahreçlerin birincisidir. Cevf lügatte arazinin, tarlanın çukursuz düz olan bölümü demektir.¹⁶¹ Bu üç harfin çıkışı esnasında dayandıkları herhangi bir mahreç (yer) olmadığı için ağız boşluğundan çıkmaktadırlar. Yine bunlara boşluktan çıkmalarından dolayı Hurûfu Cevfiyye veya Hurûfu Havâiyye'de denmektedir.¹⁶²

Bir diğer ifadeyle “Bu harflerin kendisinde son buldukları hakiki bir mahreçleri yoktur, aksine nefesin son bulmasıyla son bulurlar” denilmektedir.¹⁶³

¹⁵⁸Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddîmeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 75; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 250; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 95

¹⁵⁹Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddîmeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 75; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 201; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 96; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 50; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim' in Faziletleri*, s. 202-203

¹⁶⁰Aşikkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 3

¹⁶¹İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 378

¹⁶²Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddîmeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 77; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 96; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 99

¹⁶³Hacımsırlıoğlu, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 30

Elif harfi daima sakin olup, ma kabli yani kendisinden bir önceki harfin harekesi üstün olmakla harfi med olur. Vâv harfi sakin olup kendisinden önceki harf zamme (ötre yani kendi cinsinden) harekeli, yâ harfi sakin olup kendisinden önceki harfin harekesi kesre (yani yâ harfinin cinsinden) olmakla med harfi olurlar.¹⁶⁴ Aynı zamanda bu harfler (elif, vâv, yâ) med harfi olduklarında takdîrî mahreç, harekeli olarak okunduklarında ise hakîkî mahreç gurubunda yer alırlar.

Arap dil bilimcileri ile tecvid âlimlerinin ekserîsi, üstün harekenin eliften, ötre harekenin vâv dan ve esre harekeninse yâ dan doğduğu (geldiği) görüşündedirler. Bu görüşe göre harfi med olan elif iki üstün, vâv iki ötre, yâ ise iki esre diye değerlendirilmiştir.¹⁶⁵

Med harfi olan elif, vâv ve yâ harfleri sesli (musavvit) yahut akışkan (zâib) diye de isimlendirilirlerken, bunların dışında kalıp harekeli olan diğer harfler ise (harekeli olan vâv ve yâ da dâhil) sessiz (sâmit) veya yapışkan (câmid) diye de anılmaktadırlar.

Cevf mahrecinin görünümü şu şekildedir:

Med harfi Yâ (ي)

Med Harfi Vâv (و)

Med Harfi Elif (ا)

Med Harflerinin Mahreç Görünümü

Bu anlatım, açıklama ve görsellerin ardından ikinci mahrece geçerken, buraya kadar anlattığımız med harfleri yukarıda da belirttiğimiz gibi takdîrî mahreç bölgesinden çıkmakta idiler. Buradan itibaren hakiki mahreç bölgeleri ve harflerinin anlatılmasına başlanmaktadır.

۱۱ - ثُمَّ لِأَفْصَى الْخَلْقِ هَمْزٌ هَاءٌ ثُمَّ لَوْسَطِهِ فَعَيْنٌ حَاءٌ

¹⁶⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 76-77

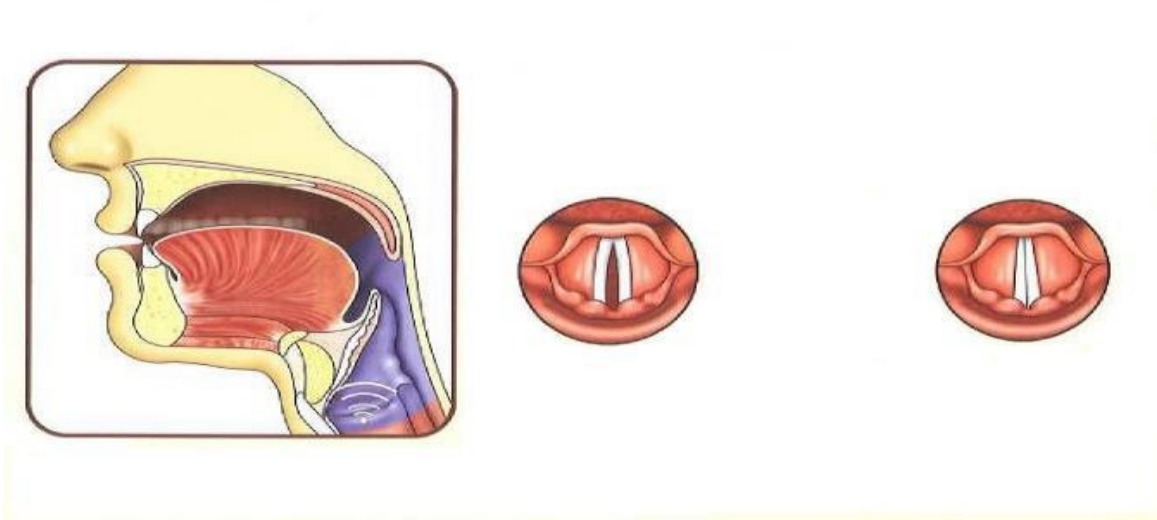
¹⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 204

İkinci Mahreç: Sonra boğazın en dibine ait olan hemze (ء) ve hê (هـ) dir.

Küllî mahreçlerden ikincisi olan boğaz bölgesi kendi içinde üçe ayrılmakta ve her birinden ikişer harf çıkmaktadır. Aksa'l-halk boğazın ağza en uzak kısmı (en dibi, sonu, boğazın göğse bitişen yeri) dir ve buradan sırasıyla hemze ve hê harfleri çıkar.¹⁶⁶ Bu harfler ince okunan harflerdendir.¹⁶⁷

He harfi okunurken,

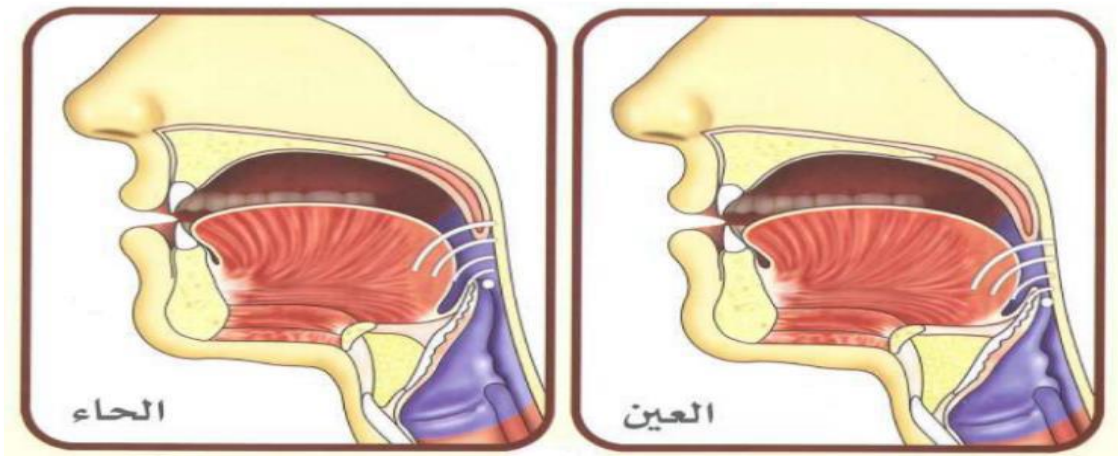
Hemze okunurken

Hemze (ء) ve He (هـ) Harflerinin Mahreci

Üçüncü Mahreç: Sonra (boğazın) ortasına ait olan ayın (ع) ve ha (ح) dir.

Vasat: orta, bir şeyin ortası, orta kısmı demektir. Vasatu'l-halk ise boğazın ortası demektir ve bu bölgenin ikinci kısmı olup ayın (ع) ve ha (ح) harfleri buradan çıkmaktadır.¹⁶⁸ Yine bu iki harfimiz de ince harflerdendir.

¹⁶⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 80

¹⁶⁷ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 100

¹⁶⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 81

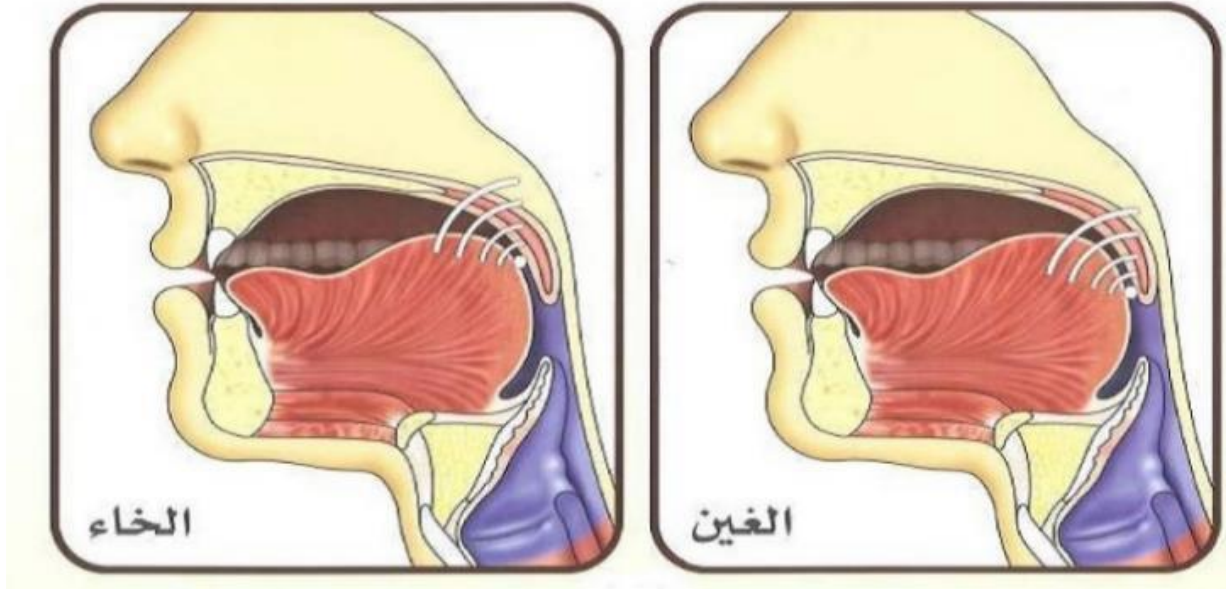
Ayın (ع) ve Ha (ح) Harflerinin Mahreci

Çalışmanın giriş bölümünde tecvidin yazılış yönünden iki kısma ayrıldığını belirtmiştik. İbnü'l-Cezerî *Mukaddime*'sini manzum olarak kaleme aldığından, mânâ açısından beyitlere bakıldığında vezin gereği kaymalar olduğu malûmdur. Bu sebepten dolayı, çalışmanın bu kısmından itibaren, yazım şeklini bozmadan, beyit içerisinde virgöl, beyitler arasında ise artı işareti kullanarak mânâyâ uygunluk sağlanmaya çalışılmıştır.

١٢ - أَدْنَاهُ غَيْنٌ حَاوُّهَا ، وَالْقَافُ + أَقْصَى اللِّسَانِ فَوْقُ ، ثُمَّ الْكَافُ +

Dördüncü Mahreç: Boğazın ağza en yakın kısmı da (ağza açılan kısmı) ğayın (ع) ve hâ (ح) harflerinin mahrecidir.

Buraya kadar saymış olduğumuz altı harf boğaz bölgesi küllî mahrecine ait olan ve üç cüzî mahreçten ikişerli olarak çıkan harfler olup, hurûf-u halkiyye diye de adlandırılmaktadırlar.¹⁶⁹ Aynı zamanda bu harfler tecvid ilmi açısından izhar harfleridirler.

Ğayın (ع) ve Hâ (ح) Harflerinin Mahreçleri

Beşinci mahreçten itibaren, küllî mahreç bölgelerinin üçüncüsü olan, lisan (dil) bölgesindeki cüz-î mahreç harflerine başlanmaktadır. Bunların ilki ğâf (ق) ‘ tır.

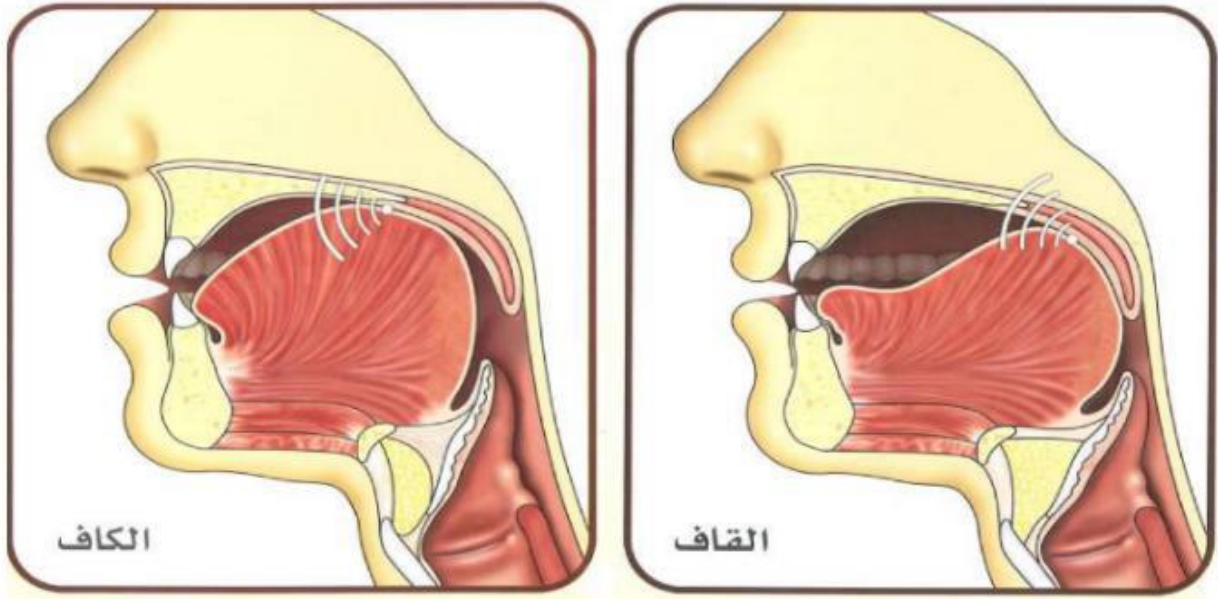
Beşinci Mahreç: Dil kökü ve karşılığı olan üst damaktır. Buradan kâf (ق) harfi çıkar.

¹⁶⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 82

Kâf (ق) harfîni mahrecinden çıkartırken dilin en kökü, yani boğazın hemen bitimi ve dilin bu kısmının karşısına düşecek olan üst damak kullanılır. Tecvid kaynaklarında ‘‘Hunuku'l-âlê’’ (حُنُكُ الْأَعْلَى) üst damak, ağzın tavanı, damağın çatısı gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁰

Altıncı Mahreç: Kâf (ق) ’ in mahrecinin biraz altında kâf (ك) harfinin mahreci vardır.

Bu kâf (ك) harfinin mahreci on üçüncü beytin başında gelen اسْفَلْ kelimesiyle birlikte ifade edilmektedir. Yani kâf (ق) harfinin mahrecinin aşağısı kastedilmektedir. Bu iki harfin okunuşları küçük dilden başladığı için, bu harfler ‘‘lehevî harf’’ diye de adlandırılmaktadır. ‘‘Leheh هاه’’ küçük dil demektir.¹⁷¹

Kâf (ق) ve Kâf (ك) Harflerinin Mahreçleri

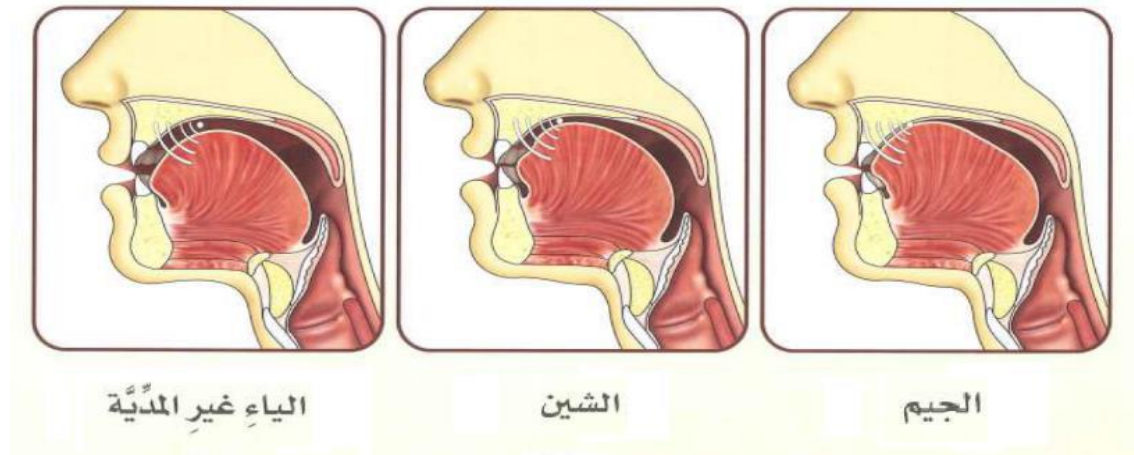
١٣ - اسْفَلْ ، وَالْوَسْطُ فَجِيمُ الشَّيْبِ يَا وَالصَّادُ مِنْ حَا فَتِهِ إِذْ وَلِيَا

Yedinci Mahreç: Dil ortası ve karşılığındaki üst damaktır. Buradan sırasıyla cîm (ج), şîn (ش) ve harfî med olmayan yê (يا) harfleri çıkar.

¹⁷⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 82-83; Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 27

¹⁷¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 83; Hacımısırhoğlu, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 33

فَ (ف) kelimesindeki فَجِيمُ kelimesindeki فَجِيمُ (س) Kelimesinin الوَسْطُ (ش) fê harfi ise ziyade olarak getirilmiştir. Ve yine uyum için (ج) cîm harfinin tenvini ile (ش) şîn ve (ي) yê harflerinin evvelindeki atıf harflerini hazfetmiştir. (ج) cîm ve (ي) yê'ların nekre getirilip, (ش) şîn'in marife gelmesi vezin gereğidir. Ağzın açık olan orta kısmına “şecr” denmektedir. Bu üç harfimizin mahreçleri de ağzın ortası olması hasebiyle, bu harflere “şecriyye” harfleri de denmektedir.¹⁷²

(ج) Cîm, (ش) Şîn ve (ي) Yê Harflerinin Mahreçleri

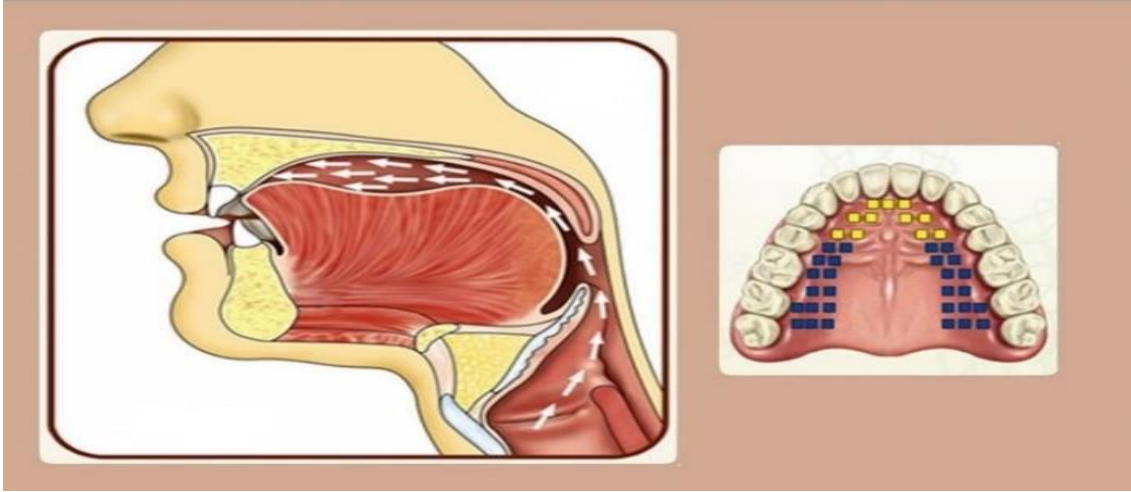
١٣ - الأضراس من أيسر أو يمناها واللام أدناها لمُنْتَهَاهَا

Sekizinci Mahreç: Dâd (ض) ise dilin iki yanının (hâfetü'l-Lisân), o yanlara paralel devam eden üst azı dişlere değmesiyledir.

Dilin bu yan kısmı, üst azı dişlere sağdan veya soldan yahut her iki taraftan birlikte değmesiyle çıkan ve arı kovanının uğultusunu andıran sestir. *en-Neşr* adlı eserinde İbnü'l-Cezerî bu harfin okunuşunda, okuyucuların çoğunluğunun dilin sol kısmından çıkardığını, az da olsa sağ tarafını kullananların da olduğundan bahsetmektedir.¹⁷³ Aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere dilin uç kısmı üst çenede bulunan sarı alana temas ettirilip buradan havanın çıkmasına müsaade etmeksizin, dilimizin yan kısmını üst çenedeki azı dişlerine değdirerek hava akışının ve sesin buradan çıkması sağlanmaktadır.

¹⁷²Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 83

¹⁷³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 84-85; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 200

Dâd (ض) Harfinin Mahreci

Şüphesiz mahreç ve okuyuş açısından harfler arasında ض harfi, en zor ve meşakkatli bir harftir. Şayet kendi mahrecinden okunmaya özen gösterilmezse, başka bir harf okunmuş ve kıraat bozulmuş olur.¹⁷⁴ Eğer kişi bu harfi mahrecinden düzgün bir şekilde çıkarmaya gayret eder ve bu çalışmasına devam ederse, zamanla bu okuyucu ض harfinin okunuşunu tabii bir durum haline getirir.¹⁷⁵

۱۴ - وَاللَّامُ أَذْنَاهَا لِمُنْتَهَاهَا

Dokuzuncu Mahreç: Dâd (ض) harfinin mahrecinden dil ucuna kadar olan kısımdır. Buradan lam (ل) harfi çıkar.

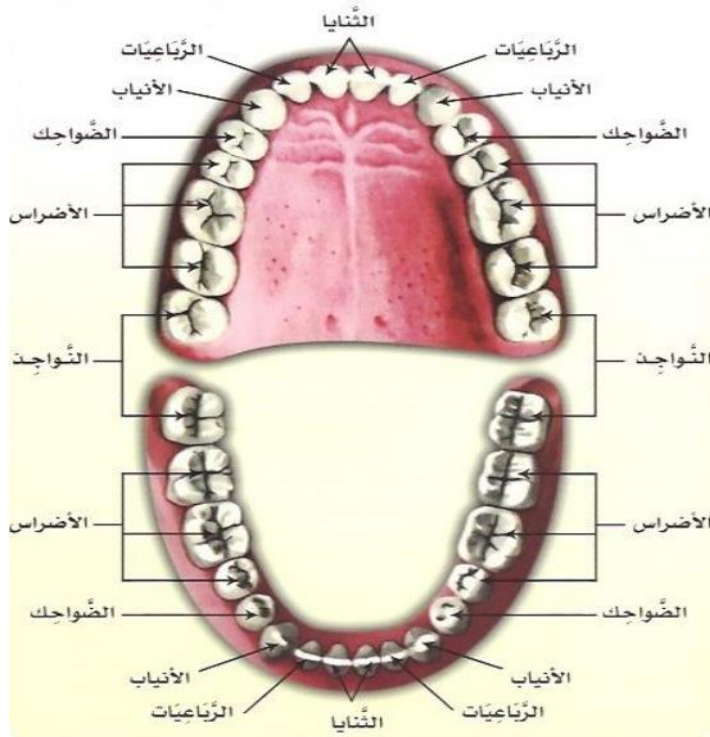
Dilin yan kısmının en ucuna kadar ve buna paralel devam eden, üst çenede bulunan küçük azı dişler, köpek dişleri, ön orta kesici ve ön kesici dişler ve bu dişlerin damağa bitiştiği yerden lam (ل) harfi çıkar.¹⁷⁶ Aslında tarifini yaptığımız bu dişlerin kökünün damağa birleştiği yere dil bastığı için ses ve nefes buradan çıkmaz ancak lam (ل) harfinin sesine bu şekilde ulaşıldığından, mahreci de burası olmuş olur. Bu sebepten dolayı

¹⁷⁴ Bkz. İrfan, Çakıcı, “Kıraat Estetiği Bakımından Kur’an Tilâveti”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/2 (Eylül 2021), 318

¹⁷⁵ Köker, *Ganim Kaddûrî el-Hamed’in Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü’l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 32

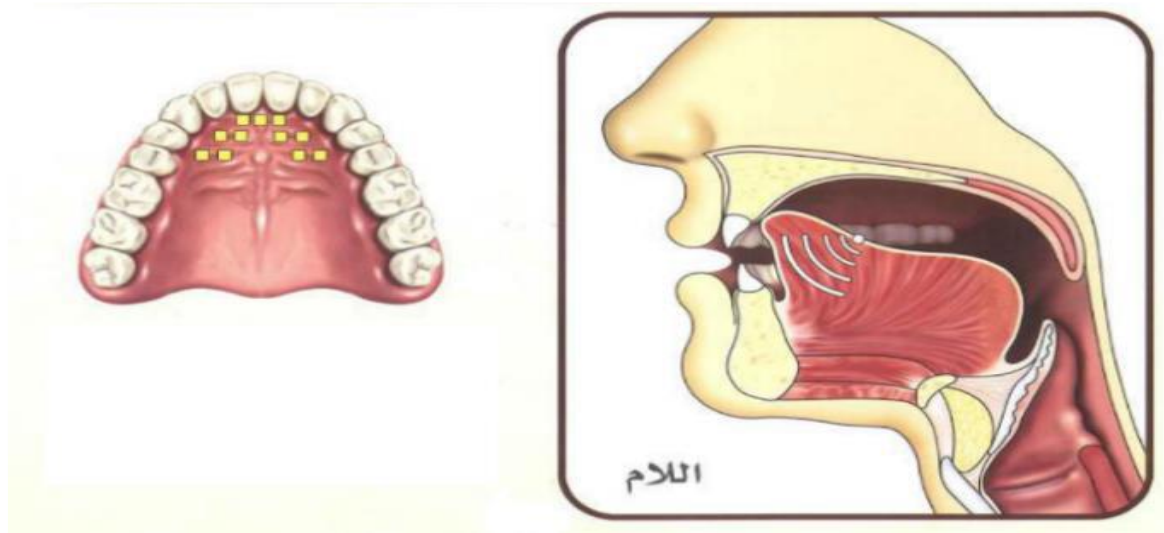
¹⁷⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fi Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 87

bu harfe cânibî (yana ait) harf de denmektedir.¹⁷⁷

Alt ve üst çenelerde bulunan dişler ve isimler

Lam (ل) harfinin mahreci, en geniş mahreçtir. Aşağıdaki tabloda mahreç gösterilmeye çalışılmış olup, dilin yanından ucuna kadar olan kısmı sarı noktalar şeklinde gösterilen, üst damağın ön bölümüne temasıyladır.

Lam (ل) Harfinin Mahreci

¹⁷⁷ Ebû Amr Osmân b. Saïd b. Osmân, Dâni, *et-Tahdîd fi'l-itikân ve't-tecvîd*, I, Mektebetü Dâru'l-Enbâr, Bağdat 1998, s. 103

۱۵ – وَالنُّونُ مِنْ طَرَفِهِ تَحْتُ اجْعَلُوا وَالرَّا يُدَانِيهِ لِظَهْرِ أَذْخَلُ

Onuncu Mahreç: Dilin ucuyla lam (ل) harfinin mahrecinin alt kısmından yapınız.

Nûn (ن) harfinin çıkış yeri, lam (ل) mahrecinin bitiminden (altından) dil ucuna kadar olan kısımdır.¹⁷⁸ Dilin bu kısmının üst ön dişlerin damak kısmına dokunmasıyla ihfâ olmayan nûn (ن) çıkar. Lam (ل) mahrecine bu kadar yakın olmasına rağmen, nûn (ن) harfinin sesi ve nefesin akışı geniz kovuğundan (حَيْشُوم) başlayarak geldiği için mahreçleri ayrılmaktadır.

۱۵ – وَالرَّا يُدَانِيهِ لِظَهْرِ أَذْخَلُ

On birinci Mahreç: Râ (ر) harfinin mahreci ise nûn (ن)'a yaklaşacak şekilde dil ortasına doğru, dilin iç kısmıdır.

Râ (ر) harfinin okunuşu sırasında dil ucunun, üst ön dişlerin damak kısmına yaklaşması, nûn (ن) harfine göre dilin biraz daha iç kısmından olmaktadır. Sîbeveyh ‘‘Onun (râ (ر) harfinin) mahreci nûn (ن) harfinin mahrecindedir. Ancak (ر) harfi, (ل) harfinin mahrecine doğru bir sapma gösterdiği için (ن harfine göre) biraz daha içerdedir’’ demektedir.¹⁷⁹

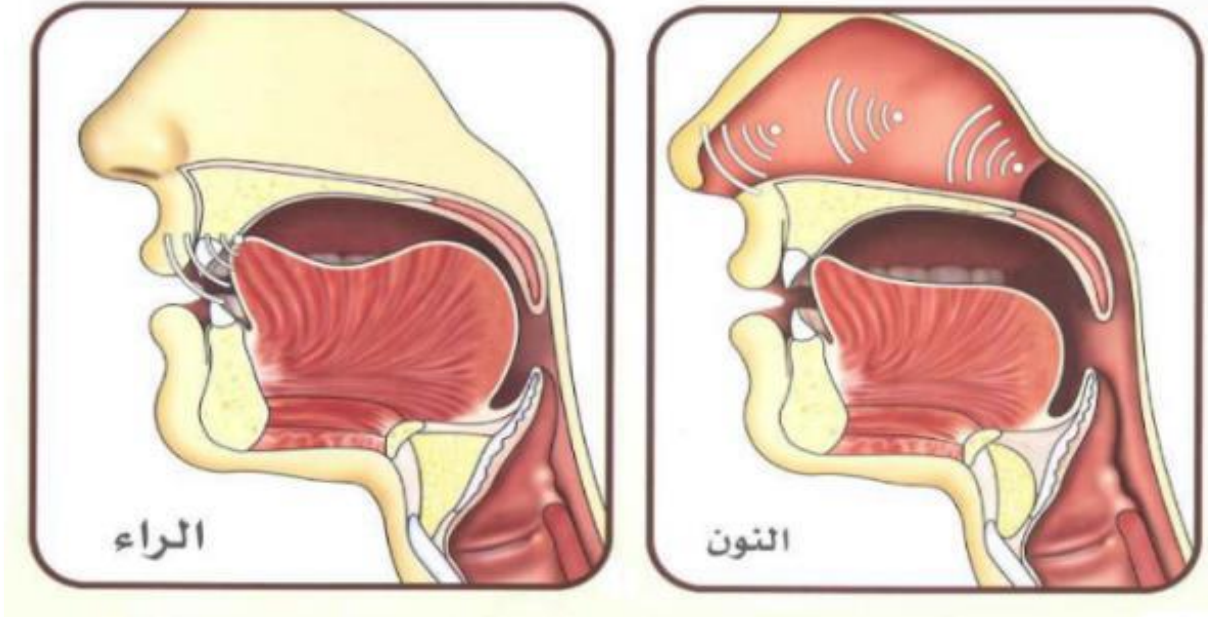
Ferrâ ve onun görüşünde olanlar, bu üç harfin mahreçlerinin çok yakın olmasından dolayı, tek mahreç olarak kabul etmişlerdir. Halil b. Ahmed bu harfler için ‘râ, lâm ve nûn aynı yerdendir’ demiş ve bunları ذَلِّيَّة diye isimlendirmiştir.¹⁸⁰

Aşağıda verilen şekillerde Nûn (ن) ve râ (ر) harflerinin mahreçlerinin farklı olduğu açık bir biçimde görünmektedir.

¹⁷⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 87

¹⁷⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 89; Köker, a.g.e. s. 35

¹⁸⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 89; Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 58; Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddürî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 37

Nûn (ن) ve râ (ر) Harflerinin Mahreçleri

١٦ - وَالطَّاءُ وَالذَّالُّ وَتَا مِنْهُ وَ مِنْ عُلْيَا الثَّنَائِيَا ، وَالصَّفِيرُ مُسْتَكِنٌ

On ikinci Mahreç: Tâ (ط), dêl (د) ve tê (ت) harfleri dil ucu ile üst ön dişlerin dibinden çıkar.

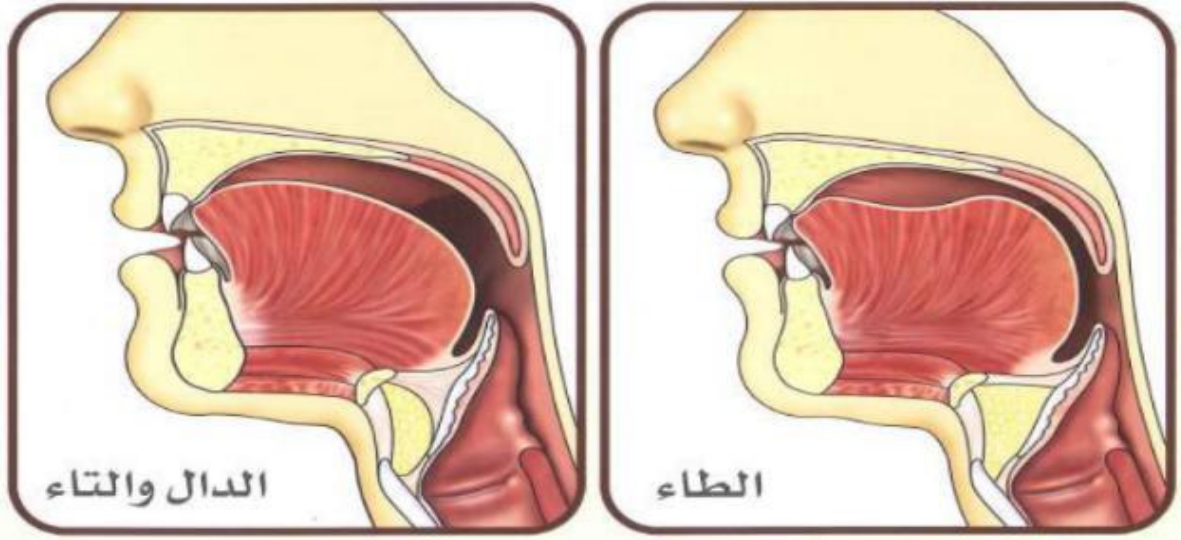
Sîbeveyh “Dil ucu ile üst ön dişin arası; Tâ (ط), dêl (د) ve tê (ت) harflerinin mahrecidir” demiştir.¹⁸¹ Burada zikredilen ط harfinin hemzesiz ve nekre olarak gelmesi, şiirin uyumu (vezin) sebebiyledir.¹⁸²

İki ön diş yerine, ön dişler olarak çoğul kullanılması, çoğul lafzın kullanımının dile daha kolay gelmesindedir. Tâ (ط), dêl (د) ve tê (ت) harflerinin seslerinin çıktığı yer, damağın tavanı (kubbe, üst damak oyuğu) olduğundan, Halil b. Ahmed bu üç sesi "نطعى" olarak nitelemektedir.¹⁸³

¹⁸¹ Köker, *Ğanım Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 37

¹⁸² Hacımısırılıoğlu, *Ğanım Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 38

¹⁸³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*,

Tâ (ط), dêl (د) ve tê (ت) Harflerinin Mahreçleri

١٦ - وَالصَّفِيرُ مُسْتَكِينٌ +

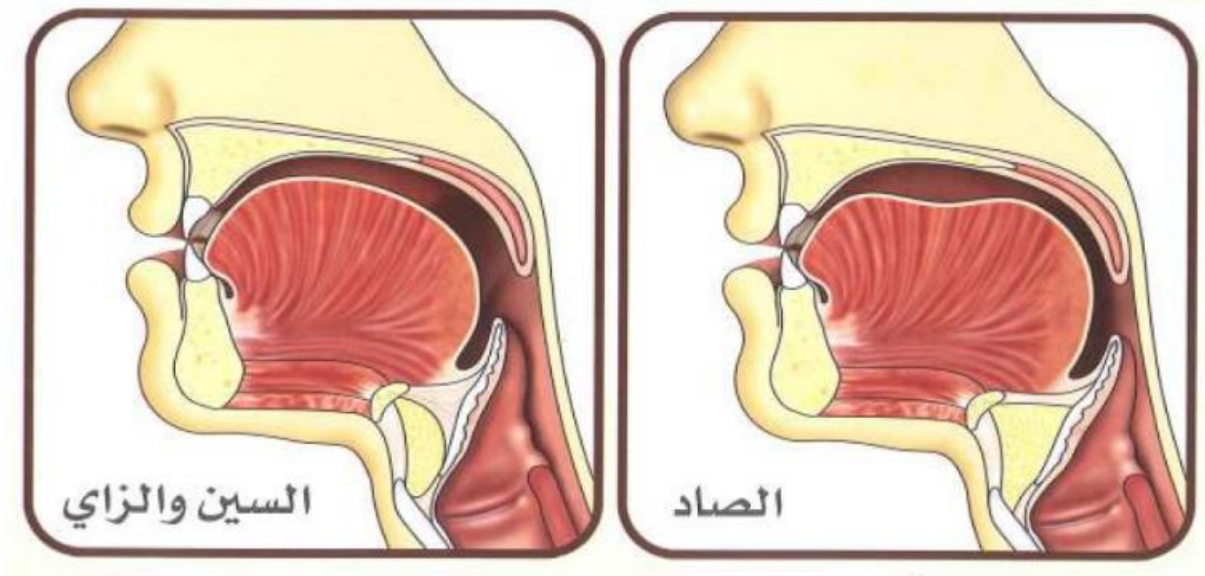
١٧ - مِنْهُ وَمِنْ فَوْقِ الثَّنَائِيَا السُّفْلَى وَالطَّاءُ وَالذَّالُ وَتَا لُلْعَلِيَا +

On üçüncü Mahreç: Dil ucuyla alt ön dişlerin ucuna yakın olan yerden safir harfleri olan Sâd (ص), Sîn (س) ve Zêy (ز) harfleri çıkar.

Burada yani on üçüncü mahreçte, mahreçten çıkan harfler yerine, bu harflere mahsus olan safir sıfatıyla işaret etmektedir. Safir, bu harfleri okurken ıslık sesine, kuş sesine benzeyen, keskin ve güçlü bir sesin çıkmasına denir. Bu harfler dil ucuna yerleşmiş harflerdir.

Sâd (ص), Sîn (س) ve Zêy (ز) harflerinin mahreçlerinin belirlenmesi hususunda, dil ucunun ön dişlerdeki durumu ile alâkalı, Arap dili ve Tecvid âlimleri ihtilafa düşmüşlerdir. İhtilaf ile alâkalı, üst ön dişler diyenler olduğu gibi, alt ön dişler, alt ve üst ön dişlerin arasındır diyenler de olmuştur.¹⁸⁴

¹⁸⁴Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 91-92.; Hacımısırlıoğlu, *Ġanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 38-39; Köker, *Ġanim Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 37

Sâd (ص), Sîn (س) ve Zây (ز) Harflerinin Mahreçleri

..... - ١٧ وَالظَّاءُ وَالذَّالُ وَثَا لِلْعُلْبَا +

..... - ١٨ مِنْ طَرَفَيْهِمَا ،

On dördüncü Mahreç: Dil ucuyla üst ön dişlerin uç kısmından, Zâ (ظ), Zêl (ذ) ve Sê (ث) harfleri çıkar.

Bu üç harfin başlangıç noktalarının diş etine yakın olmasından dolayı bu harflere, lisêvî (لِسَوِيَّة) harfler de denmiştir.¹⁸⁵ Diş etlerine yakınlıklarından, diş etinden çıktıklarını söyleyenler de olmuş, ancak bu tespit kabul görmemiştir.¹⁸⁶

Mar'aşî “Bu değerlendirme titiz değildir. Çünkü bunların diş etine nispet edilmesi, sadece, bu harflere eşlik eden nefesin diş etinde yayılma ve temas ediyor olmasından dolayıdır.” açıklamasında bulunmuştur.¹⁸⁷

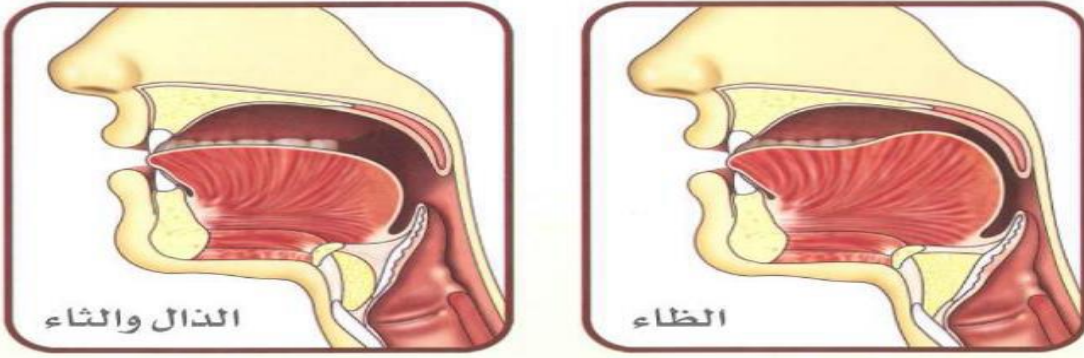
Burada on sekiz harfin dağıldığı ve on mahreci bulunan dil bölgesi mahreçleri ve harfleri tamamlanmıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 92; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 201; Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 58

¹⁸⁶ Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 39; Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 40

¹⁸⁷ Mar'aşî, Muhammed b. Ebû Bekr Saçaklızâde, *Cuhdü'l-Mukıl*, nşr. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, Dâru Ammâr, Amman 1422/2001, s.135

¹⁸⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 92

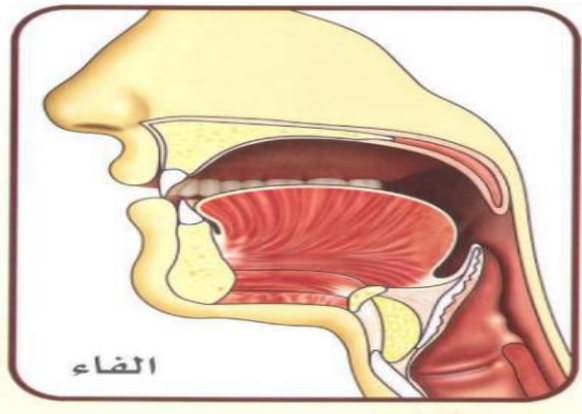
Zâ (ظ), Zêl (ذ) ve Sê (ث) Harflerinin Mahreçleri

Buradan itibaren dördüncü mahreç bölgesine geçilmektedir. Dördüncü mahreç bölgesi dudaklara aittir. İki mahreci ve dört harfi vardır.

۱۸ - وَمِنْ بَطْنِ الشَّفَّةِ فَالْفَا مَعَ اطْرَافِ الثَّنَائِيَا الْمُشْرِفَةِ

On beşinci Mahreç: Fê (ف) harfinin mahreci, dudağın iç kısmıyla üst ön dişlerin uçlarındandır.

Üst ön dişlerin ucuyla alt dudağın karnı kısmını ısırarak buradan Fê (ف) harfi çıkar. Beyitlerde geçen الشَّفَّة kelimesiyle alt dudak, الْمُشْرِفَةِ kelimesiyle de üst ön dişler kast edilmektedir.¹⁸⁹ Böyle düşünüldüğünde üst ön dişler ile alt dudağın içi (karnı) anlamı ortaya çıkmakta ve isabet edilmiş olmaktadır. Sîbeveyh'de Fê (ف) harfinin mahreci için şu tarifi yapmıştır “Üst (ön) iki dişin uçlarıyla alt dudağın içi, Fê (ف) harfinin mahrecidir.”¹⁹⁰

Fê (ف) Harfinin Mahreci

¹⁸⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 92

¹⁹⁰ Ebû Bişr Amr b. Osmân, Sîbeveyh (180/796) *el-Kitâb*, c. 4, s. 433

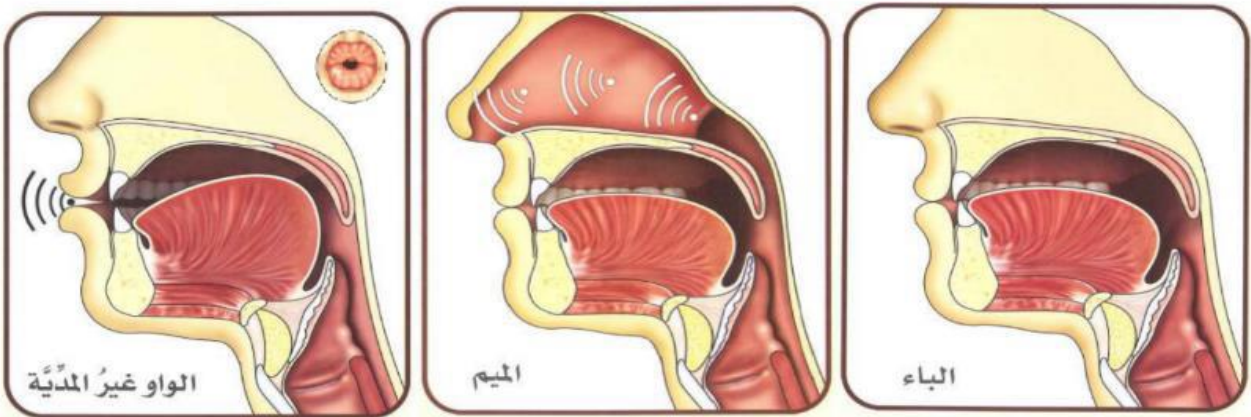
١٩ - لِشَفْتَيْنِ الْوَاوِ بَاءٌ مِيمٌ وَعُنَّةٌ مَخْرَجُهَا الْحَيْشُومُ

On altıncı Mahreç: İki dudak için (dudakta), Vâv (و), Bê (ب) ve Mîm (م) harflerinin mahreci vardır.

Vâv (و), Bê (ب) ve Mîm (م) harfleri iki dudağın arasından çıktığını لِشَفْتَيْنِ kelimesinden anlamaktayız. Ancak burada zikrettiğimiz Vâv (و) harfi, harekeli olan yani med harfi olmayan Vâv (و)'dır. Med harfi olan Vâv (و)'ı, birinci mahreç olan cev'f'te görmüştük.

İbnü'l-Cezerî "On altıncı mahreç med harfi olmayan Vâv (و) harfi ile Bê (ب) ve Mîm (م) harflerinin mahrecidir. Bunlar iki dudağın arasından çıkarlar. Bunlardan Bê (ب) ve Mîm (م) harflerinin okunmasında dudaklar kapanır. Fê (ف) harfiyle beraber bu dört harfe الشَّفْوِيَّةُ yani dudak harfleri denmektedir"¹⁹¹ demiştir.

Burada şârihin şu açıklaması çok önemlidir. "Bê (ب) harfinin okunuşu sırasında dudakların kapanışı, Mîm (م) harfinin okunması sırasındakinden daha kuvvetlidir." Mîm (م) harfi ğunne sıfatı gereği, okunuşu esnasında nefesin geniz kovuğundan (حَيْشُومُ) akmasından dolayı diğer dudak harflerinden ayrılmaktadır.¹⁹²

Bê (ب) ve Mîm (م) ve Med Harfi Olmayan Vâv (و) 'ın Mahreçleri

¹⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 201

¹⁹² Köker, *Ġanım Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 42

Burada, yani on dokuzuncu beytin ikinci bölümünde külli mahreçlerin beşincisi anlatılmaktadır.

وَعُنَّةٌ مَخْرُجَةٌ حَيْشُومٌ – ۱۹

On yedinci Mahreç: Ğunnenin mahreci ise hayşûm (حَيْشُومٌ) yani geniz kovuğudur.

Buradan yani geniz kovuğu dediğimiz hayşûm (حَيْشُومٌ)’dan, sakin nûn ve sakin mîm’in ğunne sesleri ve ihfâ olunan nûn (nûn-i muhfât) çıkmaktadır. Şu kadar var ki, nûn-i muhfât’ta ağızdan da ses gelmeli ve ğunne ince olmalıdır.¹⁹³

Hayşûm (حَيْشُومٌ)’un tarifini yapan Dâni “ağzın içine doğru çekilen burun deliğidir” demiştir. Aslında hayşûm (حَيْشُومٌ), burun deliklerinden başlayarak ağza birleştiği yere kadar olan boşluk (geniz kovuğu)’tur.¹⁹⁴

Bazı âlimler nûn-i muhfât’ın (zatı kaybolup ğunnesi baki kalan, ihfâ olunan nûn’un) ğunneli çıktığını söylemişler ve bunu fer’î harflerden saymışlardır. Bazı âlimler ise ğunnenin, ihfâ halindeki sakin nûn ve ihfâ halindeki sakin mîm ile ğunneli idğamlarda bulunduğunu ifade etmişlerdir.¹⁹⁵

Molla Ali el-Kârî “Ğunne nûn ve mîm harflerine has bir sıfat olup ister harekeli ister sakin ister ihfâ ister idğamlı bulunsunlar, bu harflerden ayrılmazlar” sözünü Ca’berî’den nakletmektedir.¹⁹⁶

Ğunne sıfatını bu iki harften ayırmak mümkün değildir. Bunlar okuduklarında, nefesin kesilmesinden ötürü ses genizden akar. Sâkin veya müteharrik olmaları fark etmeksizin, okuduklarında sesin mecburen burun boşluğundan devam ettiği âşikârdır.¹⁹⁷

¹⁹³ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 104

¹⁹⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 93-94; Ğanim Kaddûrî, El-Hamed, *Şerhu’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, s. 273

¹⁹⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 93-94-95; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 104

¹⁹⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 93

¹⁹⁷ Çetin, a.g.e., s. 104; Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed’in Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü’l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 42

2. 1. 4. Harflerin Mahreçleri Tablosu

Sıra No	Mahreç Adı	Harfler
1	Cevf	Harfi Med Olan ا، ی، و
2	Aksa'l-Halk	ه، ء
3	Vasatu'l-Halk	ح، ع
4	Edne'l-Halk	خ، غ
5	Dil Kökü ve Karşılığı Olan Üst Damak	ق
6	Dil Kökü ve Küçük Dil Önü	ك
7	Dil Ortası ve Üst Damak Ortası (Kubbe)	ج، ش، ي
8	Dil Kenarı İle Üst Azı Dişler	ض
9	Dilin İki Kenarı ve Ucu İle Üst Damak	ل
10	Dil Ucu İle İki Üst Ön Dişlerin Damağı	ر
11	Dil Ucu İle Üst Ön Dişlerin Etleri	ن
12	Dil Ucu İle Üst Ön Dişlerin Dipleri	ط، د، ت
13	Dil Ucu İle Alt Ön Dişlerin İç Kısmı	ص، س، ز
14	Dil Ucu İle Alt/Üst Ön Dişlerin Uçları	ظ، ذ، ث
15	Üst Ön Dişlerin Ucu İle Alt Dudağın Karnı	ف
16	Alt ve Üst Dudaklar	ب، م، و
17	Hayşûm (Geniz Kovuğu)	Ğunne ve Nûn-i Muhfât

2. 2. HARFLERİN SIFATLARI BABI

باب صفات الحروف

Molla Ali el-Kârî harflerin mahreçleri bölümünü bitirdikten sonra, arada boşluk vermeksizin İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinde olduğu gibi harflerin sıfatları bölümüne geçmektedir.

Sıfat, bir şeyin güzel, özenli olması, iz, nişan, alâmet, nitelik gibi manalara gelmekle birlikte, ıstılahta ise, bir şeyi diğerlerinden ayıran hal, durum ve özellik demektir. Harf için ise, mahreçten doğuşu sırasında harfin sesine ârız olan ve o harfi belirleyen özelliğe denir.¹⁹⁸ Çoğulu 'Sıfât'tır. Sıfât'ı hurûf, harflerin sıfatları demektir. Harfin sıfatı, hançerenin sesinin, mahreçten çıkarken aldığı nitelikler (keyfiyet)'dir.¹⁹⁹

Taşköprizâde (ö.968/1560) "Harfin sıfatı, mahrecinde oluşumu esnasında harfin maruz kaldığı bir keyfiyet olup bu sayede mahreç birliği arz eden harfler birbirlerinden ayrılırlar" demiştir.²⁰⁰

Molla Ali el-Kârî ise "Harfin mahreci, onun ne olduğu ve niceliğinin bilindiği bir terazi gibidir. Sıfat ise, onun sureti ve diğerlerinden ayıran özelliğidir" demiştir.²⁰¹

Farklı kaynak ve incelemelere bakıldığında sıfatlar Lâzımî ve Ârızî olmak üzere ikiye ayrılırlar. Sonrasında Lâzımî sıfatlar zıddı olan, zıddı olmayan ve iki zıddın arasında bulunan olarak incelenmiştir. Sıfatlar kuvvet bakımından da ikiye ayrılarak, güçlü ve zayıf sıfatlar olarak ele alınmışlardır.

Sıfatların adedi konusunda ise tecvid âlimleri arasında ciddi ihtilafların olduğu görülmektedir. Sıfatların sayısının 14'ten başlayıp 44 ve üzeri rakamlara kadar çıkarıldığı vakidir.²⁰² Her ne kadar görüşü kabul görmese de Mekkî sıfatların sayısını 44 olarak belirlemiştir.²⁰³ İbnü'l-Cezerî *Mukaddime* 'sinde harflere ilişkin on yedi sıfattan bahsetmiştir.

Molla Ali el-Kârî'de yapmış olduğu şerhinde, İbnü'l-Cezerî'nin beyitlerine aynen uyararak zıddı olan sıfatlardan başlayıp, aralarda açıklamalar yapmaktadır.

2. 2. 1. Zıddı Olan Sıfatlar:

¹⁹⁸ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 207; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 59

¹⁹⁹ Ali Rıza, Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*, s. 18

²⁰⁰ Taşköprizâde, İsamüddin Ahmed b. Mustafa b. Halil, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Tıbbâti'l-Mushafi's-Şerîif, Medine 1421. s. 87;

²⁰¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 96

²⁰² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 97

²⁰³ Ebû Muhammed, Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, s. 138

Bu sıfatlar beş tane olup zıtları da bulunmaktadır.

Müellif harflerin sıfatları babının ilk beyitinde beş sıfat zikretmiş ve bunların zıtlarını da peşinden gelen beyitlerde harfleriyle beraber açıklamıştır.²⁰⁴

Aynı zamanda İbnü'l-Cezerî manzumesinde birbirinin zıddı olan sıfatların birisinin harflerini vermiş, diğerinin harflerinin ise Arap Alfabesinde kalan diğer harfler olduğunu işaret etmiştir.

٢٠ - صِفَاتُهَا جَهْرٌ وَرَحْوٌ مُسْتَفِيلٌ مُنْفَتِحٌ مُصَمَّمَةٌ وَالضِدَّ قُلٌّ

O harflerin sıfatları; Cehr, Rihvet, İstifâl, İnfîtâh, İsmât olup, zıtlarını da şöyle de (belirt).

İbnü'l-Cezerî'nin birbirinin zıddı diye zikrettiği sıfatlar on tane olup bunlar, Cehr ve onun zıddı olan Hemstir. Hems sıfatlı harfler verilmiş, Cehr sıfatlılar ise geri kalan harflerdir. Rihvet ve onun zıddı olan Şiddet'tir. Şiddet sıfatlı harfler verilirken Rihvet sıfatlı olan harfler zikredilmemiştir. Burada Şiddet ve Rihvet arasında kalan ve Beyniyye diye isimlendirilen harfler de vardır ve zikredilmişlerdir. Şiddet ve Beyniyye olarak geçmeyen diğer harfler ise Rihvet sıfatlı olanlardır. İstifâle ve onun zıddı İsti'lâ, bunlardan İstifâle sıfatlı olan harfler zikredilerek diğerlerinin İsti'lâ harfleri olduğu aşikârdır. Yine İnfîtâh harfleri anılırken zıddı olan Itbâk harfleri söylenmemiştir. İsmât sıfatının zıddı ise İzlâktır. Ve İsmât sıfatlı harfler beyitte verilirken diğerleri, İzlâk sıfatlılar verilmemiştir. Bu sıfatlar ve harflerine gelince:

٢١ - مَهْمُوسُهَا : < فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكْتُ >

Hems sıfatlı harfler فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكْتُ beyitinin harfleridir.

Hems lügatte gizli olan demektir. Tecvid ilminde ise sesin gizli çıkması yani, harfi hareke ile okunurken mahrece itimadının (dayanmasının) tam olmamasından dolayı ses ile beraber nefesin de akmasıdır.²⁰⁵

Bu harfler on tane olup yukarıda zikrettiğimiz beyitte geçen ت ح خ س ش ص ف ك ه harfleridir. Geride kalanlar Cehr sıfatlı olup, şu on sekiz harftir.

(ء) ، ب ، ج ، د ، ذ ، ر ، ز ، ض ، ط ، ظ ، ع ، غ ، ق ، ل ، م ، ن ، و ، ي

²⁰⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 97

²⁰⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 98

Bu iki sıfatı biraz daha açıklamak gerekirse, hems sıfatına sahip olan harfler müteharrik olduklarında, telaffuz esnasında mahrecine fazla yaslanılmamasından (itimadın tam olmamasından) dolayı mahreçte boşluk kalması ve nefesin hapsolmayıp akışının harf ile beraber devam etmesi sebebiyle sesin gizlenmesidir.

Öte yandan cehr sıfatlı olan ve harekeli olarak okunan harfler, hems'in zıddına telaffuzları esnasında mahrece itimatlarının tam (mahrece dayanmaları kuvvetli) olması hasebiyle nefes akışının tamamen veya çoğunun kesilmesiyledir.²⁰⁶

Sîbeveyh'in bu konu ile alakalı şu sözleri Arap dil bilginleri ve tecvid âlimleri tarafından kabul gören bir tanımdır. "Cehr sıfatlı olan, mahrecine baskının (yapışmanın) alabildiğine tam yapıldığı, bu baskı neticesinde nefesin harfle birlikte akmasının engellendiği, bu durumun ise baskı ortadan kalkana ve ses ile nefes akana kadar devam ettiği harftir. Hems sıfatlı ise o harf, mahrecine olan baskının zayıflığından dolayı nefesin sesle beraber aktığı harftir."²⁰⁷

Çağdaş ses bilginlerine göre harfin telaffuzu sırasında ses tellerinde titreşim meydana geliyorsa bu ses, cehr sıfatına sahip harfin sesidir. Şayet bunun aksine harfin telaffuzunda ses tellerinde titreşim olmuyorsa bu da, hems sıfatına sahip harfe ait ses demektir.²⁰⁸

۲۱ - شَدِيدُهَا لَفْظٌ : <أَجْدُ قَطٍ بَكْتُ>

Şiddet sıfatlı harfler ise أَجْدُ قَطٍ بَكْتُ beyitinin harfleridir.

Şiddet lügatte güç, kuvvet, kudret ve katılık gibi anlamlara gelmektedir. Tecvid ilminde ise bu sığata sahip harfler sakin olarak okunurken mahrece dayanma güçlü olduğundan dolayı, ses ile beraber nefesinde kesilip hapsolması ve akmamasına denir.²⁰⁹ Bu sığata sahip harflerin sayısı sekiz olup şunlardır. ك، ق، ط، د، ج، ت، ب، ء،

Şiddet ve cehr sıfatlarının tanımları aynı olmamakla beraber birbirlerine çok yakındır. Cehr sıfatlı harfler harekeli iken, şiddet sıfatlı harfler ise sakin bu sığat ortaya çıkar. Ama bu; 'cehr sıfatı harf sakin, şiddet sıfatı da harf harekeli iken bu harflerde bulunmaz' demek değildir. Ancak cehr sıfatı harf harekeli iken, şiddet sıfatı ise harf

²⁰⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 99; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 69; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 115

²⁰⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, IV, 434

²⁰⁸ El-Hamed, *Şerhu'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 289

²⁰⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 100

sakinken daha belirgindir. Zaten Lâzımî sıfatlar harflerden ayrılmayan, yapısında bulunan sıfatlardır. İster sakin ister harekeli olsunlar her daim bu harflerde mevcuttur.²¹⁰

Şiddet sıfatının zıddı, Rihvet sıfatıdır. Rihvet ise lügatte yumuşaklık, naiflik, gevşeklik gibi anlamlara gelmektedir. Tecvid ıstılahında ise, harfi okurken mahrece itimadın zayıflığından dolayı ses ve nefesin akmasına denir.²¹¹ Şiddet ve Rihvet arasında kalan ve Beyniyye diye isimlendirilen bir sıfat daha vardır. Beyniyye sıfatının harfleri ise beş tanedir ve aşağıda kendi bölümünde zikredilecektir.

Şiddet ve Beyniyye sıfatı harflerinin dışında kalan şu on beş harf Rihvet sıfatına sahip olan harflerdir. ث، ح، خ، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ظ، غ، ف، و، ه، ی Harfi med olan elifi de Rihvet sıfatlı harfler kategorisine alan kaynaklar da mevcuttur. Böylelikle bu sıfatın harf sayısı on altıya çıkmış olur.²¹² Ancak çağdaş ses araştırmacıları, günümüzde öne çıkan Kur'an okuyucularının çoğunluğunun kıraatini esas alarak, Dâd harfini Rihvet harflerinin dışında tutup, bu harfi Şiddet sıfatlı harfler arasına katmışlardır. Ancak bu yaklaşım doğru değildir.

Molla Ali el-Kârî Rihvet kelimesinin Ra harfini üç harekeyle de yazan ve okuyan kaynakların olduğunu, ancak bunlardan en meşhurunun kesre ile Rihvet şeklinde olduğunu söylemektedir.²¹³

۲۲ - وَبَيْنَ رِخْوٍ وَالشَّدِيدِ : < لِنُ عُمَرَ >

Rihvet ve Şiddet arasında لِنُ عُمَرَ harfleri vardır.

Beyniyye lügatte ortada olmak, arada kalmak gibi anlamlara gelmektedir. Bu sıfat Şiddet ve Rihvet sıfatlarının arasında kaldığı için bu isimle anılmaktadır.²¹⁴ Tecvid ilminde ise harf telaffuz edilirken sesin akma ile akmama arasında yani, sesin ne tamamen akması ne de tamamen hapsolmesi demektir.²¹⁵ Bu sığata tamamen ortada olmasından dolayı 'mütevessıta' da denmektedir.²¹⁶

لِنُ عُمَرَ beyitindeki beyniyye sıfatlı harflerin özelliği, bu harflerin okunması esnasında, nefes harfin mahrecinde bir engelle karşılaştığı halde, kendisine farklı bir yol

²¹⁰ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 116; Pakdil, Ramazan, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 70

²¹¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 100

²¹² Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 70; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 117

²¹³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 100

²¹⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 205

²¹⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 101

²¹⁶ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 117

bularak mahreçten çıkabiliyor olmasıdır. İşte bu özellikleri sayesinde seste sıkışma meydana gelirken, nefeste tam bir kesinti ve sıkışma olmaksızın telaffuz edilebilmektedirler. Ancak bu durum ع (ayın) harfinde biraz farklıdır. Bu harfimizin telaffuzunda diğer beyniyye sıfatlı harflere göre sesin sıkışması daha belirgindir.²¹⁷

Arap dili ve Tecvid âlimleri arasında beyniyye sıfatına sahip harfler konusunda fikir ayrılıkları görülmektedir. Kimi âlimler elif, vâv ve yê (و ي ا) harflerini de buraya ilave ederek beyniyye sıfatlı harflerin sayısını sekize çıkarmaktadırlar.²¹⁸

۲۲ - وَسَبْعُ عُلُوٍّ > حُصَّ صَغُطٍ قِطُّ < حَصْرٌ

Yedisi İsti'lâ sıfatlı olup bunlar حُصَّ صَغُطٍ قِطُّ beytindeki harflerdir.

İsti'lâ lügatte yükselmek demektir. Tecvid ıstılahında ise, bu sığata sahip olan harfler telaffuz edilirken dil kökünün üst damağı yükselmesine denir. Bu sebepten ötürü isti'lâ sıfatlı harfler kalın okunurlar. İbnü'l-Cezerî beytindeki عُلُوٍّ kelimesiyle İsti'lâ sıfatını kastetmiştir. Hurûf-u Müsta'liye diye de isimlendirilmişlerdir. Ve yine beytin devamındaki ص ض ط ظ حُصَّ صَغُطٍ قِطُّ sözünden, bu harflerin yedi tane olduklarını anlıyoruz. Bu harflerden ص ض ط ظ da aynı zamanda İtbak sıfatı da bulunduğundan, bunların kalınlıkları خ غ ق harflerine göre daha fazladır.

Ebû Amr ed-Dânî (ö.444/1053) bu sıfat ile ilgili şöyle demiştir. “İsti'lâ harfleri yedi tane olup senin حُصَّ صَغُطٍ قِطُّ sözün onları bir arada ifade eder ki bunlarda ص ض ط ظ خ غ ق harfleridir. Bunlar ‘Müsta'li’ olarak isimlendirilmişlerdir. Çünkü onlarda dil, damak yönünde yükseklik kazanır, böyle olduğu için de imâleye engel olur. Şu kadar var ki bu harfler iki çeşittir: Bir kısmı vardır ki onda dil yükseklik kazanır ve damağı tutunma/kapaklanma sergiler. Bunlar dört İtbâk harfidir. Bir kısmı da vardır ki onda dil yükseklik kazanır ancak damağı tutunmaz/kapaklanmaz ki bunlar خ غ ق tır. İstifâl özelliğine sahip harfler ise söz konusu İsti'lâ harflerinin dışındakilerdir. Bunlar Müstefil harfler olarak isimlendirilmişlerdir. Çünkü bunlarda dil, damak yönünde yükselmez”²¹⁹

²¹⁷ Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 49

²¹⁸ Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 49

²¹⁹ Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saïd b. Osmân, *et-Taħdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*, I, Mektebetü Dâru'l-Enbâr, Bağdat 1998, s. 106-107

Mar'aşî İsti'lâ sıfatını sadece dil köküyle bağlantılı kılmıştır ki bu yönde bir değerlendirme bu sıfatın hakikatini açıklama açısından daha özenlidir. Nitekim bu hususta Mar'aşî şöyle demiştir: ‘İsti'lâ, harfin telaffuzunda dil kökünün üst damağa yükselmesidir. Uzun bir incelemeden sonra benim için şu ortaya çıkmıştır ki İsti'lâ kelimesinin âlimlerin kullanımına konu olan ıstılâhî anlamında göz önünde bulundurulmuş husus, dil kökünün yükseklik kazanmasıdır. Dil köküyle birlikte dilin diğer kısmı ister yükselsin ister yükselmesin fark etmez. Dil ortası harfleri cîm şîn ve yâ da sadece dil ortası yükselir. Kêf'te ise sadece dil ortası ile dil kökü arası yükselme sergiler. Böyle olduğu içindir ki, dilin yükseklik kazanması mevcut olsa da bu dört harf İsti'lâ harfi sayılmamıştır. Çünkü bu dört harfteki yükselme, İsti'lâ harflerindeki yükselme gibi değildir.²²⁰

Bu yedi harfin dışında kalan yani حُصَّ ضَغُطٌ قِطُّ beyitinin dışındaki yirmi bir harf ise)
(ا ب ث ج ح د ذ ر ز س ش ع ف ك ل م ن و ه ي) İsti'lâ sıfatının zıddı olan İstifâl sıfatına sahip harflerdir.

İstifâl lügatte, aşağı olmak, alçalmak demektir. Tecvid ıstılahında ise bu sığata sahip harfler okunurken dilin üst damağa yükselmeyip, aşağıda kalmasıdır. Dilin yükselmemesinden dolayı da bu harfler ince olarak okunurlar.²²¹

Fakat Râ harfi, kendisine has kurallar gereğince bezen ince, bazen kalın ve bazen de hem ince hem de kalın okunabilmektedir. Yine Allah lafzının Lâm'ı da kendisine mahsus kurallar gereğii tağlîz ve tefhim olarak okunabilmektedir. Her ne kadar bu iki harf İstifâl harfleri arasında bulunsalar da kendilerine mahsus kuralları olduğu unutulmamalıdır.²²²

۲۳ - > وَصَادُ ضَادٍ طَاءٌ ظَاءٌ < مُطَبَّقَةٌ

harfleri İtbâk sıfatlıdır. ص ض ط ظ

İtbâk lügatte yapışmak, kapamak, ulaşmak ve uyuşmak gibi manalara gelir. İstılahta ise bu sığata sahip harfler telaffuz edilirken, dilin üst damağa yapışmasıyla veya yaklaşmasıyla beraber, dil kökünün ve ortasının üst damağa yükselmesiyle okunurlar. Bu harflere Hurûfu Mutbaka da denilmiştir. İtbâk sıfatı İsti'lâ sıfatından daha mübalağalıdır. Bu

²²⁰ Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 51; Köker, *Ğanim Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 49

²²¹ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 71

²²² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 225

yüzden bu dört harfte (ص ض ط ظ) kalın okunurlar ve kalın harflerin en kalınlarıdır. Zıddı İnfitâh sıfatıdır.²²³

İnfitâh lügatte ayrılmak, açılmak demektir. Tecvid dilinde ise dilin damaktan ayrılmasına denir. Bu sığata sahip harfler okunurlarken, dilin üst damaktan ayrılması, yapışmamaları ve aralarının açılmasıyla meydana gelirler. İnfitâh sıfatlı harfler, Itbâk sıfatının zıddı olduğu için (ص ض ط ظ) harfleri dışında kalan harflerdir ki onlar da:

ء ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي bu harflerdir.²²⁴

Sıbeveyh'in şu sözlerini Ğanim Kaddûrî şu şekilde nakleder:

Itbâk ve İnfitâh sıfatlı harfler vardır. Bunlardan (ص ض ط ظ) harfleri Itbâk sıfatlıdır. Bu sıfatın zıddı olan İnfitâh sıfatlı olanlar ise, bu harflerin dışında kalanlardır.

Dilini Itbâk harflerinin mahrecine koyduğun zaman, dil bu harflerin mahrecinden, dilin üst damağa paralel olan kısmı hizasında bir kapaklanma sergiler. Böylelikle dilin üst damağa yükselişini gerçekteşmiş olur. Bu durumda dil mahreçteyken ses, bu Itbâk harfleri mahreci boyunca damak ve dil arasında sıkışmış olur. Bu sıfat dışında kalan harflerde ise, sesin sıkışması sadece bu harflerin mahrecinde olur.²²⁵

۲۳ - وَ > فَرٍّ مِنْ لُبِّ < الْحُرُوفِ الْمُدْلَقَةِ

harfleri, müzleka (izlak) harfleridir.

İzlâk lügatte kolay ve çabuk olmak demektir. İstılahta ise, bu sığata sahip harflerin telaffuzu esnasında dilin kolaylıkla hareket etmesi ve çabuk olmasına denir. Bu sığata sahip harfler altı tane olup ب ر ف ل م ن bunlardır.

Bu harflerin Müzleka olarak isimlendirilmeleri, onların dil ve dudağın uç kısmından çıkmaları hasebiyledir. Bu harflerden üç tanesi (ل ر ن) dil ucundan, diğer üç

²²³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 104

²²⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 104

²²⁵ Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 49

tanesi ise (ب م ف) dudaklardan çıkarlar. Bu altı harfin dışında kalanlar ise Musmete (İsmât) diye isimlendirilirler.²²⁶ Bunlar ا ت ث ج ح خ د ذ ز س ش ص ض ط ظ ع غ ق ك و ه ي harfleridir.

İsmât (Musmete) sözlükte engel olmak, menetmek demektir. Terim olarak ise, bu sığata sahip harflerin okunmasının güç olması demektir. Arapçada içerisinde İzlâk harfleri olmaksızın, yani sadece İsmât sıfatlı harflerle, telaffuzun zorluğundan dolayı dört, beş harfli kelimelerin yapılması mümkün olmamıştır.

Molla Ali el-Kârî, Ahfeş'ten şöyle dediğini rivayet etmiştir. “Sessizlik (zorluk) kişiyi konuşmaktan meneder.”²²⁷ Burada söylenmek istenen; Arap dilinde, içerisinde İzlâk harfi bulunmayan dört ve beş harfli kelimelerin okunması zor olduğundan, kişiyi susmaya zorlamaktadır. كَرْمَلٌ misalinin okunması kolay iken حَصْحَصٌ da zorlanılmaktadır.

Ğanim Kaddûrî ise bu iki sıfatın, harflerin sesi ile alakalı (zâtî sıfatlardan) değil de sadece mahreçleriyle ilgili sıfatlarından olduğunu zikretmektedir. İşte bu sebepten erken dönem tecvid âlimlerinden bir kısmı ve çağdaş ses bilimcilerinin ekserisi bu iki sıfatı anlamışlardır.²²⁸

Yine el-Kârî, Mekkî b. Ebî Tâlib'in *er-Riâye* adlı eserinde, elif harfini ne İzlâk ne de İsmât'tan saymadığını “Çünkü elif hevâî bir harftir, dayandığı bir mahreç yoktur” dediğini aktarmaktadır.²²⁹

Ve böylece İbnü'l-Cezerî'nin zikretmiş olduğu zıddı olan beş sıfat ve arada olan beyniyye sıfatlarını buraya kadar zikrederek tamamlamış olduk.

2. 2. 2. Zıddı Olmayan Sıfatlar:

Buradan itibaren ise, yine İbnü'l-Cezerî'nin ve Molla Ali el-Kârî'nin eserlerindeki sıraya göre zıddı olmayan sıfatlardan devam edeceğiz. Bunlar ise İbnü'l-Cezerî'nin üç beyitte zikrettiği Safîr, Kalkale, Lîn, İnhirâf, Tekrîr, Tefeşşî ve İstîtâle sıfatları olup yedi tanedirler.

..... < صَفِيرُهَا > صَادٌّ وَ زَائِيٌّ سِينٌ <

Safîr sıfatlı olanlar ص ز س harfleridir.

²²⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 105

²²⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 105

²²⁸ Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 51; Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 52

²²⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 105

Safir sözlükte, ıslık, kuş sesi veya kuşun kanat sesi demektir. Tecvid ıstılahında ise, bu harfler okunurken ıslık, kuş sesine benzer sesin çıkmasıdır. Bu sığata sahip üç harf bulunmaktadır. Bunlar ise ص ز س harfleridir. Bu isimle anılmalarının tek sebebi, telaffuzları esasında çıkan kuş ve ıslığa benzer sestenden dolaydır.

۲۴ - قَلَقَلَّةٌ > قُطْبُ جَدِّ < ، وَاللَّيْنُ +

Kalkale قُطْبُ جَدِّ harfleridir.

Kalkale lügatte, vurmak hareket ettirmek demektir. Bu sığata laklaka da denilmiştir. Kaynaklarda geçen Arapça tarifi تَقْلُقُلُ الْمَخْرُجِ حَتَّى يُسْمَعَ لَهُ نَبْرَةٌ قَوِيَّةٌ “Kuvvetli bir ses duyuluncaya kadar mahrecin kımıldatılması” şeklindedir.²³⁰

Tecvid ilminde ise, kalkale sıfatına sahip bu beş harf (ق ط ب ج د) sakin olup veya üzerlerine sükûn üzere vakf yapılması durumunda meydana gelen yüksek sestir. Kalkale harfleri üzerine vakf yapılırsa, bu sıfat daha belirgin olarak ortaya çıkar ki buna “Kalkaleyi Kübrâ” büyük kalkale denir. Kelime ortasında veya vakf yapılmaksızın cümle ortasında bulunan kalkaleye ise “Kalkaleyi Suğrâ” küçük kalkale denir.²³¹

İbnü'l-Hâcib'in (ö.646/1249) açıklamasına göre, şiddet ve cehr sıfatları, kalkale sıfatında bir arada bulunmaktadır. Şiddet sıfatı gereği ses harfle beraber akmamakta, cehr sıfatı gereği de, nefes harfle beraber akmamakta ve böylelikle, yani ses ve nefesin birlikte kesilmesiyle kalkale sıfatı meydana gelmektedir.²³²

۲۴ - وَاللَّيْنُ +

۲۵ - > وَأَوْ وَ يَاءٌ < سَكْنَا وَأَنْفَتَحًا + قَبْلَهُمَا.....

Lîn harfleri Vâv و ve Yâ ي olup, kendileri sakin, kendilerinden önceki de fethalıdır.

Lîn lügatte, yumuşaklık demektir. Terim olarak ise bu harflerin telaffuzunda dilin zorlanmaması, kolaylıkla okuyabilmesidir. Bu iki harf bu sıfatı alabilmeleri için kendileri

²³⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 106-107; Karabâşî, *Tam Karabaş Tecvidi*, s. 38

²³¹ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 200

²³² El-Hamed, *Şerhu'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 310

sakin, kendilerinden önceki harfte üstün hareke ile harekelenmiş olmalıdır. Aksi takdirde bu sıfatı alamazlar.

Molla Ali el-Kârî Lîn harflerindeki meddin, meddi tabiîye oranla daha az olması gerektiğini söylemektedir. Çünkü harfi med aslî meddir, meddi lîn ise harfin sesinin uzatılmasıdır.²³³

..... وَالْأَنْحِرَافُ صُحْحًا + - ٢٥

..... فِي > اللَّامِ وَالرَّاءِ < - ٢٦

İnhirâf sıfatı ise sahih olan görüşe göre Lâm ل ve Râ ر da dır.

İnhirâf lügatte meyletmek, yönelmek ve dönmek gibi manalara gelir. Tecvid ilminde ise bu sığata sahip harflerin telaffuzunda dilin mahreçten farklı bir yöne (lâm da dilin ucuna, râ da dilin sırtına) doğru meyletmesidir.²³⁴

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'inde “Sahih olan görüşe göre İnhirâf harfleri iki tane olup, lâm ve râ harfleridir. Sadece lâm için İnhirâf harfidir de denmiştir. Bu Basralıların görüşüdür. Bu iki harfin İnhirâf sıfatı ile sıfatlanmaları, mahreçlerinden farklı bir yöne meyletmelerindendir” demiştir.²³⁵

Sîbeveyh “İnhirâf harfi, şiddet özellikli bir harf olmakla beraber onun sesi akar. Çünkü dil, burada sese paralel olarak bir sapma sergiler. Ses, şiddet harflerindeki gibi bir kesintiye de uğramaz. İşte bu lâm harfidir” demiştir.²³⁶

..... > وَالرَّاءِ < وَبِتَكْوِيرِ جُعِلَ - ٢٦

Râ (ر) ise Tekrîr sıfatı ile nitelenmiştir.

Tekrîr lügatte bir şeyi tekrar etme, tekerrür demektir. İstılahta ise, Râ harfinin telaffuzu esnasında dil ucunun hafifçe titremesiyledir. Bu sıfat Râ harfine mahsustur.

Ca'berî'nin “Okuyanın dilinin arkasını (sırtını) üst damağına sıkıca (sertçe) bir kez yapıştırıp, her defasında titretmesidir.”

²³³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 107

²³⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 108

²³⁵ Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 56; Köker, *Ğanim Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 54

²³⁶ Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân, *el-Kitâb*, c. 4, s. 435

Mekkî'nin “Okuyuşta tekrarı gizlemek gerekir.” dediklerini Ali el-Kârî nakletmektedir.²³⁷

Tecvid âlimleri Râ'nın tekrar sıfatını, özellikle Râ şeddeli olduğunda göstermede aşırıya gitme konusunda uyarmıştır. Ne var ki Râ'nın gizli tutulmasında da aşırıya gidilmemelidir.²³⁸

وَلِلتَّفْشِيِّ > الشَّيْنُ < – ٢٦

Tefeşşî sıfatının harfî (ش) şîn' dir.

Tefeşşî sözlükte, yayılmak, çoğalmak demektir. İstılahta ise Şîn harfinin telaffuzunda nefesin dil ile üst damak arasına yayılarak çıkması demektir. Bu sıfat sadece Şîn harfinde bulunur.

İbnü'l-Cezerî, “Tefeşşî harflerine gelince o, ittifakla Şîn'dir. Çünkü Şîn mahrecinde bir yayılma sergiler ve Tâ harfinin mahrecine kadar uzanır. Bazıları Şîn'e, Fâ ve Dâd harflerini eklemiş, bazıları ise, Râ, Sâd, Sîn, Yâ, Sê ve Mîm'i de ilâve etmiştir.²³⁹ Ancak bu harflerdeki Tefeşşî / yayılma, Şîn harfinden daha azdır. Bu yüzden Şîn'in Tefeşşî özellikli olduğu konusunda âlimler fikir birliğine varmışlardır. Zikredilen diğer harflerde Şîn'e nazaran yayılma azdır ve bundan dolayı âlimlerin çoğu, diğerlerini Tefeşşî sıfatlı saymamışlardır.²⁴⁰

ضَادًّا < اسْتُطِّلَ – ٢٦

ض harfinde de İstîtâle' yi yap.

İstîtâle lügatte, uzamak demektir. Terim olarak ise Dâd harfinin telaffuzunda dil kenarının üst azı dişlerden Lâm'ın mahrecine kadar uzamasına denir.²⁴¹

Sîbeveyh Dâd harfiyle beraber Şîn harfini de İstîtâle sıfatlı olarak belirtmiş ve “Dâd kendisindeki Rihvet özelliği sebebiyle uzama sergilemiş, Şîn harfi de aynı olup Tâ'nın mahrecine bitişmiştir” demiştir.²⁴² Tecvid âlimlerinin çoğunluğu “İstîtâle sıfatlı harf bir

²³⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 109

²³⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 108

²³⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 110; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 205

²⁴⁰ Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 56

²⁴¹ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 73

²⁴² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c. 4, s. 435

tanedir, o da Dâd'tır" demişlerdir.²⁴³ Dâd harfinin İstîtâle harfi olarak adlandırılması, bu harfin mahrecindeki sesinin dilin yanından sonuna doğru uzuyor olmasındandır.

Uzama anlamındaki İstîtâle sıfatı ile yine uzatma demek olan Med, birbiriyle karıştırılabilir. Bu ikisi arasında fark olduğunu belirten Ca'berî (ö.732/1331) "İstîtâle özellikli olan ile Med özellikli olan arasındaki fark; İstîtâle sıfatlı olanın zâtı itibariyle bir akma sergilemesine karşın, Med özellikli olanın mahrecinde akıyor olmasıdır" dediği nakledilmektedir.²⁴⁴

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'inde ض harfi ile alâkalı şunları zikretmektedir. "ض harfi İstîtâle sıfatına sahip tek harftir. Harfler içinde onun gibi dile ağır geleni yoktur. Bu sebepten dolayı onunla ilgili olarak okuyucuların telâffuzları farklı farklıdır. Onu hakkıyla okuyan kişi azdır. Bazı kişiler onu ظ olarak çıkarır. Bazıları ذ ile karıştırır. Bazıları onu kalın ل kılar. Bazıları da ona ج kokusu verir. Hâlbuki bunların hiç biri câiz değildir."²⁴⁵

Dilin iki yanından ve üst azı dişler bölgesinden ض harfi çıkar. Fakat ed-Dânî "dilin yan tarafından çıkan harfler iki tanedir" diyerek ض ve ل harflerini bu grupta değerlendirmiş ve "hem ض harfi hem de ل harfinin telaffuzunda dil kenarlarının fonksiyonu vardır" diyerek bu görüşünü kuvvetlendirmiştir.²⁴⁶

Yine Hasan b. Kâsım el-Murâdî şöyle demiştir; "ض harfi, kuvvetli ve zor bir harftir. Bunu net bir şekilde telaffuz etmek, insanların çoğuna zor gelir. ض harfinin düzeltilmesi bir okuyucu için kaçınılmazdır. Bunu yapabilmek üç şarta bağlıdır; birincisi mahrecinin bilinmesi, ikincisi sıfatlarının bilinmesi son olarak da telaffuzunun benzediği diğer harflerin bilinmesi."²⁴⁷

"Kur'an okuyucularının dikkat etmesi gereken öncelikli husus; özellikle anlamı değişebilecek kelimelerde, ض harfini mahrecinden çıkararak ظ harfinden ayırt etmek ve

²⁴³ Mekkî, *er-Riâye*, s. 134

²⁴⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 111

²⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 219; ²⁴⁵ Köker, *Ğanım Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adli Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 59

²⁴⁶ Çiftci, "Tehzîbü'l Ebu Amr ed-Dânî'nin et-Tahdîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvid'i Özelinde Tecvid İlminin Müstakilleşmesi", *Marife*, 17/2 (2017): 304

²⁴⁷ Köker, a.g.e., s. 59

hakkı olan İstîtâle’yi tam vermektir. ض harfinin bu şekilde temâyüz etmesi, okuyucunun onu belirgin kılmaya özen göstermesine bağlıdır” sözleri ise Dâni’ye aittir.²⁴⁸

Mekkî b. Ebî Tâlib, ض harfinin okunuşu ile alakalı şunları söylemiştir: “Tecvid bilgisine sahip bir okuyucunun ض harfine Tefhîm, İsti’lâ, Itbâk ve İstîtâle sıfatlarını vermesi ve onu telaffuz ederken dil kenarı ile dile paralel olan azı dişlere baskı uyguladığında nefesin çıkış sesini belirgin kılması gerekir. Bu konuda aşırıya giderse ط veya ذ telaffuzunda bulunmuş ve böylece ض harfi değişmiş olur. ض harfi, mahreci bakımından en zor ve okuyucuya en ağır gelen harftir. Okuyucu onu doğru bir şekilde çıkarmak için kendisini zorlamadığı zaman farklı bir telaffuz gerçekleştirir. Kim de bu konuda kendisini zorlarsa ve bunu alışkanlık haline getirirse, ض harfini doğru bir şekilde telaffuz etmek onun için tabî bir durum haline gelir.”²⁴⁹

ض harfi ile alakalı İslam âlimleri hemen her dönemde müstakil eserler kaleme almışlardır. ض harfine dair eser yazımı ve tartışmalar Osmanlı’da da devam etmiştir. Konu ile ilgili sorunlar Sultan III. Ahmed’in huzurunda tartışılıp bunun sonucunda da birtakım kimselerin sürülmesine sebep olacak kadar ileri gitmiştir. Hatta Damat İbrahim Paşa’nın (ö.1143/1730) öldürülme sebeplerinden biri olmasına varacak kadar ciddi boyutlara ulaşmıştır.²⁵⁰

²⁴⁸ Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed’in Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü’l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 59

²⁴⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed, *er-Riâye*, s. 184-185

²⁵⁰ Ahmet, Gökdemir, *Osmanlı’da Dad Harfi Tartışmaları Bağlamında Ali B. Suleyman El-Mansuri’nin Yeri*, Bulent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2017, s. 146

2. 2. 3. Harflerin Sıfatları

Sıra	Sıfatlar	Harfler
1	Cehr	ء ب ج د ذ ر ز ض ط ظ ع غ ق ل م ن و ي
2	Hems	ت ث ح خ س ش ص ف ك ه
3	Şiddet	ء ب ت ج د ط ق ك
4	Rihvet	ث ح خ ذ ز س ش ص ض ط غ ف ه
5	Beyniyye	ر ع ل م ن و ي
6	İsti'lâ	خ ص ض ط ظ غ ق
7	İstifâl	ء ب ت ث ج ح ذ ر ز س ش ع ف ك ل م ن و ه ي
8	Itbâk	ص ض ط ظ
9	İnfitâh	ء ب ت ث ج ح خ ذ ر ز س ش ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي
10	İzlâk	ب ر ف ل م ن
11	İsmât	ا ت ث ج ح خ ذ ز س ش ص ض ط ظ ع غ ق ك و ه ي
12	Tefhîm	خ ص ض ط ظ غ ق
13	Terkîk	ء ب ت ث ج ح ذ ر ز س ش ع ف ك ل م ن و ه ي
14	Kalkale	ب ج د ط ق
15	Safir	ز س ص
16	Ġunne	م ن
17	Tekrîr	ر
18	Tefeşşî	ش
19	İstitâle	ض

2. 2. 4. Değerlendirme

Çalışmanın ikinci bölümünde İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı eserinin ilk yirmi altı beyiti, Molla Ali el-Kârî'nin yazmış olduğu *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eser özelinde incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Her kıymetli eser gibi besmele, hamdele ve salvele ile başlanmış olan bu eserin ilk beyitlerinde *Mukaddime*'nin yazılış gayesi, Kur'an okuyucusunun tecvid ile alakalı bilmesi gereken genel kurallar özet şeklinde belirtilmiştir.

Bu giriş bölümünün ardından her ne kadar İbnü'l-Cezerî *Mukaddime*'sini fasıllara ve bablara ayırmamış olsa da, Molla Ali el-Kârî konuları başlıklar altında incelemiş ve ilk olarak harflerin mahreçlerini ana metne bağlı kalarak manzumeye göre ele alıp açıklama ve aktarımlarda bulunmuştur.

Şârihin, tecvid âlimlerinin değişik eser ve kaynaklarında mahreci hakkında farklı görüş ve tespitlerinin yapıldığı harfleri, dikkatlice incelemesi ve karşı izahatlarını sağlam temellere dayandırması hususundaki gayreti dikkat çekicidir. Boğaz harflerinin mahreç sırası ن, ل ve ر harfleri ile ض ve ط harflerinin telaffuzundaki dilin konumu bunlara örnek gösterilebilir.

Mahreçler babından sonra harflerin sıfatlarının incelenmesiyle devam eden eser, sıfat kavramının açıklanması, lâzımî sıfatlar ki (Cehr, hems, şiddet, rihvet, beyniyye vb.) harften ayrılması mümkün olmayan, onun zatına mahsus olan sıfatlardır. Ârızî sıfatlar yani bir sebebe bağlı olarak harflerde bulunan ve harften ayrılması mümkün olan sıfatlardır ki (med, ihfâ, izhar, iklab, idğam) gibi.

Çalışmanın buraya kadarki kısmında müellifin, İbnü'l-Cezerî'nin *el-Ğayetü'n-Nihaye, en-Neşr, et-Temhîd'i*, Halil b. Ahmed'in *Kitâbu'l-Ayn*'ı, Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ı, Dâni'nin *et-Tahtîd*'i ve Mekki'nin *er-Riâye* adlı eserlerinden istifade ettiği görülmektedir.

2. 3. TECVİD BABI

باب التجويد

Molla Ali el-Kârî yapmış olduğu şerhe harflerin mahreçleri ve sıfatları bölümlerinden sonra, tecvid babıyla devam etmektedir. Tecvidi öğrenmenin ve uygulamanın hükümleri, tecvid ile alakalı farklı kavram ve tanımların anlatıldığı bu bölümde ayrıca

Kur'an'ın tilâveti esnasında dikkat edilmesi gereken farklı hususlara da dikkat çekilerek bu konuda yetkin âlimlerin görüşlerine de yer verilmektedir.²⁵¹

۲۷ – وَالْأَخْذُ بِالتَّجْوِيدِ حَتْمٌ لَازِمٌ

Tecvid ile amel etmek kesinlikle lâzımdır. (Gereklidir.)

Molla Ali el-Kârî tecvid ilmini bilmenin farzı kifaye, onunla amel etmenin ise, yani her ne kadar Kur'an kıraati sünnet olsa bile, tecvidi bilmenin Kur'an'ı okuyan her bir kişiye ve onu okutacak olan için farzı ayın olduğu hususunda ihtilaf olmadığını söylemektedir.²⁵² Devamında lahn'dan bahseden el-Kârî, bunu lahn-ı celî ve lahn-ı hafî olarak izah etmektedir.

2. 3. 1. Lahn-ı Celî:

Büyük hata, açık hata demektir. Lafızda meydana gelen (mahreç veya sıfatlar konusunda) veya irapla alâkalı (harekelerle alâkalı) veya sükûnlar konusundaki hatadır. Bu hata manayı bozsa da bozmasa da aynıdır.

2. 3. 2. Lahn-ı Hafî:

Küçük hata demektir. Harflerin sıfatı ârızalarının tahrifinden meydana gelen, tecvidi bilen herkesin anlayabileceği yanlışlıklardır. İhânın, izharın, idğâmın, ğunnenin terki gibi. Veya Râ ve Lam harflerinin kalınlığı yahut inceliği, meddin kasr, kasrın med edilmesi ve bunlar gibi hatalardır.²⁵³

۲۷ – مَنْ لَمْ يُجَوِّدِ الْقُرْآنَ آتَمٌ

Her kim ki Kur'an'ı tecvidli kılmazsa günahkâr olur.

Yani Kur'an okuyacak olan kişi tecvidi bildiği (ki bu her Kur'an okuyucusu için farzı ayndır) halde okuyuşunu düzeltmezse (düzeltmeye çalışmaz veya ihmal ederse) haram işlemiş ve günahkâr olmuş olur.²⁵⁴ Her günahkârda cezayı hak eder. Cezanın zıddı mükâfat olduğuna göre doğru okuyan da sevap kazanır.²⁵⁵

۲۸ – لِأَنَّهُ بِهِ الْإِلَهُ أَنْزَلَا

²⁵¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 112-130

²⁵² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 112

²⁵³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 112

²⁵⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 113

²⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 210; Köker, *Ğanim Kaddürî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 65

Muhakkak ki Kur'an-ı Allah tecvid ile (tecvidli olarak) indirdi.

Muhakkak ki Kur'an-ı Kerim Allah (cc) tarafından Cebrail'e (as) nüzulü esnasında tecvidli olarak verilmiş ve ondan da Peygamberimize ve bizlere kadar da aynı şekilde tecvidli bir şekilde okunagelmıştır. Molla Ali el-Kârî Hz. Ali'den şöyle nakledildiğini söylemektedir: “Tecvid, harflerin tecvidini ve vakfları bilmektir”²⁵⁶

Ancak şu da bilinmelidir ki Kur'an'da vakfı vâcip yoktur. Burada söylenmek istenen kelime üzerinde durulacağı vakit o kelimedeki vakfın ne şekilde olması gerektiğinin bilinmesidir.

۲۸ – وَهَكَذَا مِنْهُ إِلَيْنَا وَصَلًا

Allah'tan da bize böyle (tecvidli şekilde) ulaşmıştır.

Molla Ali el-Kârî bu beyiti şu şekilde açıklamaktadır. Önce Allah tarafından Levh-i Mahfûz'a indirilen Kur'an, Cebrail'in (as) dilinden tevâtürle Peygamberimiz'e (sav) indirilmiştir. Sahabe onu Peygamber'den (sav) almış, tâbiîn sahabeden, kıraat imamı da tâbiînden aynı şekilde hiç bozmadan almışlardır. Bu şekilde tevâtür yoluyla sonra gelenler öncekilerden almak kaydıyla üstatlarımız ve hocalarımız kanalıyla hiç tahrife uğratılmadan (tecvidli olarak, harfleri mahrecinden sıfatlarıyla beraber ve Arap Lugatı'na uygun bir biçimde) bizlere kadar ulaştırılmıştır.²⁵⁷

۲۹ – وَهُوَ أَيْضًا حَلِيَّةُ التَّلَاوَةِ وَرَبْنَةُ الْأَدَاءِ وَالْقِرَاءَةِ

Tecvid (farz olmasının yanında) tilâvetin süsü, edâ ve kıraatin de zîynetidir.

Tecvid her ne kadar Kur'an-ı Kerim harflerinin hakkını ve müstahakkını vererek okumak yani; harfleri kendi mahreçlerinden sıfât-ı lâzîmeleri ve sıfât-ı ârızalarını vererek okumak olsa da okuyuşun ve edânın da zîyeni ve süsüdür.²⁵⁸

Bu açıklamalardan sonra Ali el-Kârî kıraatin (kıraat ve tecvidin) Şeyh'ten iki yolla alınabileceğini aktarmaktadır.

Semâ yolu ile: Yani Kıraat ve tecvid ilminde yetkinliği olan bir üstadın okuyuşunu takip etmek (dinlemek) kaydıyla alınan, öğrenilen yoldur.

²⁵⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 114

²⁵⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 116; Köker, *Ğanim Kaddürî el-Hamed'in Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 66

²⁵⁸ İbnü'l-Cezeri, *Mukaddime*, s.7; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 120; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, s. 26

Arz yolu ile: Yani talebenin üstadın huzurunda dersi okuması, üstadın dinlemesi, okuyuş doğru ise tasdik etmesi, şayet yanlışlar varsa bunların doğrusunu gösterip düzeltmesi yoluyla olur.²⁵⁹

Molla Ali el-Kârî tecvidin (kıraatin) üç mertebesi (okuyuş şekli/hızı) olduğunu belirterek bu okuyuşları ve tercih edenleri anlatmaktadır.

2. 3. 3. Tahkik

Acele etmeden, mânâsını da düşünerek ve ağır ağır okumak demektir. Tahkik diye isimlendirilen bu mertebeyi tercih eden Kıraat İmamları ve Râviler ise; Verş (ö.197/812), Âsım (ö.127/745) ve Hamza (ö.156/773)'dır.

2. 3. 4. Hadr

Tecvid kâidelerine riâyet ederek seri şekilde okumak demektir. Bu okuyuşu tercih edenler ise; Kâlûn (ö.220/837), İbn Kesîr (ö.120/738) ve Ebû Amr (ö.444/1053)'dır.

2. 3. 5. Tedvîr

Orta süratte okumak demektir. Yukarıda zikrettiğimiz iki okuyuşun arası okuyuş anlamındadır. Bu orta okuyuşu uygulayıp rivayet edenler ise; İbn Âmir (ö.118/ 736) ve Kisâî (ö.189/805)'dir.²⁶⁰

Yukarıda izahını yaptığımız Tertîl kavramı konusunda iki çeşit Tertîl olduğunu farklı kaynaklarda görmekteyiz.²⁶¹ Bunlardan birincisi mânâyı ilgilendiren Tertîl'dir ve ne dediğini düşünerek okumak anlamındadır. İkincisi ise Müzzemmil Sûresi 4. ayete Hz. Ali'nin (ra) yaptığı tefsirdir ki; "Tertîl, tecvid kurallarına, vakf ve iptidaya dikkat ederek okumaktır." Kur'an-ı Kerim'in bu kurallara uygun şekilde tecvidli olarak yavaş, süratli veya ikisi ortası bir okuyuşla okunması durumunda Tertîl meydana gelebilmektedir. O zaman Tertîl her üç türlü okuyuşu da içine almaktadır.²⁶²

۳۰ - وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا مِنْ صِفَةِهَا وَمُسْتَحَقَّهَا

Tecvid, Kur'an-ı Kerim harflerinin hakkını ve müstahakkını vererek yani, sıfât-ı lâzımleri ve sıfât-ı ârızalarını vererek okumaktır.²⁶³

²⁵⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 117

²⁶⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 117-118-119;

²⁶¹ Ali, Öge, "Rivâyet ve Dirâyet Tefsîrlerinde Tertîl Ayetlerinin Yorumlanma Biçimi", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:25, 2015, s.38

²⁶² Dâni, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân, *et-Tahtid*, s. 68; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 178; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, s. 37-38

²⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s.7; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 120; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, s. 26

Molla Ali el-Kârî eserinde harflerin hakkı ve müstahakkı arasındaki farkı izah ederken şöyle demiştir ‘‘Muhakkak ki o harfin hakkı sıfât-1 lâzımeleridir. Bunlar da Hems, Cehr, Şiddet, Rihvet ve bunların dışındakilerdir.

Müstahak ise sıfât-1 ârızalarıdır ki onlar da İstifâl sıfatlı harflerin ince, İsti’lâ sıfatlı harflerin ise kalın okunması gibi. Râ harfinin bazen ince bazen kalın okunması ve Lam’larda da olduğu gibi. Ve yine iki harfin bir araya gelmesinden kaynaklanan izhar, idğam, ihfâ, kalb, ğunne, med, kasr ve bunlar gibi. Kısacası Hak sıfât-1 lâzıme, Müstahak ise sıfât-1 ârızalardır.’’²⁶⁴

..... ۳۱ - وَرَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ لِأَصْلِهِ

Her bir harfi asıl mahrecine koymaktır.

Burada kastedilen mânâ, harfler telaffuz edilirken kendi mahreçlerinden okunmalıdır. Otuz birinci beyitin birinci paragrafı bir önceki beyitin devamı niteliğinde olup beraber mânâ verildiğinde tecvidin tanımı tam olarak ortaya çıkmaktadır ki oda şöyledir: ‘‘Tecvid her bir harfin hakkını (sıfât-1 lâzımelerini) ve müstahakkını (sıfât-1 ârızalarını) vererek ve harfi mahrecinden çıkartarak okumaktır.’’²⁶⁵

..... ۳۱ - وَاللَّفْظُ فِي نَظِيرِهِ كَمِثْلِهِ

Ve lafız, benzeriyle de aynıdır.

Burada anlatılmak istenen: Lafız, hüküm itibarıyla kendisine benzeyen kelime ile aynı özellikte/durumdadır.²⁶⁶ Molla Ali el-Kârî ise ‘‘Bir lafız, geçtiği her yerde ilk okunduğu gibi telaffuz edilmelidir. Yani bir harf ilk olarak ince, kalın, şeddeli, kasr ile veya med ederek, izhar veya idğam ederek okunmuşsa, aynı harf daha sonraki geldiği yerlerin hepsinde de ilkindeki gibi telaffuz edilmelidir. Böyle olması, okuyuşta münasebetin ve eşitliğin (insicamın) sağlanması içindir’’ demiştir.²⁶⁷

..... ۳۲ - مُكَمَّلًا مِنْ غَيْرِ مَا تَكَلَّفَ بِاللُّطْفِ فِي النَّطْقِ بِأَلَّا تَعَسُفَ

²⁶⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 120; Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 68

²⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s.7; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 120; Pakdil, Ramazan, *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat*, s. 25

²⁶⁶ Aşikkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 9

²⁶⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 121

Eksiksiz, tam bir şekilde ve zorlamadan, okuyuşta da abartı ve yapmacıklığa kaçmadan okunur.

Her bir lafzı, mahreç ve sıfat adına hangi özelliklere sahip ise, zorlanma ve aşırılığa kaçmadan tam bir şekilde yerine getirilmeli ve okurken de ne ifrat ne de tefrit, orta bir yol izlenmelidir.²⁶⁸ Müellif el-Kârî'nin açıklaması ise şu şekildedir: “Telaffuzu yapılacak harfin, mahreci ve sıfatları ile tam bir biçimde yerine getirilmesi, ama bu esnada zorlama olmadan, harfin mahrecine de fazla baskı yapılarak ve sıfatlarını verirken de abartıp (kulağı tırmalar şekilde, dinleyeni yoracak şekilde) aşırıya kaçmadan okumaktır.” Yine devamında: “Okuyucunun yapması gereken, telaffuzu esnasında okuyuşunu edanın gerektirdiği şeklin dışına taşırmadan, ifrat ve tefritten kaçınarak orta bir yol izleyip icra etmesidir.”²⁶⁹

۳۳ - وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ تَرْكِهِ إِلَّا رِيَاضَةٌ أَمْرِي بِفِكَهِ

Tecvidi uygulamak ile uygulamamak arasında bir fark yoktur. Ancak okuyucunun çenesiyle/diliyle egzersiz yapması, tatbik etmesi dışında.

Tecvidli kıraat ile tecvidsiz kıraat arasındaki fark; “Femi Muhsin” dediğimiz üstattan defalarca dinleyip kendisi de meleke kazanıncaya ve bir alışkanlık haline getirip öğrendiği tecvid kuralını düşünmeden yanlışsız uygulayabilene kadar üstadının huzurunda tekrar ederek bir alışkanlık kazanmasıdır.

Bir şeyh huzurunda ve ondan dinleyip uygulayarak almaksızın, bu konu ile ilgili eserleri okumakla, o kitaplardaki bilgileri öğrenip uygulamak mümkün değildir. Tecvid kurallarını bildiği halde uygulayamayan ile bu kuralları bilmediği için tecvidsiz okuyan arasında bir fark yoktur.²⁷⁰

Konu ile alakalı Taşköprüzâde'nin şu ifadeleri nakledilmektedir.

“Bilesin ki merhum müellif, tecvidi tarif ettikten ve onda bir zorluk bulunduğunu açıkladıktan sonra, bu ifadelerini duyanların tecvidi öğrenmeyi zor bulacaklarını ve bu konuda şaşkınlığa düşeceklerini hissetmiş, tecvidi öğrenmenin yolunu izah etmekle bu şaşkınlığı ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Şöyle demiştir: Tecvidi uygulayan ile uygulamayan arasındaki fark; bu hususta sağlamlık ve alışkanlık oluşuncaya kadar ağız ile

²⁶⁸ Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 9

²⁶⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 121-122; Köker, *Ğanim Kaddürî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 69

²⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 213; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 130-131; Pakdil, Ramazan, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, s. 40

alıştırma yapmak, bunu peyder pey uygulamak ve kıraat üstatlarının ağzından dinlemektir.”²⁷¹

2. 3. 6. Değerlendirme

Molla Ali el-Kârî yirmi yedinci beytin başından itibaren otuz dördüncü beyite kadarki yedi beyitte İbnü'l-Cezerî'nin ele aldığı tecvid konusunu açarak aktarmaya çalışmıştır. Bu bağlamda konunun ilk üç beyitinde (yirmi yedi, yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu beyitler) tecvidin hükmü ve bilinmesi, Kur'an okuyucusunun tecvid bilgilerini öğrenmesinin gerekliliği açıklanmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim Allah katından tecvid ile indirildiği, okuyucunun telaffuzunda tecvide riâyet etmemesi durumunda günahkâr olacağını da aktaran el-Kârî, tecvidin her bir okuyucuya farz-ı ayn olmasının yanında tilavetin süsü, edâ ve kıraatin de zineti olduğunu aktarmaktadır.

İlk üç beyitin peşinden gelen dört beyitle harflerin hakkının ve müstahakkının ne olduğu, her bir harfin kendi mahrecinden okunması gerektiği, aksi takdirde hata yapılmış olacağından bahsetmiştir. Oluşabilecek hatanın boyutuna göre lahn-ı celî veya lahn-ı hafî kısımlarının hangisine gireceğini açıklamıştır. Bu kadar önem arz eden tecvid ilminin kimden ve ne şekilde tedris edileceğini ve Kur'an-ı Kerim'in okunuş biçimlerini de bu bölümde inceleyerek aktarmıştır. Kur'an harflerinin telaffuzu esnasında ifrat ve tefritten uzak durularak orta bir yol tercih edilmesi gerektiği açıklanmıştır.

2. 4. HARFLERİN İNCELİK VE KALINLIKLARI BABI

التَّرْقِيقُ وَالتَّفْخِيمُ

Mukaddime'nin on altı beyitini kapsayacak olan (otuz dördüncü beyitten ellinci beyite kadar) harflerin terkîk (ince) ve tefhîm (kalın) okunuşları ile alakalı kuralların anlatıldığı bölüm buradan itibaren başlamaktadır.

Arap harflerini, telaffuzlarının incelik ve kalınlıklarına bakarak kendi içlerinde üç grupta incelemek mümkündür. Üç grup içerisinde bir grup, mutlaka kalın okunması gereken harfler ki bunlar isti'lâ sıfatına sahip olan harflerdir. Bir diğer gurup mutlaka ince okunması

²⁷¹ Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 70

gereken harfler ki bunlar da istifâle sıfatına sahip olan harflerdir. Üçüncü gurup ise hem ince hem de kalın okunabilen harflerdir ki bunlar üç tanedirler.²⁷²

Aslında istifâle sıfatlı olup ince okunurken اللّ lafzının Lâm'ına mahsus olarak bütün kıraat imamlarının ittifakla teğlîz ile (kalın) okudukları Lâm harfi, bazı kelimelere mahsus, bu kelimelerde bulunan Lâm harfi ki bunun bahsi de yeri geldiğinde açıklanacaktır.

Elif harfi ki bu da kalın harfle birlikte onun okunuşuna tâbî olarak kalın, ince harfle birlikte de yine onun okunuşuna tâbî olarak ince okunan med harfi olan eliftir. Ve son olarak da Râ harfi kendi harekesine bağlı olarak veya kelime içerisinde öncesi ve sonrasında bulunan harfin okunuşuna bağlı olarak terkîk (ince) yahut tefhîm (kalın) okunabilen Râ harfidir.

..... فَرَقَقْنَا مُسْتَفِلاً مِنْ أَحْرَفٍ - ٣٤

Harflerden Müstefil (İstifâl) sıfatlıları ince yap.

Molla Ali el-Kârî bu beyiti şerh ederken şöyle demiştir: “İstifâl sıfatlı harfler, İsti'lâ sıfatlı harflerin yani خُصَّ ضَغَطٍ قَطُّ tertibinde bir araya getirilen şu altı harfin dışında kalan harflerdir ki bunların kalın yapılması câiz değildir. Ancak fetha veya zamme harekeden sonra gelen اللّ lafzının Lâm'ı kalın olur ve Râ harfi ki bunun açıklaması yakında gelecek.”²⁷³

..... وَحَاذِرُنْ تَفْخِيمَ لَفْظِ الْأَلْفِ - ٣٤

Elif'in telaffuzunu da Tefhim (kalın) yapmaktan sakın.

Elif harfinin ince okunup kalın okunmasından kaçınma şartı, bu harf İstifâl harflerinden sonra gelmesi şartına bağlıdır. Şayet Elif harfi İsti'lâ harfinden sonra gelecek olursa o takdirde bu İsti'lâ sıfatlı harfin kalın okunuşuna tabidir. Çünkü Elif harfi kendisinden önceki harfin fetha harekesine tabidir. Fetha varsa Elif var, yoksa Elif yoktur. İşte bu sebepten dolayı Elif harfi İsti'lâ sıfatlı bir harften sonra veya ona benzer bir harfle birlikte bulunursa, o harfe bağlılığı sebebiyle İsti'lâ özelliği kazanır ve kalın okunur. قَالَ،

²⁷² İrfan, Çakıcı, *Kur'an Tilavetinde Niteilk Sorunu*, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, 2018, s. 163

²⁷³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 215; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 131

misallerinde olduğu gibi. Ne zaman da İstifâl sıfatlı harfle beraber gelirse bu harfe tabi olur, İstifâl vasfı kazanır ve ince okunur. مَاكَانَ misalindeki gibi.

İsti'lâ özellikli harfe benzeyen harf Râ harfidir. Çünkü Râ harfinin mahreci dil ucu ile paraleli olan üst damaktır. Üst damak ise isti'lâ sıfatlı harflerin yeridir. Böyle olunca da “Elif harfi her zaman ince okunur, hususî olarak da isti'lâ harfinden sonra geldiğinde” diyen kişinin sözü muteber değildir. Burada doğru olan anlatım bizim aktardıklarımızdır. Bizim anlattıklarımızla nazım sahibinin anlattıkları aynıdır ve bizde bunu esas kabul ediyoruz.²⁷⁴

..... وَهَمَزَ الْحَمْدُ أَعُوذُ إِيْدِنَا ۳۵ -

kelimelerinin Hemzelerini de. أَعُوذُ، إِيْدِنَا

Yani zikredilen bu kelimelerin hemzelerini de ince oku demektir. Molla Ali el-Kârî buradaki hemzelerle alâkalı şunları söylemiştir. “Nazım sahibi hemzenin kalın kılınmasına karşı özellikle uyarıda bulunmuş ve İstifâl sıfatlı harflerden önce gelmesi ve cümledeki konumunun bilinmesi durumunda hemzenin ince okunmasının gerektiğini söylemiştir ki bunun sebebi, sıfatında bir değişim olmasından dolayı onun Ayn harfine dönüşmemesini sağlamaktır. Nitekim bazı bilgisiz okuyucuların okuyuşlarında bu tür bir değişme duyulmaktadır. Burada anlatılmak istenen hemzenin her daim ince okunması gerektiğidir. Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi bu hemzelerin komşuları ister ince harf olsun isterse de “Allah” lafzındaki gibi yanındaki harf kalın okunması gereken bir harf olsun. İster إِيْدِنَا deki He gibi Rihvet sıfatlı bir harf, ister الحمد deki Lam veya أَعُوذ deki Ayn harfleri gibi beyniyye sıfatlı bir harf olsun, isterse yine أَعُوذ deki Ayn gibi mahrecinin kökeni itibarıyla birliği bulunan bir harfle bir arada bulunsun veya bulunmasın fark etmez. Bu örnekler ince okunması gerekirken hata yapılma ihtimalinin bulunduğu kelimeler olduğundan, müellif örnek olarak sadece bunları vermekle yetinmiştir. Burada maksat bunların kalın okunmasından kaçınılmasıdır.²⁷⁵

..... اللهُ ثُمَّ لَامَ لِلَّهِ لَنَا ۳۵ -

lafzındaki ilk Lâm'ı ve اللهُ kelimesindeki Lâm'ı da ince yap.

²⁷⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 132

²⁷⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 138;

Aynı beyitin devamında gelen **لِلّٰهِ** lafzındaki ilk Lâm'ın, Lafzatullah'ın ince okunmasını gerektiren kesre sebebiyle, **لَا** kelimesindeki Lâm'ın da Nûn'a komşu olmasından dolayı ince okunmaları gerektiğini ifade etmiştir.²⁷⁶

۳۶ – وَالْيَتَلَطَّفُ وَعَلَى اللَّهِ وَلَا الضُّ وَالْمِيمَ مِنْ مَخْمَصَةٍ وَمِنْ مَرَضٍ

kelimelerinin Lâm'larını ve مَخْمَصَةٍ ve مَرَضٍ kelimelerinin Mîm'lerini de ince kıl.

Nazım sahibinin oğlu “Aynı şekilde وَالْيَتَلَطَّفُ ifadesindeki Lâm'ın sükûnu ile ikinci Lâm'ın ince okunmasına dikkat et. Bu dikkatin gereği o Lâm'ın peşinden Tâ harfinin gelmesi ve komşu olmalarıdır. **عَلَى اللَّهِ** lafzındaki Lâm da aynıdır, çünkü o da Lafzatullah'ın kalın okunan Lâm'ına komşudur. وَلَا الضَّالِّينَ kelimesindeki Lâm da böyledir. Buradaki Lâm'dan sonra Dâd harfinin geliyor olması ve komşuluklarından dolayı böyledir. (وَالضُّ ifadesinin kesik olması beyitteki nazım gereğidir) Yine مَخْمَصَةٍ kelimesindeki iki Mîm'in ince olarak telaffuz edilmelerine dikkat et. Çünkü birinci Mîm Hâ harfine, ikinci Mîm ise Sâd harfine komşudurlar. مَرَضٍ kelimesinin Mîm'i de kalın okunan Râ harfine komşu olduğundan ince okunmasına dikkat et.”²⁷⁷

۳۷ – وَبَاءَ بَرِّقٍ بَاطِلٍ بِهَيْمٍ بِدِيٍّ وَأَحْرَصُ عَلَيَّ الشِّدَّةِ وَالْجَهْرِ الَّذِي

۳۸ – فِيهَا وَفِي الْجِيمِ كَحُبِّ الصَّبْرِ رَبْوَةٌ اجْتُنْتُ وَحَجَّ الْفَجْرِ

kelimelerinin Bâ'larını da ince yap. Ve Şiddet ile Cehr'i göstermeye özen göster ki, Bu iki sıfat Bâ ve Cîm'de vardır. Nitekim حُبِّ الصَّبْرِ رَبْوَةٌ kelimelerindeki Bâ harfleri ile وَحَجَّ الْفَجْرِ kelimelerindeki Cîm harfleri böyledir.

بَرِّقٍ kelimesindeki Bâ harfini, Kaf harfine komşu olan ve kalın okunan Râ harfine komşu olduğu için tefhim ile okumaktan sakınılması gerektiğinden bahsedilirken, şayet dikkat edilmezse ince okunması gerekirken, dilin kalına kayabileceği haber verilmektedir.

²⁷⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 138;

²⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 222; Köker, *Ğanim Kaddürî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 73

Yine *باطِل* kelimesindeki Bâ harfini ve peşinden gelen Elif'i de ince okumak gerekir. Ancak dikkat edilmeyecek olursa komşuları olan İsti'lâ sıfatlı ve kalın okunan Tâ harfinin telaffuzuna kayarak buradaki Bâ ve Elif harflerinin sesleri de kalına kaçırılabilir. Bâ harfinin ince okunması gerektiği yerlere başka örnekler de verdikten sonra, şiddet ve cehr sıfatlarının belirginleştirilmesinden de bahsederken, bu iki özelliğin Bâ ve Cîm harflerinde olduğunu hatırlatmaktadır. Nitekim *اجْتُنْتُ وَحَجَّ الْفَجْرِ* kelimesini Bâ harfine, *حَبِ الصَّبْرِ رَبْوَةَ* kelimesini ise Cîm harfine örnek olarak göstermiştir. Şayet bu harflerde bulunan şiddet ve cehr özellikleri tam olarak verilmezse, Bâ harfi Fê harfine, Cîm harfi de Şîn harfine benzemesi söz konusu olacaktır.²⁷⁸

٣٩ - وَبَيِّنْ مُفْلَقًا إِنْ سَكْنَا وَإِنْ يَكُنْ فِي الْوَقْفِ كَانَ أَبِينَا

Sakin olduğunda kalkaleli olanı belli et, şayet vakf durumunda olursa (kalkalesini) daha belirgin yap.

Şârih *قُطِبَ جِدٍ* tertibinde bir arada toplu olarak bulunan şu beş kalkale sıfatlı harfin kelime içerisinde sakin olmaları durumunda kalkalelerinin belirtilmesi gerektiğini söylemiştir. Şayet bu harflerin sükûnları vakftan kaynaklı ise bu durumda kalkale sıfatı daha belirgin olarak ortaya çıkacağı özellikle hatırlatılmaktadır.

Bu harflerimizin vasl durumunda ve kelime ortasında sakin olarak bulduklarına *يَقْطَعُونَ، فِطْرَةَ، رَبْوَةَ، الْفَجْرِ، يَدْخُلُونَ* kelimeleri örnek verilirken, kelime sonlarında ve vakf durumlarına ise *بَرْقٍ، مُحِيطٌ، كَسْبٌ، حَرْجٌ، الْمَهَادُ* kelimeleri örnek olarak gösterilmekte ve bu sıfatın daha fazla açığa çıkması gerektiği ifade edilmektedir.²⁷⁹

Farklı kaynaklarda kelime ortasında meydana gelen veya kelime sonunda olup vasl durumundaki kalkale 'Kalkale-i Suğrâ', kelime sonunda ve vakf durumunda ortaya çıkan kalkale ise 'Kalkale-i Kübrâ' diye adlandırılmaktadır.²⁸⁰

Kalkale sıfatlı harflerden her hangi biri bir kelimenin sonunda idğamlı (şeddeli) olarak bulunur ve aynı zamanda bu kelime üzerine de vakf yapılacak olursa, *الْحَقُّ، وَتَبَّ، الْحَجُّ* (صدِّ örneklerinde olduğu gibi) buradaki kalkale'nin belirgin olmasında da şüphe yoktur.²⁸¹

²⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvid*, s.118-119; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, I, 216; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 140-141-142

²⁷⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 143; Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 11

²⁸⁰ Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat*, s. 200

٤٠ - وَحَاءَ حَصْحَصَ أَحَطُّ الْحَقُّ وَسَيْنَ مُسْتَقِيمٍ يَسْطُو يَسْفُو

kelimelerindeki Hâ harflerini, MUSTAQİM YESTU YESTU kelimelerindeki Sîn harflerini ince oku.

Musannif أَحَطُّ الْحَقُّ kelimelerindeki Hâ harflerinin inceliğine dikkat edilmesi gerektiğini tembihlerken, ‘Hâ harfi isti’lâ sıfatlı harflere komşu olması hasebiyle telaffuzda Hâ’nın inceliğine gereken özen gösterilmelidir’ demiştir.

Yine Sîn harfi İstifâl sıfatlı bir harftir. يَسْطُو يَسْفُو örneklerinde de olduğu gibi isti’lâ sıfatlı bir harfle beraber bulunduğu Sîn’in inceliğine dikkat etmek gerekmektedir.

Her ne kadar مُسْتَقِيمٍ kelimesinde Sîn ile Kaf harflerinin arası Tê harfiyle açılmış olsa da Sîn harfinin ince olarak okunmasına özen gösterilmelidir. Şayet bu özen gösterilmeyecek olursa o takdirde İsti’lâ sıfatlı harfin kalınlığı kendisine bulaşabilir.²⁸²

Ali el-Kârî يَسْطُو يَسْفُو kelimelerinin sonlarındaki Nûn harflerinin şiir zaruretinden dolayı hafz olduğunu söylemiştir.²⁸³

2. 4. 1. Değerlendirme

Ali el-Kârî otuz dördüncü beyitten itibaren kırk birinci beyite kadar harflerin incelik ve kalınlıklarına dikkat edilmesi hususunu örnekler ışığında detaylı bir şekilde anlatarak aktarmıştır. İstifâl sıfatlı harflerin inceliği, harekesi ne olursa olsun hemzenin, اللَّهُ lafzındaki ilk Lâm’ın ve Lafzatullah’ın ince okunmasını gerektiren kesre sebebiyle, لَنَا kelimesindeki Lâm’ın da Nûn’a komşu olmasından dolayı ince okunmaları gerektiğini söylemiştir. وَالْيَتَلَطَّفُ ifadesindeki Lâm’ın sükûnu ile ikinci Lâm’ın ince okunmasına dikkat edilmesi gerekenlerdir. Şiddet ve rihvet sıfatlı harflere de ki حَبِّ الصَّبْرِ رُبُوعٍ kelimelerinin Bâ harfine, وَحَجِّ الْفَجْرِ اجْتَنَّتْ kelimelerinin ise Cîm harfine de incelik konusunda dikkat edilmesi gerektiğini zikretmektedir.

²⁸¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 144

²⁸² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 145-146; Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 76;. Köker, *Ğanim Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 76-77

²⁸³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 146

Kalkale sıfatlı harflerin sakin olmaları durumunda kelime ortası veya sonundaki durum ile kelime sonunda şeddeli olduğu haldeki vakf durumlarında kalkale'nin gücünün farklılıklarına dikkat edilmesi burada işlenmiştir. Bu konunun ilk beytinde işaret edilen İstifâl sıfatlı harflerin inceliği son beyitte (kırkıncı beyit) bu sifata sahip iki harfin örnekleri ile tamamlanmıştır.

2. 5. RÂ HARFİNE DAİR HÜKÜMLER BABI

باب الرءاء و أحكامها

٤١ - وَرَقِّقِ الرَّاءَ إِذَا مَا كَسِرَتْ كَذَلِكَ بَعْدَ الْكَسْرِ حَيْثُ سَكَنْتُ

Kesre harekeli olduğunda Râ'yı ince yap. Kendisi sakin olup da kesre harekeden sonra gelirse yine ince oku.

Râ harfinde asıl olan onun tefhîmliği yani kalın okunmasıdır. Râ harfi zamme veya fetha harekeli olursa telaffuzu kalın olur. رَبُّ، وَرُؤْيَا örneklerinde olduğu gibi. Fakat kendisi kesreli olduğunda terkik ile yani ince olarak okunur.

Râ harfi kesre harekeden sonra sakin olarak gelirse, kendi harekesi esreli iken olduğu gibi terkik ile okunur. Yani zamme veya fetha harekeli harften sonra cezimli bulunursa bu durumda da tefhimle (kalın) okunur. قَرْنٌ، قَرِيْنَةٌ، قُرْآنٌ misallerinde olduğu gibi.²⁸⁴

٤٢ - إِنْ لَمْ تَكُنْ مِنْ قَبْلِ حَرْفِ اسْتِعْلَا أَوْ كَانَتْ الْكَسْرَةُ لَيْسَتْ أَصْلًا

Şayet isti'lâ harfinden önce olmazsa veya kesresi aslî kesre değilse.

Yani Râ harfi saki olup kendisinden önceki harfin harekesi esre, kendisinden sonra da isti'lâ harflerinden birisiyle aynı kelimedede vuku bulduğunda Râ harfi kalın okunur. Bunun örnekleri Kur'an'da sadece فِرْقَةٌ، فِرْقَانٌ، إِرْصَادًا، إِرْصَادًا، فِرْقَانٌ bu kelimelerdir.

Veya Râ harfinin kesresi ârizî kesre olursa ki bu iki türdür: 1) Râ ile arasında fâsıla olmayan ârizî kesre, bunun örneği اِرْجِعُوا budur. 2) Râ ile arasında fâsıla olan ârizî kesre, bunun örneği de اِمْرًا بُوَا de olduğu gibidir.²⁸⁵

²⁸⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 146

²⁸⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 146-147; Hacımısırhoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 78

..... وَأَخْلَفُ فِي فِرْقٍ لِكَسْرِ يُوجَدُ ٤٣ -

فِرْقٍ kelimesinde isti'lâ harfi kesreli olduğu için hulûf ile yani hem ince hem kalın okunur.

Râ harfinin terkik ile yani ince okunmasının gerekliliği kesre harekeden dolayı, tefhim ile yani kalın okunması ise ya üstün ve ötre harekeden yahut isti'lâ sıfatlı harfle bir arada bulunmasıdır. Ancak Râ harfi sakin olup kendisinden önceki harfin harekesi esre olduğunda ince okunması gerekirken, kendisinden sonra isti'lâ harfi gelip bu harfin harekesi de üstün veya ötre olursa kalın okunacağı bir önceki beyitte ifade edilmişti.²⁸⁶

Fakat Râ harfi sakin, mâ kabli esre harekeli, mâ bâdi (kendinden sonrası) esre harekeli isti'lâ sıfatlı harf olduğu takdirde, kıraat imamları arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Râ harfinin öncesi esre harekeli olduğu için ince okunur diyenler olduğu gibi, kalın okuyanlar da, kendisinden sonra isti'lâ harfinin gelmesini delil göstermektedirler. Bu görüşlerin her ikisini de benimseyerek yani hem ince hem de kalın okuyanlar da olmuştur.

Konu ile alakalı olarak İbnü'l-Cezerî “Şuarâ sûresindeki فِرْقٍ²⁸⁷ kelimesi hakkında (kıraat âlimleri) ihtilaf etmişlerdir. İhtilafın sebebi isti'lâ harfi olan Kaf'ın harekesinin kesre oluşundan kaynaklanmaktadır. Mısır ve Batı Endülüs âlimlerinin çoğu buradaki Râ harfinin ince okunması gerektiğini ileri sürerken, diğer bir kısım ulema ise telaffuzun kalın olmasından yanadırlar... Bu iki vecihte (okuyuş) câizdir. Fakat ince okunacağına dair metinler mütevâtirdir”²⁸⁸ demiştir.

..... وَأَخْفٍ تَكَرُّرًا إِذَا تُشَدِّدُ ٤٣ -

Râ harfi şeddeli geldiğinde de tekrarından sakın.

Tecvid âlimleri Râ' nın tekrar sıfatını, özellikle de Râ harfi şeddeli olduğunda göstermede aşırıya gitme konusunda uyarılmışlardır. Mekkî'nin “Okuyuşta tekrarı gizlemek gerekir.” dediğini Ali el-Kârî nakletmektedir. Ne var ki Râ'nın gizli tutulmasında da aşırıya gidilmemelidir.²⁸⁹

²⁸⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 146; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat*, s. 202

²⁸⁷ Şuarâ, 26/63

²⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, II, 103

²⁸⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 108-109

İbnü'l-Cezerî ‘‘Bazıları şeddeli Râ'nın tekrar özelliğini gizli tutmada aşırıya gitmekte ve onu Tâ'yı andırır bir biçimde silik olarak edâ etmektedir ki bu bir hatadır ve câiz değildir’’ demiştir.²⁹⁰

2. 6. LÂM HARFİNE DAİR HÜKÜMLER BABI

باب اللامات وأحكام

٤٤ - وَفَتْحِ اللَّامِ مِنْ اسْمِ اللَّهِ عَنِ فَتْحِ أَوْ ضَمِّ كَعَبْدُ اللَّهِ

Allah Lafzındaki Lâm'ı kalın oku. Fethadan sonra (عَبْدُ اللَّهِ) veya كَعَبْدُ اللَّهِ ifadesindeki gibi zammeden sonra geldiğinde de kalın oku.

Allah lafzının lââm'ının kalın okunması kendisinden önceki harfin harekesinin fetha veya zamme olmasına bağlı olup metinde de bunu zikrederek İbnü'l-Cezerî, lââm harfinin müstakil okunuşunun râ harfinin aksine terkîk ile yani ince şekilde okunduğuna işaret etmektedir. Lââm harfînde isti'lâ sıfatı olmadığı halde fetha ve zamme harekeden sonra Allah lafzının Lââm'ının tefhimle okunması, Allah'a tazim içindir. Cumhur ulemâya göre bu böyledir.²⁹¹ Verş'in okuyuşu dışında Lafzatullah'ın dışındaki lââm harflerinin telaffuzu terkîk iledir. Ancak Verş bazı lâamları tefhim ile okumaktadır. رَبُّنَا ve اللَّهُ kelimleri Lafzatullah'ın lââm'ının tefhim ile okunmasına verilen örneklerdir. لِلَّهِ الْأَمْرُ ve مَا يَفْتَحُ اللَّهُ ifadeleri ise Lafzatullah'ın Lââm'ının ince okunmasına verilen örneklerdir. Terkîk ile okunmasına verilen örneklere baktığımızda birinci örnekte kesre harekenin Allah lafzına bitişik, ikinci örnekte ise ayrı olduğunu görüyoruz. Bu da harekenin muttasıl veya munfasıl olması arasında bir fark olmadığını göstermektedir.²⁹²

٤٥ - وَحَرْفِ الْأِسْتِعْلَاءِ فَحْمٌ وَأَخْصُصًا لِأَطْبَاقِ أَقْوَى نَحْوِ قَالَ وَالْعَصَا

İsti'lâ harfini kalın yap, özellikle de, قَالَ وَالْعَصَا gibi yerlerde Itbâk sebebiyle kalınlığı daha da kuvvetli yap.

²⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kirâati'l-Aşr*, I, 219

²⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kirâati'l-Aşr*, II, 115; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 156

²⁹² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 156

Harflerin sıfatları bölümünde İsti'lâ ve Itbâk sıfatlarını ve bu sıfatlara sahip harfleri görmüştük. Dilin üst damağa yükselmesi ve bu yükselmeden dolayı da harflerin kalın çıkması anlamına gelen İsti'lâ sıfatlı harfler yedi tane olup حُصَّ ضَغَطٍ قِطْ beytinin harfleridir.

Itbâk ise dilin üst damağa yükselmesi ile birlikte, dil kökünün de üst damağa kalkması demektir. Bu sıfata sahip harfler ise dört tane olup ط ض ط ط harfleridir ve telaffuzlarının İsti'lâ sıfatına nazaran alabildiğine kalın olması gerektiği bildirilmektedir. Bunlar aynı zamanda İsti'lâ sıfatına da sahip olan harflerdir.²⁹³

Beyitte zikredilen örneklere bakıldığında قَالَ kelimesindeki ق harfi İsti'lâ sıfatlı, الْعَصَا kelimesindeki ص harfi de Itbâk sıfatlı ve kalın okunması gereken harflere örnek olarak verilmiştir.

٤٦ - وَبَيْنَ الْأِطْبَاقِ مِنْ أَحَطُّ مَعَ بَسَطَتْ وَاحْتَلَفُ بِتَخْلُقُكُمْ وَقَعُ

أَحَطُّ ve بَسَطَتْ kelimelerindeki Itbâk sıfatını iyi yap ve تَخْلُقُكُمْ kelimesinde hulüfle yap.

Bu beyite baktığımızda aslında iki konu barındırdığını görmekteyiz. Birincisi önceki beyitin devamı niteliğinde tefhim konusu, ikincisi ise bununla beraber idğam konusu. أَحَطُّ ve بَسَطَتْ kelimelerinde olduğu gibi Tâ sakin olup kendisinden sonra da aynı mahreç harflerinden Tê geldiği için idğam edilmektedir. Tâ harfinde Itbâk, İsti'lâ ve Cehr sıfatları bulunurken Tê harfinde ise İnfîtâh, İstifâl ve Hems sıfatları vardır. Tâ harfinde bulunan Itbâk sıfatının kuvvetinden dolayı buradaki idğam idğam-ı nâkısıdır. Yukarıdaki iki örnekte Tâ harfinin Itbâk özelliğinin mutlaka belirtilmesi gerektiği söylenirken kalın olan Tâ harfinin ince olan Tê harfine benzemesinden sakınılmaktadır.

İdğam, idğam-ı tam ve idğam-ı nâkıs olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2. 6. 1. İdğam-ı nâkıs

Müdğam (ilk harf) müdğamün fihe (ikinci harfe) zât (mahreç) bakımından katılıp sıfat yönüyle tam katılmazsa buna idğam-ı nâkıs denir.

2. 6. 2. İdğam-ı tam

²⁹³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 102-103

Müdğam, müdğamün fihe (idğam edilen birinci harf kendisine idğam edilen ikinci harfe) hem mahreç hem de sıfat bakımından tam olarak katılarak şeddeliymiş gibi okunuyorsa bu tür idğam, idğam-ı tamdır.²⁹⁴

Beyitin devamındaki **خَلَقَكُمْ** örneğinde ise, kendisinde İsti'lâ ve Tefhim sıfatları bulunan sakin Kaf harfi, kendisinden sonra harekeli olarak bulunan İstifâl ve Terkik sıfatlarına sahip Kêf harfine idğam edilmektedir. Ancak Kaf harfinde bulunan İsti'lâ sıfatının varlığının, idğam esnasında korunup korunmayacağı hususunda tecvid âlimleri arasında ihtilaf vuku bulmuştur.²⁹⁵

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'inde bu konu ile alakalı şöyle demektedir: “Bunun idğam edileceğinde hiçbir ihtilaf yoktur. Fikir ayrılığı sadece idğamla birlikte İsti'lâ özelliğinin devam ettirilip ettirilmemesi hususudur. Mekkî ve başkaları **أَحَطُّ** ve **بَسَطْتُ** kelimelerinde olduğu gibi İsti'lâ özelliğinin devam edeceği görüşündedirler. Dâni ve başkaları ise bunun tam idğam şeklinde idğam edileceği görüşündedirler. Bu durumda her iki okuyuş da sahihtir. Ne var ki son vecih kıyas bakımından daha sahih durumdadır.”²⁹⁶

٤٧ - وَأَحْرَصَ عَلَى السُّكُونِ فِي جَعَلْنَا أَنْعَمْتَ وَالْمَغْضُوبِ مَعَ ضَلَلْنَا

جَعَلْنَا kelimesindeki *Lâm*'ın sükûnuna dikkat et. **أَنْعَمْتَ** ve **الْمَغْضُوبِ** ve **ضَلَلْنَا** deki *sükûna da*.

جَعَلْنَا kelimesindeki *Lâm* harfinin sükûnuna dikkat edilmezse, kimi dikkatsiz okuyucular gibi kalkale yaparcasına harekeleyerek okumaktan sakınılması gerekmektedir.²⁹⁷ Sakin *Lâm*'dan sonra *Nûn* harfi geldiğinde de *Lâm* harfinin sükûnu izhar edilerek idğamdan sakınmak gereklidir.²⁹⁸

أَنْعَمْتَ kelimesindeki sakin *Nûn*'a, **الْمَغْضُوبِ** kelimesindeki sakin *Ğayn*'a ve **ضَلَلْنَا** kelimesindeki ikinci *Lâm*'ın sükûnuna da dikkat edilmelidir. Zira sakin harflerin sükûnlarının belirginleştirilmesi, telaffuz esnasında sestem haklarını almalarının sağlanması,

²⁹⁴ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 233-234; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 177-179

²⁹⁵ bkz. Çiftci, *Telifat Dönemi Tecvid Âlimlerinden Mekkî b. Ebî Talib ve Abdülvehhab b. Muhammed el-Kurtubî Perspektifinden Teşdid, Telyin, Tahfif Terimlerine Bir Bakış*, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47, 2019, s. 210-211

²⁹⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed, *er-Riâye*, s. 200; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, I, 22; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 161

²⁹⁷ Aşikkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 13

²⁹⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 164

ancak bu yapılırken de acele seslendirmeye gitmekten veya sükûn üzerinde gereğinden fazla bekleme yapmaktan kaçınılması ve harfe gereken ilginin gösterilmesi hususunda uyarıda bulunulurken bunun aksi durumun ise fâhiş hata olacağı vurgulanmaktadır.²⁹⁹

٤٨ - وَخَلِصَ انْفِتَاحَ مَحْدُورًا عَسَى خَوْفَ اشْتِبَاهِهِ بِمَحْظُورًا عَصَى

ve مَحْدُورًا kelimelerine عَصَى ve مَحْظُورًا kelimelerinin İnfîtâh özelliğini iyice belirt. ve مَحْدُورًا karışma korkusuyla.

Mَحْدُورًا kelimesinin Zêl harfi ve عَسَى kelimesinin Sin harfi İnfîtâh sıfatına sahipken, مَحْظُورًا kelimesindeki Zâ harfi ve عَصَى kelimesindeki Sad harfi Itbâk sıfatına sahiptirler. Zâ harfi ile Zêl harfi ve Sin harfi ile Sad harfinin mahreçleri aynı fakat sıfatları ayrıdır. Bu ve benzeri (mahreçleri bir olup sıfatları farklı olan) harfler telaffuz edilirken her bir sıfattan hakkı tastamam verilmezse bu harfleri diğerinden ayırt etmek mümkün olmayacaktır.³⁰⁰

٤٩ - وَرَاعِ شِدَّةَ بِيكَا فِ وَبِتَا كَشْرِكِكُمْ وَتَتَوَقَّى فِتْنَتَا

Kêf ve Tê'deki şiddeti koru. كَشْرِكِكُمْ ve تَتَوَقَّى فِتْنَتَا kelimelerindeki gibi.

Önceki beyitlerde Itbâk ve İsti'lâ sıfatlı harflerin kalın okunmasının gerekliliğinden bahsederken, bu beyitlerde ise كَشْرِكِكُمْ kelimesindeki Kêf harfinin تَتَوَقَّى ve فِتْنَتَا kelimelerindeki Tê harflerinin telaffuzunda şiddet sıfatının tam verilmesinin önemi hatırlatılmaktadır. Ayrıca كَشْرِكِكُمْ ve تَتَوَقَّى kelimelerinin Kêf ve Tê harflerinde olduğu gibi bir kelime içinde şiddet sıfatlı bir harf peş peşe geldiğinde telaffuzlarının dile ağır gelmesinden dolayı şiddet sıfatlarının korunması gerektiği daha iyi anlaşılmaktadır. Konu ile alâkalı Mekkî şöyle demiştir: ‘‘Bir kelimedeki Tê harfi tekrar ederse, tekrar ettiğinin açık bir şekilde ortaya konulması gerekir’’³⁰¹

٥٠ - وَأَوَّلِي مِثْلٍ وَجِنْسٍ إِنْ سَكَنْ أَدْعِمُ ، كَقُلِّ رَبِّ وَبَلِّ لَأَ ، وَأَبْنِ +

Birbirinin aynı olan ile cinsleri aynı olan iki harften ilki sakın olursa onu idğam et. لَأَ ، وَأَبْنِ gibi.

²⁹⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 165-166; Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 76

³⁰⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 166

³⁰¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, s. 205; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 167-168

Şarih bu beyitte idğam konusunu işlemektedir. Birbirinin aynı olandan maksat, aynı harften iki tane (misleyn) demektir. Aynı cinsten olandan kastedilen ise (mütecâniseyn, cinseyn) mahreçleri aynı fakat sıfatları bakımından aralarında farklılıklar bulunan iki harf demektir.

İdğam lügatte ‘‘katmak, girdirmek, dâhil etmek’’ gibi manalara gelmektedir.³⁰² Tecvid ıstılahında ise; Birbirinin mütemâsili (misleyn, aynı), birbirinin mütecânisi (mahreçleri aynı, sıfatları farklı), birbirinin mütekâribi (mahreç veya sıfatlarında yakınlık bulunan) iki harften birincisini ikincisine bazı şartlar dâhilinde girdirerek şeddeli harf gibi okumak demektir.³⁰³ Harekeli harfin harekeli harfe idğamına idğam-ı kebir, sakin harfin harekeli harfe idğamına da idğam-ı sağır denir.³⁰⁴

2. 6. 3. İdğam-ı Mütemâsileyn

Mahreç ve sıfatları aynı olan harflerin şeddeliymiş gibi okunmasıdır. Yukarı beyitte verilen **وَبَلَّ لَأَ** örneğinde olduğu gibi.

2. 6. 4. İdğam-ı Mütecâniseyn

Mahreçleri bir ancak sıfatlar konusunda farklılıkları bulunan harflerdir. ط، د، ت ve ث harfleri böyledir.

2. 6. 5. İdğam-ı Mütekâribeyn

Mahreç ve sıfatlarında yakınlık olan harflerdir. Bu guruba örnek ise ت ile س ile د ile ث harfleri de böyledir.³⁰⁵

Yukarıda verilen **فُلٍ رَبِّ** örneği kıraat imamlarının çoğunluğuna göre idğam-ı mütekâribeyn'dir. Fakat burada müellif bunu mütecânis olana örnek göstermiştir. Bu görüş Cermî (ö.225/840) ve onun görüşünde olanlara aittir.³⁰⁶ Ki onlar lâm, râ ve nûn'u bir mahreçten kabul edenlerdir.

٥١ - + فِي يَوْمٍ ، مَعِ : قَالُوا وَهُمْ ، وَقُلْ نَعَمْ سَبِّحْهُ ، لَا تُرْغِ قُلُوبَ ، فَالْتَقَمْ

³⁰² Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, IV, 282

³⁰³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 175; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 320; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 231

³⁰⁴ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 233-234; Pakdil, Ramazan, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 177-179

³⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, I, 278; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 170

³⁰⁶ Hacımısırhoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 90

kelimelerini (فِي يَوْمٍ) (قَالُوا وَهُمْ) (وَقُلْ نَعَمْ) (سَبِّحْهُ) (لِأَتْرَعُ قُلُوبَ) (فَالْتَقَمَ)

Bu beyit bir önceki beyitin son kelimesiyle mana bakımından bağlantılıdır. Bahsettiğimiz o kelime ise **وَأَبْنُ** kelimesidir ki anlamı da ‘açık et, izhar et’ demektir.

İzhar ise idğamın zıddıdır. Tek bir cinse çevrilen iki harften her birisinin kendi yapısı üzerine ve her sıfatını tam bir şekilde alarak telaffuz edilmesidir.³⁰⁷ Beyitte zikredilen altı örnekte idğam edilmesi imkânsız olan örneklerdir. Çünkü bu örnekler her ne kadar idğama müsait gibi görünseler de, bu idğama mani bir illetten dolayı telaffuzda izhar edilmeleri vâciptir. Bunlar üç grupta açıklanabilir.

1) **فِي يَوْمٍ** ve **قَالُوا وَهُمْ** bu iki örnekte aynıdır. Fê harfini çeken Yê harfinden sonra gelen Yâ harfine ve Lam harfini çeken Vâv harfinden sonra gelen Vâv harfine idğamları mümkün değildir. Çünkü her iki örnekte ve bunlara benzer gelebilecek örneklerde meddin varlığının devamı asıldır. Şayet idğam yapılacak olursa o takdirde med iptal edilmiş olur ki bu da câiz değildir.

2) **لِأَتْرَعُ قُلُوبَ** ve **سَبِّحْهُ** örnekleridir ki bunlarda da Hê harfinin evvelindeki sakin Hâ harfinin ve Kaf harfinin evvelindeki sakin Ğayn harfinin kendilerinden sonra gelen harflere idğamları uygun değildir. Her iki örnekte de sakin olan harflerin sakinlikleri belirgin olmalıdır.

Hê harfinden önceki Hâ harfinin belirgin olmasının sebebi her ikisi de boğaz harfidir. Mahreç sıralaması bakımından Hê harfi daha aşağıdadır. Boğaz harfleri mahreç bakımından kendisinden daha aşağıda olan başka bir boğaz harfine, başka bir deyişle de kuvvetli olan zayıf olana idğam edilemez. Boğaz harfleri telaffuzlarının zorluğundan dolayı idğamdan uzaktırlar.³⁰⁸

Kaf harfinden önceki Ğayn harfinin belirgin yapılmasının sebebi ise, bu iki harf mahreç bakımından farklıdırlar. Ğayn boğaz mahrecine aitken Kaf harfinin mahreci ise küçük dil (lehev)’dir.

3) **وَقُلْ نَعَمْ** ve **فَالْتَقَمَهُ** kelimelerdeki sakin Lâm’ın, Nûn ve Tê den önce izhar edilmesi vâciptir. Molla Ali el-Kârî ‘فَالْتَقَمَهُ’ kelimesinde Tê’den önceki Lâm’ın belirgin yapılması

³⁰⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 176

³⁰⁸ Sibeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân, *el-Kitâb*, c. 4. s. 454

(izharı) gerekir. Çünkü bunların mahreçleri birbirine uzaktır. Bu durum da idğama engeldir. Lâm-ı ta'rifin Tê harfine idğamına gelince bunun sebebi ise kullanımının çokluğudur.

Bu فَالْتَقَمَهُ kelimesinin istisna edilmesi ise muhtemelen budur ve burada amaç diğer Lâm-ı ta'rifli kelimelerle karıştırılıp da bu kelimeye de diğerlerinin hükmünün uygulanmasının önüne geçmektir. فَلْ نَعَمْ ve النَّعِيمِ kelimeleri arasında ayırma gidilmesi de bu sebeptendir. فَالْتَقَمَهُ kelimesinin tek kelime oluşu ve idğam durumunda onun yapısında bir bozulma meydana gelecek olması sebebiyle ortada bir fark vardır. Sonuçta böyle bir durum "Çünkü الْتَوْبَةُ gibi iki kelimedenden oluşanlarda olmaz" demiştir.³⁰⁹ Çünkü الْتَوْبَةُ kelimesi iki kelime hükmündedir.

Arap alfabesindeki harfler iki kısma ayrılırlar. Kamerî harfler ve şemsî harfler. Bunlardan her birisinin on dört harfi vardır.

Kamerî harfler şu beyitte bir arada bulun harflerdir ki kendilerinden önce elif lam takısı bulunması durumunda bu lam idğam edilmeyip açığa çıkarılarak izhar edilir. **إِغْحَجْكَ**

وَخَفْ عَقِيمَهُ (أ ب ج ح خ ع غ ف ق ك م و ه ي)

Şemsî harfler ise Kamerî harflerin dışında kalan alfabedeki diğer on dört harftir. Lâm-ı tarif dediğimiz elif lam takısı bu şemsî harflerden birisinin evvelinde bulunacak olursa o takdirde lam harfi şemsî harfe idğam edilerek okunur.

Bu harfler ise şunlardır: **ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن**

2. 7. DÂD ve ZÂ HARFLERİ BABI

باب الضَّادِ وَالظَّاءِ

Kur'an tilavetinde telaffuzu en zor Dâd harfi ve birbirine en çok karıştırılan iki harf olan Dâd ve Zâ harfleridir. İbnü'l-Cezerî bu iki harfin mahreç ve sıfatlarını ortaya çıkararak aralarındaki farka işaret etmektedir. Molla Ali el-Kârî şerhinde beyit sırasını da muhafaza ederek ilk beyitte dikkat çektiği mahreç ve sıfat özelliklerinden sonra dokuz beyitte Dâd ve Zâ harfleri ile yazılan kelimeleri ayetler ışığında misallerle göstermiştir. Yine bu iki harf yan yana geldiklerindeki telaffuzları da aktarılmaktadır.

³⁰⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 174

٥٢ - وَالضَّادُ بِسِتِّطَالَةٍ وَ مَخْرَجٍ مَيِّزٍ مِنَ الطَّاءِ ، وَ كُلُّهَا تَحِي

Dâd'ı istitâlesi ve mahreci ile Zâ'dan ayır ki onların tamamı gelmektedir.

Müellif bu beyitte Dâd harfini Zâ harfinden mahreç ve İstitâle sıfatı bakımından ayırt edilmesinin gereğine işaret etmektedir. Çünkü Dâd harfi dilin yan kısmından (dil yan kısmını üst çenede bulunan nâb dışından geriye doğru olan üç tane edras dişlerine yaslayarak, dilin sağından veya solundan veya her iki taraftan birlikte), Zâ harfi ise dilin uç kısmından (dil ucu ile üst ön dişlerin ucundan) çıkar.³¹⁰

Dâd harfinin sıfatları: Cehr, Rihvet, İsti'lâ, Itbâk, İsmât ve İstitâle

Zâ harfinin sıfatları: Cehr, Rihvet, İsti'lâ, Itbâk, İsmât³¹¹

İstitâle: Lügatte, “ uzatmak, uzun olmak” demektir. Terim olarak ise, bu sıfatın harfi olan Dâd harfini okurken dil kenarının, üst azı dişlerden Lâm'ın mahrecine kadar uzamasıdır.³¹²

Bu iki harfin sıfatlarını karşılaştırdığımızda ilk beş sıfatta ortak oldukları, sadece Dâd harfinde bulunan İstitâle sıfatıyla ayrıldıkları görülmektedir. Müellifte işte bu İstitâle sıfatına dikkat çekerek telaffuz esnasında harflerin kendi mahreçlerinden doğru bir şekilde okunmaları ve birbirinden ayrılmaları gerektiğini aktarmıştır.

Şayet okuyucu bu uyarıları dikkate almadan yani Dâd harfini mahrecinden ve İstitâle sıfatını vermeden okuyacak olursa, bu Dâd harfi Zâ harfine yakın bir hal alır.

Önümüzdeki beyitlerde Zâ'lı kelimeler zikredilerek bunların dışındakilerin ise Dâd harfi olduğu aşikârdır. Burada Zâ harfinin örneklerinin zikredilip diğerinin zikredilmemesi, sayıca Zâ harfinin daha az oluşundandır.³¹³

٥٣ - فِي الطَّعْنِ ظِلَّ الطُّهْرِ عُظْمُ الْحَفِظِ أَيَّقِظُ وَأَنْظُرُ عَظْمُ ظَهْرِ اللَّفْظِ

Bu beyit Zâ ile yazılı on kelime içermektedir ve sırasıyla şunlardır:

1) يَوْمَ طَعْنِكُمْ kelimesi tek bir yerde Nahl 16/80'de geçmektedir.

³¹⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 84-92; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 200-201

³¹¹ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 123-124-125; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 81

³¹² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 110; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 73

³¹³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 178

- 2) الطَّالُّ kelimesi ve ondan türeyen ki bunlar 33 yerde geçmektedir. İlk örnek ise Bakara 2/57'de geçmektedir. وَطَلَّلْنَا
- 3) الظُّهْر kökünden gelen Nûr 24/58'de الظُّهْرَة, Rûm 30/18'de تُظْهِرُونَ geçmektedir.
- 4) عَظِيم ve türevleri olarak 113 yerde geçen bu kelimenin ilki Bakara 2/7'de عَظِيم olarak geçmektedir.
- 5) الحِطُّ kelimesi ve türevleri olarak 44 yerde geçmektedir. İlk Bakara 2/238'de حَافِظُوا şeklinde geçer.
- 6) أَيَقِطُّ kelimesi Kehf 18/18'de bir yerde أَيَقِطُّ olarak geçmektedir.
- 7) أَنْظِرُ kelimesi ve türevleri yirmi iki yerde geçmekte ve ilki Bakara 2/162'de وَلَاهُمْ يُنْظِرُونَ olarak geçer.
- 8) الْعَظْمُ kelimesi ve türevleri 15 yerde ve ilki Bakara 2/259'da وَأَنْظِرُ şekliyle geçmektedir.
- 9) الظُّهْر kelimesi ve türevleri 15 yerde olan bu kelimenin ilki Bakara 2/101'de ظُهُورِهِمْ diye geçer.
- 10) اللَّفْظُ bu kök kelime bir yerde Kâf 50/18'de مَا يَلْفِظُ şeklinde geçmektedir.³¹⁴

٥٤ - ظَاهِرٌ لَظَى شَوْاطٌ كَظْمٌ ظَلَمًا أَعْلُظُ ظَلَامٌ ظُفْرٌ انْتَضِرُ ظَمًا

Bu beyitte de bir önceki gibi içerisinde Zâ harfinin geçtiği on kelime vardır.

- 1) ظَاهِرٌ kelimesi ve farklı türevleriyle toplamda 59 yerde geçmektedir. İlk En'âm 6/120'deki ظَاهِرٌ ifadesidir.
- 2) لَظَى kelimesi Meâric 70/15'de لَظًا ve Leyl 92/14'de تَلْظَى olarak iki yerde geçer
- 3) شَوْاطٌ kelimesi tek bir yerde Rahmân 55/35'de شَوْاطٌ şeklindedir.

³¹⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddime-i'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 178-179-180; Hacımısırhoğlu, *Ganim Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 96-97

- 4) كَطْمٌ kelimesi ve türevleriyle altı yerde geçer ve ilki Âl-i İmrân 3/134'de الْكَاطِمِينَ olarak bulunur.
- 5) ظَلَمًا kelimesi ve türevleri 282 yerde ve ilki Bakara 2/35'te الظَّالِمِينَ şekliyle geçmektedir.
- 6) اغْطُ kelimesi 13 yerde geçer. İlki غَلِيظًا şeklinde Âl-i İmrân 3/159'dadır.
- 7) ظَلَامٌ kelimesi türevleriyle 26 yerde ve ilki Bakara 2/17'de ظَلَمَاتٍ'dir.
- 8) ظَفْرٌ kelimesi En'âm 6/146'da ظَفْرٌ olarak tek örnektir.
- 9) اِنْتَظِرُوا kelimesi türevleriyle 14 yerde ve ilki En'âm 6/158'de اِنْتَظِرُوا şeklinde geçmektedir.
- 10) ظَمًا kelimesi üç yerde ve ilki Tevbe 9/120'de ظَمًا şeklinde hemzelidir.³¹⁵

٥٥ - أَظْفَرَ ظَنًّا كَيْفَ جَا وَعَظَّ سِوَى عَصِيْنٍ ظَلَّ النَّحْلُ زُخْرُفٍ سَوَا

عَصِيْنٌ ظَنًّا kelimeleri ki nasıl gelirse gelsin عَظَّ kelimeleri ki bunların dışındadır. ظَنًّا kelimesi; ظَلَّ kelimesi ki Nahl ve Zuhurf'taki aynıdır.

وَعَظَّهُمْ وَظَنَنْتُمْ، يَظُنُّونَ، ظَنُّوا kökünden türeyen ظَلَّ ve أَنْ أَظْفَرُكُمْ kelimesi عَصِيْنٍ gibi değildir. Nahl ve Zuhurf sûrelerinde aynı şekilde geçen ظَلَّ kelimesinin ظ harfine dikkat et.³¹⁶

Bu beyitte de Zâ harfli dört kelime bulunmaktadır.

- 1) أَظْفَرَ kelimesi sadece Fetih 48/24'te أَنْ أَظْفَرُكُمْ şeklinde geçmektedir.³¹⁷
- 2) ظَنًّا kelimesi ve bu kelimenin türevleri 67 yerde geçmektedir. Bakara 2/46'da يَظُنُّونَ şeklinde “Yakîn/kesin bilgi” anlamında geçmektedir.
- 3) وَعَظَّ kelimenin başındaki vâv harfi atıf içindir.³¹⁸ Bu kelimenin kökünden 25 yerde olup ilki Bakara 2/66'da وَمَوْعِظَةً şekliyle geçmektedir.

³¹⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 181-184; Hacımısırlıoğlu, *Ğanım Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 97-98

³¹⁶ Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 15

³¹⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 184-185

Müellif; “başka/dışında” anlamında olan سَوَى ifadesiyle, “grup/taraf” anlamına gelen عَصَّة kelimesinin cemisi olan عَصِيْب kelimesini dışarıda tutmuştur. Bu عَصِيْب Kur’an-Kerim’de sadece Hicr 15/91’de اَلَّذِيْنَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِيْبًا şeklinde geçmektedir.³¹⁹

4) ظَلَّ kelimesi ki bu da Kur'an-ı Kerim’de dokuz yerde geçmekte ve beyitte işaret edilen iki yer: Nahl 16/58 ve Zuhruf 43/17 sûrelerinin ilgili ayetlerinde ظَلَّ وَهُوَ مُسْوَدًّا şeklinde geçmektedir.

Beyitin ikinci satırının sonunda geçen سَوَى kelimesinin aslı سَوَاءً şeklinde medli olmasına rağmen, nazımı tutturabilmek için hemzesi hafzedilerek medsiz şekilde getirilmiştir. Ayetlerde geçen ifadeyle her iki yerde de “eşit/aynı olma” anlamındadır.³²⁰

٥٦ - وَظَلَّتْ ظَلَّتُمْ وَبِرْوِمِ ظَلُّوا كَالْحِجْرِ ظَلَّتْ شَعْرًا نَظَلُّ

نَظَلُّ ile ظَلَّتْ ile *Rûm*’daki ظَلُّوا ki *Hicr*’deki de aynıdır; *Şuarâ*’daki ظَلَّتْ ile ظَلَّتْ ve ظَلَّتُمْ , وَظَلَّتْ

Bir önceki beyitin son kısmında ظَلَّ kelimesi ve türevlerinin Kur’an-ı Kerim’de dokuz yerde geçtiğini belirtmiş ve ilk ikisi olan Nahl 16/58 ve Zuhruf 43/17 sûrelerinin ilgili ayetlerini zikretmiştik. Bu beyitte ise aynı kelimenin türevlerinden altı tanesi verilmekte ve geriye kalan son örnek ise bir sonraki beytin başında zikredilmektedir.

3) ظَلَّتْ kelimesi Tâhâ sûresi 20/97’de اَلَّذِيْ ظَلَّتْ şeklinde geçmektedir.

4) ظَلَّتُمْ kelimesidir ki aslı ظَلَّتُمْ ve ظَلَّتْ kelimelerinde görüleceği üzere iki Lâm’lıdır. Ancak hafifletme maksadıyla Lâm’lardan birisi hafzedilmiştir. Vâkıa 56/65’te فَظَلَّتُمْ olarak geçmiştir.³²¹

5) ظَلُّوا kelimesi ki bu da Rûm 30/51’de لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ bu şekildedir.

6) فَظَلُّوا ifadesidir. Hicr 15/14’te فَظَلُّوا فِيْهِ يَعْرُجُونَ şeklinde geçer ve musannif buraya كَالْحِجْرِ ifadesiyle işaret etmektedir.

³¹⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fi Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 185

³¹⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fi Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 186

³²⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fi Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 187; Köker, *Ğanim Kaddürî el-Hamed’in Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü’l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 98-99

³²¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fi Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 188

Müellif bu beyitte النَّظَر kökünden ظ lı olarak gelen kelimelerden üç yeri istisna etmiştir. Bu üç yerde kelime ض lı olarak gelmiştir. Bu üç yer ise:

- 1) Mutaffifin sûresi 83/24'te نَصْرَةَ النَّعِيمِ örneğidir.
- 2) İnsan sûresi 76/11'de وَلَقِيَهُمْ نَصْرَةٌ وَسُرُورًا olarak geçer.
- 3) Kıyâme sûresi 75/22'de إِلَى رَجْمًا نَاطِرَةً،، إِلَى رَجْمًا نَاطِرَةً،، kelimeleridir.

نصر da olduğu gibi ض harfli kelime, “sevinç, neşe, nimet” gibi manalara gelmekteyken, نظر da olduğu gibi ظ harfiyle geldiğinde “bakmak” manasındadır.³²⁴

Bu beyitin ikinci kısmında müellif الْغَيْظُ kelimesiyle devam etmektedir. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de 11 yerde geçmektedir. İlk olarak Âl-i İmrân sûresi 3/119'da عَصُوا عَلَيْكُمْ الْغَيْظُ geçmektedir.

Müellif الْغَيْظُ kelimesine benzeyen ancak ض harfiyle yazılmış olan iki yeri istisna etmiştir. Bunlar da Ra'd sûresi 13/8'de وَمَا تَزِدَادُ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ ifadesi ile Hûd sûresi 11/44'deki قَاصِرَةٌ وَغِيضِ الْمَاءِ ifadeleridir. Müellif buralara وَهُوَ قَاصِرَةٌ ifadesiyle işaret etmiştir. Bu beyitteki قَاصِرَةٌ kelimesi ile kastedilen, ظ harfinin üst kısmındaki elife benzer uzantının ض harfinde olmaması ve kısa görünmesidir. Bu iki harfin görünümünü birbirinden ayıran şey bu uzantıdır.³²⁵

٥٩ - وَالْحِطُّ لَا الْحِضُّ عَلَى الطَّعَامِ وَفِي ظَنِّنِ الْخِلَافِ سَامِي

الحِطُّ kelimesi de böyledir. Fakat fakiri doyurmaya teşvik etmek anlamındaki الْحِضُّ böyle değildir. ظَنِّنِ kelimesindeki Kurranın ihtilaflı bilinmektedir.

Bu beyitin ilk bölümünde müellif ظ lı olan “nasip, pay, hisse” manalarına gelen الْحِطُّ ve telaffuzu buna çok yakın olan ve “öğüt vermek, özendirmek, teşvik etmek, tahrik etmek” manalarına gelen ض lı yazılan الْحِضُّ kelimelerini açıklamaktadır.

³²⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 190

³²⁵ Halid el-Ezherî, *el-Hevâşî'l-Ezheriyye*, s. 74; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 191; Aşıkutlu, *Cezeri Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 16

أَحْطُ şeklinde ظ harfi ile yazılmış olan, Kur'an-ı Kerim'de yedi örneği vardır.³²⁶

Bazı kaynaklarda örnek konusunda dokuz olduğunu aktaranlar da vardır.³²⁷ Bu örneklerden ilki Âl-i İmrân 3/176'da الْأَخِرَةَ فِي الْأَخِرَةِ هُمْ حَطَّاءٌ ifadesiyle geçmektedir.

أَحْضُ kelimesi ise Kur'an'da üç yerde geçer ve bu kelimenin yazılışının ض lı oluşuna müellif عَلَى الطَّعَامِ أَحْضُ ibaresiyle işaret etmektedir. Bu örnekler ise:

- 1) Hâkka sûresi 69/34'de وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ şeklinde geçer.
- 2) Fecr sûresi 89/18'de وَلَا تَحَاضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ şeklinde bulunur.
- 3) Mâûn sûresi 107/3'de وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ şeklinde geçmektedir.

Beyitin ikinci bölümünde ise müellif فِي ظَنِّنِ الْحِلَافِ سَامِي ibaresiyle ظَنِّنِ kelimesinde ihtilafın varlığına ve mütevâtir yedi kıraatte âli ve meşhur bir vecih olduğuna işaret etmiştir. İhtilaf konusu ise Tekvîr sûresi 81/24'te وَالْمَاهُ عَلَى الْغَيْبِ بَضِينِ ayetinde geçen بَضِينِ kelimesidir. Her ne kadar İmam Mushaf'ta bu kelime بَضِينِ şeklinde ض lı olsa da, Nâfi (ö.169/785), İbn Âmir (ö.118/736), Âsım (ö.127/745) ve Hamza (ö.156/773) بَضِينِ şeklinde ض la okumuşlardır. İbn Kesîr (ö.120/738), Ebû Amr (ö.154/771) ve Kisâî (ö.189/805) بَطِينِ şeklinde ط lı okumuşlardır.³²⁸

٦٠ - وَإِنْ تَلَاقِيَا الْبَيَانَ لِأَرْزَمِ أَنْقَضَ ظَهْرَكَ يَعَضُّ الظَّالِمُ

Bu ikisi bir araya gelirse ayırmak gerekir. أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ، يَعَضُّ الظَّالِمُ de olduğu gibi.

Bu beyitte Dâd ve Zâ harflerinin yan yana gelmeleri durumunda harfleri birbirinden ayırt ederek telaffuz edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Bu ayırt etme harflerin arasını açarak okumak anlamında olmayıp, her bir harfi kendi mahrecinde ve sıfatlarından hakkını vererek okuma kastedilirken (يَعَضُّ الظَّالِمُ ، أَنْقَضَ ظَهْرَكَ misallerinde de olduğu gibi) mahreçlerinin uzaklığından dolayı idğam edilmelerinin câiz olmadığı söylenmiştir.

³²⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 190; Köker, *Ğanım Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 101

³²⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 190; Hacımısırlioğlu, *Ğanım Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021 s. 102

³²⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 192

Ayrıca *الْبَيَانُ لَازِمٌ* mübteda haber iken şartın cevabı olarak gelmişlerdir. Arada şartı cevabına bağlayan Fê harfi olması gerekirken mecburiyetten bu Fê harfi hazfedilmiştir.

٦١ - *وَاضْطُرُّ مَعَ وَ عَظَّتْ مَعَ أَفْضُتُمْ وَصَفَ هَا : جِبَاهُهُمْ عَلَيْهِمْ*

اضْطُرُّ وَعَظَّتْ ve أَفْضُتُمْ kelimelerinde de. عَلَيْهِمْ جِبَاهُهُمْ kelimelerinde Hê harfini idğam etme.

Müellif bu beyitin ilk bölümünde Dâd ve Zâ harflerine mahsus üç meseleden bahsetmektedir. İkinci bölümde ise Hê harfinin telaffuzunun net yapılarak başka harflere katılmaması meselesini açmaktadır. Birinci bölümdeki üç meseleye bakacak olursak:

- 1) Bakara 2/173'teki *فَمِنْ اضْطُرُّ* ayetindeki dâd'ın tâ'ya idğam edilmeden ayrı okunması meselesidir.
- 2) Şuarâ 26/136 ayetindeki *أَوْعَظَّتْ* ifadesindeki zâ'nın tê'den ayrılarak idğamdan uzak bir şekilde okunması.
- 3) Bakara 2/198'deki *فَإِذَا أَفْضُتُمْ* ifadesindeki dâd'ın tê harfinden ayrıştırılması.

Misallerde de görüleceği üzere *ض* ve *ظ* harfleri *ط* ve *ت* harflerinden önce geldiklerinde idğam edilmelerinden sakınılmalıdır. Çünkü mahreçleri farklı olduğu için idğam câiz değildir.³²⁹

Hê harfinin okunmasıyla alakalı beyitteki ikinci bölüme gelince *عَلَيْهِمْ ، إِلَيْهِمْ ، جِبَاهُهُمْ ،* gibi kelimelerle verilen örneklerde olduğu gibi hê harfini yanındaki harflere karışmasından korunmasının gerektiği bahsedilmektedir. Çünkü hê harfi zayıf bir harftir. Telaffuzunda mahreci ve sıfatlardan hakları tas tamam verilmelidir.³³⁰

2. 8. ŞEDDELİ MÎM, NÛN ve SÂKİN MÎM KONUSU

أَحْكَامُ النَّوْنِ وَالْمِيمِ الْمُشَدَّدَتَيْنِ وَالْمِيمِ السَّاكِنَةِ

³²⁹ Hacımısırlıhoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021 s. 104-105

³³⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 195-196; Köker, *Ğanim Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 104

Önümüzdeki 62. beyitten itibaren ğunne sıfatına sahip olan iki harf, Nûn ve Mîm harfleri bahsi görülecektir. Mîm harfi sakin olduğu halde kendisinden sonra gelen harfe göre oluşan tecvid kuralları (ihfâ, izhar, iklab, idğam) işlenmiştir. Yine bu iki harfin şeddeli olarak bulunmaları durumunda ğunne sıfatının belirginliği de burada aktarılmaktadır.

٦٢ - وَأَظْهَرَ الْغُنَّةَ مِنْ نُونٍ وَمِنْ مِيمٍ إِذَا مَا شُدِّدَا ، وَأَخْفَيْنَ

Nûn ve mîm şeddelendiklerinde ğunneyi belirgin yap. Ve de mutlaka ihfâ yap.

Müellif bu beyitten itibaren nûn ve mîm harflerine ait konuları işlemekte ve nûn ve mîm harfi şeddeli bir şekilde bulduklarında (نُنُّ ، مِمُّ) misallerinde olduğu gibi bu iki harfe mahsus olan ğunne sıfatının daha belirgin yapılması gerektiğini bildirmiştir.

Ali el-Kârî bu beyiti şerh ederken şöyle demiştir; ‘‘Nûn ve Mîm harfleri şeddeli olduklarında kendilerinde meydana gelecek olan ğunnenin açığa çıkması daha belirgindir. Bu iki harf şeddeli olduklarında ğunnenin mübalağalı olma sebebi: Nûn ve Mîm harfleri harekeli veya sâkin olmaları durumunda ğunnenin bu harfler için Lâzımî bir sıfat olmasındandır. Bu durum bu harflerin izharları, ihfaları ve idğamları için de geçerlidir. Ğunnenin mahrecinin hayşûm (geniz kovuğu) olduğunu bil.’’³³¹

Bu iki harfin ğunnelerinin belirginliği, şeddeli oldukları her durum için geçerlidir. Yani şedde ister tek kelimedede olsun ister iki ayrı kelimedede olup bu harflerin peş peşe gelmelerinden dolayı idğam ediliyor yani şeddeleniyor olsun fark etmez.

İdğam edilen Nûn’un tek kelimedede olmasına örnek: النَّاسُ ، إِنَّا ، verilebilir.

İdğam edilen Nûn’un iki ayrı kelimedede olmasına örnek: مِنْ نَصْرَيْنِ ، إِنَّ نَقُولُ

İdğamsız şeddeli Nûn’a örnek: إِنَّ اللَّهَ

İdğam edilen Mîm’in tek kelimedede olmasına örnek: فَتَمَّ مِيقَاتُ verilebilir.

İdğam edilen Mîm’in iki ayrı kelimedede olmasına örnek: كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ ، مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ

İdğamsız şeddeli Mîm’e örnek: ثُمَّ ، فَإِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ ، أُمَّ ، لَمَّا

٦٣ - الْمِيمِ إِنَّ تَسْكُنَ بِغُنَّةٍ لَدَى بَاءٍ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ أَهْلِ الْأَدَا

³³¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu 'l Fikriyye fi Şerhi 'l Mukaddimeti 'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 196

Mîm harfi sâkin olduğunda Bâ ile yanyana gelirse ihfâ ile ğunne yap. Ehli edanın tercihi üzerine.

Mîm harfi sâkin olup kendisinden sonra da Bâ harfi gelirse, tecvid ilminde ehli edanın tercih ettikleri uygulama ğunne ile ihfâdır. Bu uygulamanın tecvid ilmindeki adı, “İhfâ-i şefevî” dir.³³²

Beyitteki ibarede geçen الْمُخْتَار kelimesinden yani “tercih edilen görüş” ifadesinden, tecvid âlimleri arasında buradaki uygulamanın ihfâ mı yoksa izhar mı olduğu hususunda ihtilaf olduğu anlaşılmaktadır. Müellif kendisi de ihfâ olduğu görüşünde olduğunu aktarmaktadır.³³³ Burada geçen mîm’in sâkin olması şartı ister aslî sükûn isterse de ârızı sükûn olsun fark etmez her ikisi için de geçerlidir. Ancak sükûn olmak zorunda çünkü hareke idğama manidir.

Aslî sükûnlu olana misal: أَمْ يَطْفِرُ ، وَمَاهُمْ بِمُؤْمِنِينَ

Ârızı sükûnlu olana misal: وَمَنْ يَخْتَصِم بِاللَّهِ

٦٤ - وَأَظْهَرْنَا عِنْدَ بَاقِي الْأَحْرَفِ وَأَخَذَ لَدَى وَاوٍ وَفَا أَنْ تَخْتَفِي

Sâkin mîm harfini mîm ve bâ harfi dışında diğer harflerin yanında izhar et. Sâkin mîm vâv ve fâ ile birlikte gelirse ihfâdan kaçın!

Yani sâkin mîm, mîm ve bâ harfi dışında başka bir harfe uğrarsa ki bu sâkin mîm ile diğer harf ister aynı kelimedede olsun ister ayrı ayrı kelimelerde olsun fark etmez ihfâdan kaçın!

Sâkin mîm ile diğer harfin aynı kelimedede olduğuna örnek: أَنْعَمْتَ

Sâkin mîm ile diğer harfin farklı kelimelerde olduğuna örnek: مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ

Müellifin beyitin ikinci kısmında vâv ve fâ harflerini özellikle bahsederek sakındırması, mîm harfi ile vâv harfinin aynı mahreçten çıkıyor olmaları ve mîm ile fâ harfinin mahreç yakınlıklarının olmasıdır. Bu mahreç birliği veya yakınlığından dolayı bazı bilgisiz okuyucunun, mîm’den sonra aynı mahreç harfi olan bâ harfi geldiğinde ihfâ yapılıyor diye buradaki vâv ve fâ’da da ihfâ yapıyor olmalarıdır. Bu açık bir hatadır.³³⁴

³³² Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 17

³³³ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid fi İlmi't-Tecvid*, s. 156; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 198

³³⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 199

Sâkin mîm'den sonra vâv harfinin gelmesine örnek: عَلَيْهِمْ وَلَا

Sâkin mîm'den sonra fâ harfinin gelmesine örnek: هُمْ فِيهَا

Bu iki misalin ve başka bir harfin de bir arada olduğu ayet:³³⁵

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

İhfânın Tarifi:

Şeddeden uzak müdğamda olduğu gibi sâkin bir harf ile olmak üzere, izhar ile idğam arası bir okuyuştur. İhfâ edilen sâkin, idğam edilen ise şeddeli olur. Şayet mahreç yakın olursa idğam edilirken, mahreç uzaksa izhar edilir.

2. 9. SÂKİN NÛN ve TENVİN'İN HÜKÜMLERİ BABI

باب أحكام النون الساكنة والتنوين

Tenvin ve sâkin Nûn ile alakalı durumların incelenip aktarıldığı bu kısımda öncelikle ilk beyitte ne gibi kuralların olacağı aktarılmaktadır. İzhar, idğam ki bu kendi içinde ğunneli ve ğunnesiz olmak üzere ikiye ayrılır, iklâb ve ihfâ olmak üzere beş kuraldır. Tenvin ve sâkin nûn arasındaki fark da burada izah edilmektedir.

٦٥ - وَحُكْمُ تَنْوِينِ وَنُونٍ يُلْفَى إِظْهَارًا، إِدْغَامًا، وَقَلْبًا، إِخْفَا

Tenvin ve Nûn'da bulunan kural, İzhar, İdğam, Kalb, İhfâ'dır.

Tenvin ve sâkin nûn'da bazı kurallar bulunur. Bunlar izhar, idğam (meal ğunne, bilâ ğunne), iklâb ve ihfâ'dır.³³⁶ Esasında sâkin nûn ve tenvin'e ait kurallar arasında idğam-ı bilâ ğunne'nin de zikredilmesiyle bu kuralların sayısı beş olmaktadır. Fakat burada idğam-ı bilâ ğunne'nin idğam içerisinde bulunduğu ve dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.³³⁷

³³⁵ Bakara 2/15

³³⁶ Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 18

³³⁷ Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 18

Beyitte geçen يُلْفَى kelimesi ‘bulunan’ anlamındadır. Vezin gereği إِخْفًا ve إِدْغَامِ kelimelerinin başına atf harfî getirilmezken, إِخْفًا kelimesinin sonundaki hemze kasredilmiş, إِدْغَامِ kelimesinin başındaki katı hemzesi ise hafzedilmiştir.³³⁸

2. 9. 1. Tenvin ile Sâkin Nûn Arasındaki Fark:

Anlamı “‘nûn’lamak” demek olan tenvîn, kelimenin son harfinde iki üstün, iki esre, iki ötre şeklinde bulunur ve kelimenin sonu sâkin nûn ile telaffuz edilir.

Tenvin kelimenin (genellikle isimlerin) sonunda vasıl durumunda mevcutken, vakıf durumunda okuyuştan düşer. Muhammed Emin Tokâdî bu konuda “İki esre ve iki ötrede durum böyle iken, iki üstünlü kelimelerin vakfında durum farklıdır. عَلِيمًا، حَكِيمًا، هُدًى örneklerinde olduğu gibi elif üzerinde yazılı ise vakıf durumunda tenvin’deki sâkin nûn, elife ibdâl edilir. Dönüştürülmüş olan elif ise harfî med konumunda olacağı için medd-i tabii olarak هُدًى، حَكِيمًا، عَلِيمًا şeklinde vakıf uygulanır” demiştir.³³⁹ Üzerinde vakfedilen kelimenin son harfi tâ-i merbuta (kapalı müenneslik tâ’sı) ise (ة) harekesi ne olursa olsun, harekeleri ile beraber noktaları da düşer ve (ة) olarak رَحْمَةٌ – رَحْمَةٌ şeklinde durulur.³⁴⁰

Yine tenvin hat itibarıyla da kelimedede harf olarak yoktur. Sâkin nûn için geçerli olan tüm kaideler tenvin için de geçerlidir. Bundan dolayıdır ki tenvin; ihfâ, izhar, iklâb ve idğam konularında sâkin nûn ile birlikte anılır.

Sâkin nûn’a gelince: Kelimenin ortasında veya sonunda, vakf ve vasıl durumlarında, hatta bi zâtihi harf olarak mevcutken telaffuzda da sabittir. Tenvin gibi ismin sonunda olabileceği üzere, ondan farklı olarak fiillerde ve harflerde de olabilir.³⁴¹

Buradan itibaren beyitte geçen sâkin nûn ve tenvin ile alakalı hükümlerin izahına geçilmektedir.

٦٦ – فَعِنْدَ حَرْفِ الْخَلْقِ أَظْهَرَ، وَأَدَّعِمَ فِي اللَّامِ وَالرَّاءِ لِابْغِنَةِ لَزِمَ

³³⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 202

³³⁹ Muhammed Emin, *Umde*, s. 24

³⁴⁰ Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 162; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 337;

³⁴⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 203; Ramazan, Öz, “Mehmet Zihni Efendinin İlmî Şahsiyeti, Kıraat İlmîne Katkısı, *Tecvid İlmî Açısından el-Kavlü's-Sedid fi İlmî't-Tecvid Adlı Eserin Değerlendirilmesi*” Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2020, s. 85

³⁴¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 203

Boğaz harflerine uğradığında izhar et ve de Lâm ve Râ'ya mutlak surette ğunnesiz idğam et!

Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra boğaz harflerinden birisi bulunursa, bir başka deyişle tenvin veya sâkin nûn boğaz harflerinden birisine (ki onlar ح, غ, خ, ع, ه, ا harfleridir) uğrarsa izhar olur. مِّنْ أَمْرٍ، عَادِدٍ، يَنْهَوْنَ، مِّنْ هَاجِرٍ، أَنْعَمْتَ، مِّنْ عَمَلٍ gibi.

Yine tenvin veya sâkin nûn'dan sonra ل veya ر harfi bulunursa, kesinlikle ğunnesiz olarak idğam edilir. Bunun tecvid dilindeki ismi “İdğâm-ı Bilâ Ğunne” dir. وَلَكِنْ لَا يَغْلَمُونَ، هَذَا. Yine tenvin veya sâkin nûn'dan sonra ل veya ر harfi bulunursa, kesinlikle ğunnesiz olarak idğam edilir. Bunun tecvid dilindeki ismi “İdğâm-ı Bilâ Ğunne” dir. وَلَكِنْ لَا يَغْلَمُونَ، هَذَا. bunların örnekleri olarak gösterilebilir.

Nûn harfinin ل ve ر harflerindeki idğamını Mekki, bu harfler arasındaki mahreç birliğine bağlar ve der ki: “ ل, ن, و ve ر harfleri dil ucundan çıkan harflerdir. Burada oluşan idğam sağlam ve güçlü bir idğamdır. Zira bu idğamda ğunnenin izlerini göremiyoruz”³⁴²

٦٧ - وَأَدْعِمْنَ بَعْنَةَ فِي يَوْمِنُ إِلَّا بِكَلِمَةٍ كَدُنِيَا عَنْوُنُوا

Yâ, vâv, mûm ve nûn'a ğunne ile idğam et. عَنْوُنُوا gibi tek kelimedede olması dışında.

Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra و, ن, م, ي harflerinden birisi gelirse ğunne ile idğam edilir. Bu kuralın tecvid ıstılahındaki ismi “İdğâm-ı Meal Ğunne” dir. Örnek olarak مِّنْ مَّنْعٍ، مَثَلًا مَا، مِّنْ نُورٍ، يَوْمِنِدِ نَاعِمَةً، بَرَزَقُ يَجْعَلُونَ، مِّنْ يَقُولُ، مِّنْ وَال gösterilebilir.

Ancak sâkin nûn'dan sonra vâv veya yâ harfi bulunup ikisi aynı kelime içerisinde olduğunda izhar edilir ki bu kuralın ismi “İzhar-ı Kelime-i Vâhide” dir. Bu kural sâkin nûn içindir ve sadece vâv ve yâ harflerine mahsustur. عَنْوُنُوا bu kurala örnek gösterilebilirken Ra'd sûresi dördüncü ayette (صِنَوَانٌ وَعَيْرٌ صِنَوَانٍ) Şarih tarafından Kur'an'dan örnek gösterilmiştir.³⁴³

٦٨ - وَالْقَلْبُ عِنْدَ الْبَا بَعْنَةَ، كَذَا الْإِخْفَا لَدَى بَاقِي الْحُرُوفِ أَخِذَا

³⁴² Çiftci, *Telifat Dönemi Tecvid Âlimlerinden Mekki b. Ebî Talib ve Abdülvehhab b. Muhammed el-Kurtubî Perspektifinden Teşdid, Telyin, Tahfif Terimlerine Bir Bakış*, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47, 2019, s. 208

³⁴³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 203

Bâ'ya uğradığında hükmü ğunneli kalb'dir. Diğer harflerle birlikte ise ihfâ esas alınır.

Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra bâ harfi gelirse kalb olur. Kalb'e iklâb'da denmiştir.³⁴⁴

İklâb sözlükte: bir şeyi çevirmek, döndürmek, bir harfi başka bir harfe dönüştürmek anlamındadır.³⁴⁵ Tecvid ıstılahında ise “tenvin veya nûn-i sâkineyi tam bir mîm'e çevirmek ve onu (bu mîm'i) bâ'dan önce, ğunne ile ihfâ etmektir.”³⁴⁶

İklâb'ın örnekleri بِدَّتِ الصُّدُورِ عَلِيمٌ بُوْرِكُ، أَنْ بُورِكُ، أَنْ بُورِكُ gösterilebilir. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'inde أَنْ بُورِكُ³⁴⁷ örneği ile وَمَنْ يَعْصِمُ بِاللَّهِ³⁴⁸ örneği arasında fark olmadığını söylemiştir.³⁴⁹

Bu beytin ikinci kısmında tenvin veya sâkin nûn'dan sonra yukarıda saymadığımız (adı geçmeyen) diğer harfler gelecek olursa ihfâ olacağından bahsedilmektedir. Harfleri ise on beş tane olup şunlardır: ص ذ ث ج ش ق س ك ض ظ ز ت د ط ف

Ali el-Kârî konu ile alakalı “diğer harflerden önce geldiğinde sâkin nûn ve tenvinde ihfâ esas alınır” demiştir.³⁵⁰ İhfâ'nın mertebesi ise; alabildiğine yakın olanın ihfâ'sı olabildiğince fazla iken, uzak olanın ihfâ'sı ise diğerinin altındadır.³⁵¹

İhfâ; izhar ile idğam arası bir durumdur.³⁵² Harfi, izhar ile idğam arası bir sıfatla, şeddelemeden ve ilk harfteki ğunneyi de koruyarak telaffuz etmektir.³⁵³ İhfâ'ya şunları örnek verebiliriz. مَنْ ضُودٌ، عَدَابًا ضِعْفًا، يَنْزِلُ، نَفْسًا رَكِيَّةً، وَمَا يَنْطِقُ، فَإِنْ طَبِئْتُمْ

2. 10. MEDDİN HÜKÜMLERİ BABI

بَابُ أَحْكَامِ الْمَدِّ

³⁴⁴ Dâni, *et-Teyisîr*, s.183; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, II, 17-18

³⁴⁵ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, I, 446

³⁴⁶ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 176

³⁴⁷ Neml, 27/8

³⁴⁸ Âl-i İmran, 3/101

³⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, II, 26; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 218

³⁵⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 216

³⁵¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 200

³⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, II, 227; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 216

³⁵³ Hacımısırhoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021 s. 118

Med bahsinin yer aldığı altmış dokuzuncu beyitten yetmiş üçüncü beyite kadarki bölümde meddin tanımı, kısımları (aslî ve fer-î med), çeşitleri (medd-i tabîî, muttasıl ve munfasıl medler, lâzım, ârız ve medd-i lîn) aktarılmaktadır. Her bir med çeşidinin ölçüleri, kıraat imamlarının tercihleri ele alınırken bu tercihe sebep olan durumlar da açıklanmıştır. Medd-i Tâzim ve Lâ-i tebrîe konusu da bu bölümün son kısmında işlenmektedir. Yine tecvid âlimlerinin bunlarla alakalı yapmış oldukları farklı tanımlara ve açıklamalara da yer verilmiştir.

٦٩ - وَالْمَدُّ لَأَزْمٌ وَوَاجِبٌ أَتَى وَجَائِزٌ وَهُوَ وَقَصْرٌ تَبَتَا

Med, lâzım ve vâcip olarak gelir. Ve bir de câiz olan vardır ki onda (asgari medde ilave de) vardır.

Lügatte med, uzatmak, ziyade etmek demektir.³⁵⁴

İstılahta ise med, med veya lîn harflerinden birisi ile harfin sesini uzatmaya denir.³⁵⁵

Kasr ise lügatte, hapsetmek, kısaltmak demektir.³⁵⁶

Tecvid ilminde kasr, medd-i tabî'yi hali üzere bırakıp ziyadeliği terk etmek demektir. Harf-i med ve harf-i lîn'in ziyadesiz olarak ispatına (bir elif miktarı uzatılmasına) denir.³⁵⁷ Birde harf-i med olan bir kelimedede okunuştan meddin kaldırılarak kelimenin uzatılmaksızın telaffuzudur. Yazıda med harfi görünmesine rağmen okumada yoktur. Kur'an-ı Kerim'de böyle kelimelerde uzatılmayacak olan med harfinin altında 'uzatma' anlamında قصر ifadesi bulunur ki örneği: أُوَلَيْكَ ، أُوَلَى dir.³⁵⁸

Uzatma harfi demek olan harf-i med üç tanedir. Elif, Vâv ve Yâ. Elif harfi kendisi daima sakin olup kendisinden önceki harfin harekesi kendi cinsinden yani üstün olmakla med harfi olur. Yâ harfi sakin olup kendisinden önceki harfin harekesi esre olursa ve yine Vâv harfi de sakin ve kendisinden önceki harf ötre harekeli olmakla med harfi olurlar.

³⁵⁴ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, II, 19-20

³⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, I, 313; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 219

³⁵⁶ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, II, 630; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 202; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 135

³⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, I, 313; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 219

³⁵⁸ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 275; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 202; Pakdil, Ramazan, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 136

Vâv ve Yâ harfleri sakin olup (cezimli) kendilerinden önceki harf ise üstün harekeli olursa o takdirde vâv ve yâ harfleri lîn harfi diye isimlendirilir. Şayet harekeli olurlarsa kendileri okunurlar.

Med, aslî ve fer'î olmak üzere iki kısma ayrılır.

Aslî med: med harfinden ayrılmayan, harf-i medle yetinen ve sonrasında sebep-i meddi olmayan med türüdür ki buna “aslî med veya zâtî med” de denir. Bu meddin ölçüsü fazla veya eksik olmaksızın bir elif miktarı uzatmaktır. اَوْ يٰ نَا gibi.

Fer'î med: Aslî med üzerine ziyadeyi gerektirecek bir sebepten dolayı ortaya çıkan ziyade medde denir.

Medde ziyadeyi gerektiren sebep ise ya hemzedir veya sükündür.

Hemze ya harfi medle aynı kelimedede olur (medd-i muttasıl) ya da ayrı ayrı kelimelerde olur (medd-i munfasıl).

Sükûn ise ya lâzımî veya ârizî olur. Bunun kısımları ise lâzım, vâcib, câiz ve âriz olmak üzere dördtür.

Buradan itibaren bir önceki beyitte tamamının zikredildiği med çeşitlerinin tasnifine başlanacak olup sırasıyla önce lâzımî olan med (medd-i lâzım) anlatılmaktadır.

٧٠ - فَلَا زَمَّ إِذَا جَاءَ بَعْدَ حَرْفِ مَدٍّ سَاكِنٌ حَالِيْنَ وَبَطُولٍ يُمَدُّ

Lâzım; şayet med harfinden sonra gelirse, her iki halde de sakin olan bir harf, tûl ile med edilir.

Harf-i medden sonra sebep-i med sükûn-î lâzım olup ikisi bir kelimedede bulunsa, her iki halde de (vakf veya vasl olması fark etmez) medd-i lâzım olur.

Sükûn ya müdğam olur ki اَلذُّكْرَيْنِ، اَتَّحَا جُوْنِيْ، وَلَا الصَّالِيْنَ، اَتَّحَا جُوْنِيْ، اَلذُّكْرَيْنِ misallerinde olduğu gibi. Buna harf-i med ile sebep-i med aynı kelimedede oldukları için “lâzımî kelimî” ve sebep-i meddin sükûnu şeddeli olduğu için de “lâzımî müşedded” denmiştir.

Sükûn ya da ğayri müdğam olur ki sûrelerin başındaki hece harfleri böyledir. Bu harflere kesik harfler anlamında “hurûfu mukattaâ” da denmektedir ve bu harfler toplamda sekiz tane olup نَقَصَ عَسَلُكُمْ beyitinde geçenlerdir. Bu harflerden kendisinden sonrakine idğam edilene “harfi müsekkal” idğam edilmeyene de “harfi muhaffef” denir. Her ikisinin med oranlarının da aynı olması gerektiğine dair İbnü'l-Cezerî “Cumhur bu konuda (mukattaâ

harflerinden) idğam ile okunanı da izhar ile okunanı da aynı değerlendirmişlerdir. Çünkü meddi gerekli kılan durum iki sakin harfin peş peşe gelmesidir ki bu medd-i lâzımda da mevcuttur. Dolayısıyla idğam edileni izhar edilenden üstün tutmanın bir anlamı yoktur”³⁵⁹ demiştir.

Ancak Meryem (كهيعص) ve Şûrâ (حم عسق) sûrelerinin başındaki ع (عين) harfi başka. Çünkü onun açılımındaki ي harfi, harf-i med değil harf-i lîn'dir. Kıraat imamları bunun med miktarında ihtilaf etmişlerdir.³⁶⁰ Ve ya ءآلُقن de olduğu gibi kelime içinde harf-i medden sonra gelen sebab-i med cezim olur. Buna da harf-i med ve sebab-i med aynı kelimedeki ve sebab-i med cezimli olduğundan “lâzımî muhaffef” denmiştir.³⁶¹

Buraya kadar medd-i lâzım'ın ikisi kelimedeki ve ikisi de harfte olmak üzere dört çeşidinin olduğundan bahsettik. Kelimedeki olanlar, kelimeyi müsakkal (şeddeli olan) ve kelimeyi muhaffef (cezimli olan) diye isimlendirilir.

Kelimeyi müsakkal'e örnek: وَلَا الضَّالِّينَ Bu misalde dâd harfini çeken harf-i medden elif, sebab-i medden ise lâm'ın şeddesi (ki şeddelerin aynı cinsten iki harfin evvelkisi sakin ikincisi ise harekeli olduğundan dolayı idğam edilerek ortaya çıktığı unutulmamalıdır) ve ikisi aynı kelimedeki buldukları için medd-i lâzım olmuştur.

Kelimeyi muhaffef'e örnek: الْقُنْ Kur'an-ı Kerim'de geçen tek örnek budur. Yûnus sûresi 51 ve 91. ayetlerde geçmektedir. Resmi Mushaf'ta yazılışı böyledir. Ancak açılımı ise اَلْ اَنَّ şeklindedir. Görüldüğü üzere hemzeyi çeken harf-i medden elif, sebab-i medden ise lâm harfinin cezimli sükûnu ve ikisi aynı kelimedeki buldukları için medd-i lâzım kelimeyi muhaffef olmuştur.

Harfte olanlara gelince, bunlarda harfi müsakkal (şeddeli harf) ve harfi muhaffef (cezimli harf) diye isimlendirilirler.

Harfi müsakkal'e örnek: اَلْم 'in Lâm'ıdır. Harfler gurubunda meydana gelen lâzımî meddi anlayabilmek için Resmi Mushaf'taki yazılışına değil de bu harflerin seslendirilişindeki açık yazılışına bakmak gerekir ki şöyledir: اَلْم لَامٌ مِيمٌ Bu örneğe baktığımızda lâm harfini çeken harf-i medden elif, sebab-i medden ise lâm harfinin

³⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, I, 318; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 223

³⁶⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 226

³⁶¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 222

sonundaki cezimli mîm görülmekte. Ancak sakın mîm'den hemen sonra da harekeli mîm geldiği ve “aynı cinsten iki harfin evvelkisi sakın, ikincisi harekeli olup ve bu ikisi aynı kelimedede olmaları durumunda idğam edilir” kuralı gereği mîm'ler idğam edilmiştir. Böylelikle de okuyuşta mîm'in şeddesi ortaya çıkmakta ve medd-i lâzım harfi müsakkal örneği meydana gelmektedir.

Harfi muhaffef'e örnek: yine aynı örnek üzerinden gidecek olursak ki harflerin açık yazılışları **أَلِفٌ لَامٌ مِيمٌ** böyle idi. Örnek incelendiğinde medd-i lâzım harfi muhaffef sondaki mîm harfi üzerinde gerçekleşmektedir. Şöyle ki: Mîm harfini çeken harf-i medden yâ sebab-i medden ise mîm'in sükûnu lâzımı (cezimi) bir arada oldukları için medd-i lâzım harfi muhaffef olmuştur.³⁶² Medd-i lâzım'ın meddi vâciptir. Müttefekun aleyh olduğu için. Yani kıraat imamaları medd-i lâzım'ın meddi hususunda ittifak etmişlerdir. Ve med oranı ile alakalı tahkik okuyuşta dört elif miktarı, tedvir okuyuşta üç elif ve hadr okuyuşta ise iki elif miktarının altında okunmaması gerektiği, şayet iki elif miktarının altına inilirse bunun câiz olmadığı, tahrîmen mekruh olduğunu belirtmişlerdir.³⁶³

٧١ - وَوَأَجِبُّ إِذَا جَاءَ قَبْلَ هَمْزَةٍ مُتَّصِلًا إِنْ جُمِعَا بِكَلِمَةٍ

Vâcib olan (med): Eğer hemzeden önce gelirse, aynı kelimedede bitişik yanyana olursa.

Harf-i medden sonra sebab-i med hemze olup ikisi aynı kelimedede bitişik olarak bulunursa medd-i vâcib olur. Bu medde harf-i med ve sebab-i med aynı kelimedede oldukları için bitişik anlamında medd-i muttasıl da denmiştir.

هَؤُلَاءِ bu kelimeler medd-i muttasılın örnekleridir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir konu vardır ki o da med harfi ile sebab-i med olan hemzenin ittisalının (bitişik olmasının) aslî olmasıdır. Yazıda birleşik olduğu halde aslında aynı kelimedede olmayan örnekler medd-i muttasıl olarak gösterilmemelidir. **هَؤُلَاءِ** örneğinde olduğu gibi. Bu tertibin başında bulunan **ه** harfi, harfî nidâdır. **هَؤُلَاءِ** kelimesi ise başlı başına bir kelimedir. Her ne kadar yazıda bitişik görünseler de aslında bunlar aynı kelimenin parçaları

³⁶² Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 148; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 217

³⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, I, 317-318; Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, s. 19; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 218; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 149-150

değildirler. Fakat bu kelimedede lâm harfini çeken med harfi elif ile peşinden gelen hemze aynı kelimedede oldukları için medd-i muttasıla örnek olmuştur.

Medd-i muttasılda ittifak ve ihtilaf olmak üzere iki mahal bulunmaktadır. Medd-i muttasılın meddinin yani tabii med üzerine ilave hususunda kıraat imamları ittifak halinde iken, bu ilavenin ölçüsü hususunda ihtilaf etmişlerdir.³⁶⁴

Şayet harfi med ile hemze aynı kelimedede bulunup hemze önce harf-i med sonra gelmişse, yani harf-i med hemzeyi uzatıyorsa الأَخْرَجَ، إِيمَانٌ، أُوتِيَ، آمَنَ misallerde olduğu gibi, o takdirde kıraat imamlarından Nâfi'nin râvîsi Verş bu hemzeyi tûl, tavassut ve kasr olmak üzere üç vecihle rivayet etmiştir. Hemzenin bu şekilde uzatılması medd-i bedel diye isimlendirilir. Verş tarafından rivayet edildiği için bu okuyuş da câizdir.³⁶⁵

شيءٌ، السَّوءُ gibi olduğunda ise yani bir kelimedede hemze bulunup, evvelinde ise harf-i lîn olması durumunda bu kelimenin vaslında iki vecih, vakfında üç vecih câizdir.³⁶⁶

..... وَجَائِزٌ إِذَا أَتَى مُنْفَصِلًا ٧٢ -

Câiz ise: (Hemze) ayrı geldiği zaman.

Medd-i Câize gelince; harf-i medden sonra sebab-i med vâkî olup ayrı ayrı kelimelerde bulunurlarsa medd-i munfasıl olur. Bir başka ifadeyle bir kelimenin sonunda harf-i med olup diğer kelimenin başında hemze olur ve ikisi peş peşe olacak şekilde bir arada bulunursa, yani ikinci kelimenin ilk harfi hemze olursa ayrı ayrı kelimelerde anlamına gelen medd-i munfasıl olur.³⁶⁷

Medd-i munfasılın câiz med diye isimlendirilmesinin sebebi, bu medde kıraat imamlarının ihtilaf etmesindedir. İbn Kesir ve Sûsî hulüfsüz (sadece, tek) kasr ile okurlarken, Kâlûn ve Dûrî hulüfle (kasr ve med ile) okumuşlardır. Diğer imamlar ise hulüfsüz (tekrarsız, sadece) med ile okumuşlardır. Medd-i munfasıldaki bu med çeşitliliği geride geçen medd-i muttasıl gibidir. Ancak medd-i munfasıl iki kelimenin bir arada ve vasl durumunda meydana geldiği için şayet birinci kelimedede, yani ilk harfi hemze olan kelimenin evvelindeki son harfi med harfi olan kelimedede vakf yapılacak olursa, bu

³⁶⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 228; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 209; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 143

³⁶⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 228

³⁶⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 229

³⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi el-Kirâati'l-Aşr*, I, 319; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 234; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 209; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 211

durumda ihtilaf olmaksızın asla med edilmez.³⁶⁸ Medd-i munfasılın med oranlarını gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

İbnü'l-Cezerî Munfasıl Meddin mertebesi ile alakalı şunları söylemiştir. “Bu meddin miktarı hakkındaki ifadeler farklılık arz etmektedir. Öyle ki bunları bir kurala bağlamak mümkün olmadığı gibi doğru da değildir. Birinin bir kıraat imamı için bir med mertebesinden bahsettiği ve başka birinin de aynı kıraat imamı için bunun üzerinde veya altında başka bir mertebe zikretmediği nâdirdir.”³⁶⁹

Misallerine gelince: يَا أَيُّهَا ، بِمَا أَنْزَلَ ، bu iki örnekte aynıdır. Harf-i medden elif, sebebi medden hemze ve ikisi ayrı ayrı kelimelerde olduğu için meddi munfasıl olmuştur. هُوَ لَاءِ bu örnekte Hê harfini çeken harf-i medden gizli bir elif (âsar) sebab-i medden ise hemze ve ikisi her ne kadar aynı kelimedeymiş gibi görünse de ayrı kelimelerde olduğu için medd-i munfasıl olmuştur. Bu ve bunun gibi örnekler (harf-i nidâlar) imlâ bakımından bitişik olsalar da medd-i munfasıldır.³⁷⁰

هَأْوُمُ örneği ise medd-i muttasıldır. Çünkü buradaki Hê harfi kelimenin aslındandır.³⁷¹ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ örneğine bakacak olursak, burada hû zamirini çeken gizli bir vâv, sebab-i medden ise hemze sonraki kelimenin ilk harfi olarak geldiğinden medd-i munfasıl olmuştur. Zamirlerin medd-i tabii veya medd-i munfasıl olarak med edilebilmeleri için her hâlükârda iki harekeli harfin arasında bulunmaları lâzımdır.³⁷²

٧٢ - أَوْ عَرَضَ السُّكُونُ وَقَفًّا مُسَجَّلًا

Veya bir biçimde vakf yapılmasına bağlı olarak sükûn geçici olduğundadır.

Yani harf-i medden sonra sebab-i med sükûn-i ârız vâkî olsa medd-i ârız olur ki bu da medd-i munfasıl gibi medd-i câiz kısmına girmektedir. Sükûn-i ârız, aslında olmayıp sonradan meydana gelen (vasılda yokken vakfedildiğinde ortaya çıkan) demektir. مُسَجَّلًا ifadesi “Bi şekilde vakfedilmesi” demektir. Vakfın sükûn üzerine veya işmam ile birlikte olması fark etmemektedir. Çünkü işmam ile sesin bir ilgisi olmayıp ötre harekeyi dudak

³⁶⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 234; Hacımısırlioğlu, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021 s. 131

³⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi el-Kirâati'l-Aşr*, I, 319-333; Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 122

³⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi el-Kirâati'l-Aşr*, I, 319

³⁷¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 228

³⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi el-Kirâati'l-Aşr*, I, 314

hareketiyle göstermektir. Ama revm ile yapılan vakf farklıdır. Revm ile yapılan vakfta harekenin sesinin bir bölümü geldiğinden vasl hükmündedir.³⁷³

Medd-i ârız'ın misallerine gelince:

المُقْلِحُونَ، الصِّرَاطُ örneklerinde olduğu gibi harf-i medden sonra sebab-i med sükûn-i ârız olursa ki o da bu gibi kelimelerde vakf yapıldığında ortaya çıkan sükûndur, medd-i ârız olur. Medd-i ârızın meddi buradaki sükûn sadece vakf durumunda mevcut olduğundan câizdir. Üzerinde vakf yapılan son harfin harekesi üstün olduğunda üç vecih câizdir.

Tûl; dört elif miktarı uzatılır. Bunun sebebi aralarındaki lafız benzerliğinden (her ikisinde de meddin sükûna bağlı olmasından) dolayı medd-i lâzıma hamledilmesidir.

Tevassut; 2-3 elif miktarı med edilir. Vakfta ârızî sükûnu dikkate alarak ancak onu lâzımî sükûnun altında değerlendirmektir.

Kasr; bir elif miktarı med edilir. Bu gibi kelimelerde vakf yapıldığında iki sakinin yan yana gelmesinden dolayı ilave medde ihtiyaç duyulmamaktadır.³⁷⁴

الرَّحِيم misalinde olduğu gibi son harfin harekesi esre olduğunda dört vecih câiz olur. Tûl, tevassut, kasr ve kasr ile revm. Revm harekenin sesinin üçte birinin verilmesidir.

نَسْتَعِينُ bu ve bunun gibi örneklerde son harfin harekesi ötre olduğunda yedi vecih câizdir. Tûl, tevassut, kasr, tûl ile işmam, tevassut ile işmam, kasr ile işmam ve de kasr ile işmam ve revm.

Lîn harfi bulunan kelimedede vakf yapıldığı zaman da ârızî sükûn meydana geleceğinden medd-i ârız olur. لاخْوَف، لاخَيْر gibi. Bu lîn harfli medd-i ârızda da üç vecih câizdir.³⁷⁵

Buraya kadar med çeşitlerinden aslî med (medd-i tabîî)'nin yanı sıra, zâhiri med sebebi olarak görünen hemze ve sükûn kaynaklı ferî med (medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lâzım, medd-i ârız, medd-i lîn) çeşitleri ele alınmıştır. Bunların dışında

³⁷³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 236

³⁷⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 237; Hacımısırlioğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021 s. 132

³⁷⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 237

Medd-i Mübâlağa diye isimlendirilen Medd-i Tâzim konusu ki لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ³⁷⁶ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ³⁷⁷ gibi cümlelerde ortaya çıktığı anlatılmıştır.³⁷⁸

Konu ile alakalı İbni Ömer'den rivayetle Allah Resulü (sav) ‘‘Kim Allah’tan başka ilah yoktur derse ve sesini yükseltirse, Cenâb-ı Hak onu kendisine adını verdiği izzet yurduna yerleştirir. Ve şöyle dedi (ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ)³⁷⁹ onun rızkı da yüzüne bakmaktır.’’

Enes’ten gelen bir başka rivayette Allah Resulünün bu konuda ‘‘Kim Allah’tan başka ilah yoktur deyip bunu uzatarak derse, dört bin günahı silinir’’ dediği rivayet edilmektedir.³⁸⁰

Nazım sahibi ise ‘‘Her iki hadiste zayıftır, ancak bu işin faziletinden dolayı ikisi ile de amel edilir’’ demiştir.³⁸¹

Molla Ali el-Kârî’nin yorumu ise ‘‘Onun sıhhati ve rivayete göre amel edilmesinin câiz olduğu takdir edildiğinde, munfasılı kasr edenlere bir vecihle uzatması da gerekmez. Şâtîbî’nin ve cumhur ulemanın görüşlerini kuvvetlendiren, üzerinde durdukları husus da budur ve bu da munfasıldan dolayıdır’’ şeklindedir.³⁸²

Ve yine nefyin mübalağası babından İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr*’inde bahsettiği, İmam-ı Hamza’nın uygulamasında var olan Lâ-i Tebrîe diye anılan ve med ölçüsü dört hareke yani iki elif olan cinsini nefyeden Lâ’lar vardır.³⁸³

³⁷⁶ Muhammed, 47/19

³⁷⁷ El-Enbiya, 21/87

³⁷⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 242-243

³⁷⁹ Rahman, 55/27

³⁸⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 243

³⁸¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati’l-Aşr*, I, 345; Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 243

³⁸² Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 243

³⁸³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati’l-Aşr*, I, 345; Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 243

Kur'an-ı Kerim'de kırk üç yerde geçen bu Lâ-i Tebriyeler şunlardır.³⁸⁴

لَا رَيْبَ	لَا عِلْمَ	لَا شَيْئَ	لَا جُنَاحَ	فَلَا عُدْوَانَ	فَلَا رَفْثَ	وَلَا فُسُوقَ	وَلَا جِدَالَ
لَا طَافَةَ	لَا خَلَّاقَ	فَلَا غَلِبَ	لَا خَيْرَ	فَلَا كَاشِفَ	لَا تَبْدِيلَ	لَا شَرِيكَ	فَلَا هَادِيَ
أَنَّ لَمْ يَلْجَأَ	فَلَا رَادَّ	لَا جَزَمَ	لَا عَاصِمَ	فَلَا كَيْلَ	لَا تَثْرِيْبَ	لَا مَرَدَّ	لَا مَعْقِبَ
لَا مَبْدَلَ	لَا قُوَّةَ	لَا مِسَاسَ	لَا عِوَجَ	فَلَا كُفْرَانَ	لَا بُرْهَانَ	لَا بُشْرَى	لَا صَبْرَ
لَا قِبَلَ	لَا مَقَامَ	فَلَا قُوَّتَ	فَلَا مُنْسِكَ	فَلَا مُرْسِلَ	فَلَا صَرِيحَ	لَا ظُلْمَ	لَا حُجَّةَ
لَا مَوْلَا	فَلَا نَاصِرَ	لَا وِزْرَ					

Şâtibiyye Tarîki diye de anılan Mısır Tarîki tedrisinde zamandan kazanmak için Kur'an-ı Kerim'in evvelinden nısfına yani sûre-i Meryem'e kadar ve sûre-i Meryem'den Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar olmak üzere med mertebeleri ikiye ayrılmıştır.

³⁸⁴ Bu çizelge aşere Takrîb Tayyibe Eğitimi ve İcâzeti'ni aldığım üstadım Şeyhü'l-Kurra Nuri GARBETOĞLU Hocamın Üstadı, Çaykara Müftüsü Merhum Şeyhü'l-Kurra Yusuf Bilgin (ö.22 Ekim 2001) Hocaefendi'den. Aşere İlmî İcazeti,1968 Yılında Merhum Reisü'l-Kurra Mehmet Rüştü AŞIKKUTLU (ö.28 Ağustos 1980) Hocaefendi'den. Takrîb ve Tayyibe İlmî İcazeti alan Merhum Şeyhü'l-Kurra Safvan ÇAKIROĞLU (ö.24 Aralık 2014) Hocamızın “Mısır Tarîki Şeyh Atâullah Mesleki Takrîb Vücûhatı Üzerine Bazı Kaideler Defteri” adlı eserinden alınmıştır.

2. 10. 1. Med Mertebeleri Dağılım Çizelgesi³⁸⁵

Mertebeteyn (iki mertebe)	Merâtibi Erbea (dört mertebe)
Sûre-i Meryem'den sonuna kadar	Sûre-i Meryem'e Kadar
Medd-i Munfasıl	Medd-i Munfasıl
1 Elif Çekenler ب د ح خ ع	1 Elif Çekenler ب د ح خ ع
3 Elif Çekenler ب ط ك ن ر خ ل	2 Elif Çekenler ب ط
5 Elif Çekenler ج ف	3 Elif Çekenler ك ر خ ل
Medd-i Muttasıl	4 Elif Çekenler ن
3 Elif Çekenler ب د ح ك ن ر ج ع خ ل	5 Elif Çekenler ج ف
5 Elif Çekenler ج ف	Medd-i Muttasıl
	2 Elif Çekenler ب د ح ج ع
	3 Elif Çekenler ك ر خ ل
	4 Elif Çekenler ن
	5 Elif Çekenler ج ف
Mertebeteyn “Medd-i Muttasılın iki mertebesi var” demektir.	Merâtibi Erbea “Medd-i Muttasılın dört mertebesi var” demektir.
Medd-i Lâzım 'da ise Kur'an-ı Kerim'in tamamında bütün imamlar tûl ölçüsünde med ederler. Tûl'un ölçüsü ise en azı iki, en çoğu dört elif miktarıdır. İki elifin altına inmek câiz değil, tahrîmen mekruhtur.	

³⁸⁵ Bu çizelge aşere Takrîb Tayyibe Eğitimi ve İcâzeti'ni aldığım üstadım Şeyhü'l-Kurra Nuri GARBETOĞLU Hocamın Üstadı, Çaykara Müftüsü Merhum Şeyhü'l-Kurra Yusuf Bilgin (ö.22 Ekim 2001) Hocaefendi'den. Aşere İlmi İcazeti,1968 Yılında Merhum Reisü'l-Kurra Mehmet Rüştü AŞIKKUTLU (ö.28 Ağustos 1980) Hocaefendi'den. Takrîb ve Tayyibe İlmi İcazeti alan Merhum Şeyhü'l-Kurra Safvan ÇAKIROĞLU (ö.24 Aralık 2014) Hocamızın “Mısır Tariki Şeyh Atâullah Mesleki Aşere Vücûhatı Üzerine Bazı Kaideler Defteri” adlı eserinden alınmıştır.

2. 10. 2. Değerlendirme

Molla Ali el-Kârî 41. beyitten itibaren Râ harfinin kendisi harekeli iken veya kendisi sakin olup kendisinden önceki harfin hareke durumu ve yine sakin durumda iken evvelindeki veya sonrasındaki harfin sıfat özelliğinden dolayı kalınlık ve inceliklerini örneklerle geniş bir biçimde aktarmıştır.

İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sindeki beyit sayısına bakıldığında (ellinci beyitten itibaren altmış dokuzuncu beyite kadar) geniş yer ayırdığı görülen idğam bahsi her yönüyle incelenerek okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. İdğamın tarifi, idğam çeşitleri, idğamın gerekli olduğu hususlar ve idğam yapmanın imkânsız olduğu (yapılmaması gereken) durumlar örnekleriyle birlikte etraflıca işlenmiştir. Mahreçleri yakın ancak sıfat farklılıklarından dolayı Dâd ve Zâ, Lâm ve Tê, Râ ve Nûn ve diğerlerinin telaffuzlarında idğamdan kaçınılması gerektiği birçok örnekle izah edilmiştir.

Tenvin, sâkin nûn ve sâkin mîm'e ait kuralların da (izhar, ihfâ, iklâb, idğam ve idğamın çeşitleri) görüldüğü bu kısma geniş yer ayrıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

Med bahsinin yer aldığı 69. beyitten 73. beyite kadarki bölümde meddin tanımı, çeşitleri, ölçüleri, kıraat imamlarının tercihleri ele alınırken, tecvid âlimlerinin bunlarla alakalı yapmış oldukları farklı tanımlara ve açıklamalara da yer verilmiştir.

2. 11. VAKF ve İBTİDÂ BABI

بَابُ الْوُقُوفِ وَالْإِبْتِدَاءِ

Tecvid ile bağlantısı aşikâr olan, tilâvetin güzelliği ve edânın da süsü mahiyetinde vakf ve ibtidâ konusu Molla Ali el-Kârî tarafından şerhinde buradan itibaren işlenmektedir. Vakf yerlerinin bilinmesi ve ibtidânın nerelerden yapılması gerektiği örnekler ışığında açıklanmaktadır.

Vakfın çeşitleri (vakf-1 tam, vakf-1 kâfî, vakf-1 hasen ve vakf-1 kabih) ile vakf yerleri, hükümleri (vakf-1 lâzım, vakf-1 mutlak, vakf-1 câiz, vakf-1 mücevvez, vakf-1 murahhas) ve verilen rumuzlar (ص، ز، ج، ط، م) bu başlık altında incelenerek okuyucunun bilgisine sunulmuştur.

٧٣ - وَبَعْدَ تَجْوِيدِكَ لِلْحُرُوفِ لَا بُدَّ مِنْ مَعْرِفَةِ الْوُقُوفِ

Harfleri güzelleştirmenin ardından yapılması gereken vakfları öğrenmektir.

Tecvidi öğrenip tatbik ettikten sonra nerede nasıl durulur, nasıl başlanır bunu da bilmen gerekir.³⁸⁶

Sözlük anlamında vakf, ‘‘hapsetmek, men etmek, durmak, durdurmak, kelimeyi kendinden sonraki kelimedenden ayırmak, kelimeyi harekeden kesmek’’³⁸⁷ anlamlarına gelir.

Istılahta ise vakf, tilavete tekrar başlamak niyetiyle nefes alabilecek kadar sesi kesmek demektir. Bu terim, Kur’an-ı Kerim’de durulması gereken yerler için de kullanılmaktadır. İbnü’l-Cezerî (ö.833/1429) bu terim için ‘‘Vakf, kelime üzerinde, kıraate tekrar başlamak niyetiyle, normal nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibarettir’’ demiştir.³⁸⁸

Ulemanın vakf kavramına yakın olarak kullandıkları ‘‘kat’’ ve ‘‘sekt’’ kavramları da vardır.

Kat’ın sözlük anlamı ‘‘uzaklaştırma, ayırma’’ manalarında. Terim olarak ise ‘‘başka bir işe başlamak için okuyuşu tamamen bitirmek’’ demektir. Zaman zaman vakf’ın yerine kat, kat’ın yerine de vakf terimlerinin kullanıldığı vakidir. Kıraat esnasında nefes almak veya tamamen okuyuşu bitirmek için durmak anlamında da kullanılmıştır.

Sekt ise (Türkçe ifadeyle ‘‘sekte’’) lügatte ‘‘kaçınmak’’ anlamındadır. Istılahta ise, Kur’an kıraati sırasında okuyuşa devam etme niyetiyle nefes almaksızın sesin bir müddet kesilmesi ve ardından devam edilmesine denir. Sesin kesilmesinin süresi vakfa göre daha kısadır. Sekt kuralı nakil ve semâ’ya bağlıdır. Sahih bir kıraate bağlı olmaksızın özel bir nedenle sekte yapmak câiz değildir.³⁸⁹

Kıraatı Âsım ve rivayeti Hafs üzere Kur’an-ı Kerim’de عَوْجًا...فَيَمَّا (Kehf 18/1), مِنْ هَذَا مَرَدِنًا... (Yâsin 36/52), وَقِيلَ مَنْ...رَاقٍ (Kıyâme 75/27) ve كَلَّا بَلْ...رَانَ (Mutaffifîn 83/14) olmak üzere dört yerde bu sekte uygulaması vardır.³⁹⁰

٧٤ - وَالْإِبْتِدَاءِ، وَهِيَ تُفَسَّمُ إِذْنٌ ثَلَاثَةٌ : تَامٌ، وَكَافٍ، حَسَنٌ

İbtidâ ise Tam, Kâfi ve Hasen diye ayrılır.

³⁸⁶ Aşikkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 20

³⁸⁷ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, III, 762; Recep, Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022, s.55; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 259

³⁸⁸ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022, s.56

³⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kıraati'l-Aşr*, I, 240-243

³⁹⁰ Dâni, *et-Teysîr*, s.142; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 250-251; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 210-211-212

İbtidâ'yı da (başlanılacak yer) bilmek gerekir. O vakflar teferruatlı olarak; “tam, kâfi ve hasen” olmak üzere ayrılır.

Lügatte “başlamak, bir şeyi ilk kez yapmak” demek olan ibtidâ, bir şeyi öne almak, takdim etmek ve ilk olarak yapmak gibi manalara gelir.

Terim olarak ise vakfin zıddı olup, kıraate ilk defa başlamak veya vakfettikten sonra tilâvete tekrar devam etmeye denir.³⁹¹

Bu beyitte geçen وَهِيَ ifadesi, hê'nin sükûnu ile olacak şekilde وَفٍ kelimesine atfolunmuştur. وَتُقَسَّمُ kelimesi ise meçhul olarak getirilmiş ve cezmlidir. Yani tef'îl değil if'âl babındandır.³⁹² Aynı zamanda Ali el-Kârî “Vukûf kelimesi de İbtidâ kelimesi gibi mastar olduğu alabildiğine açıktır” demiştir.³⁹³

٧٥ - وَهِيَ لِمَا تَمَّ فَإِنْ لَمْ يُوجَدْ تَعَلُّقٌ أَوْ كَانَ مَعْنَى فَابْتَدَى

Bu vakflar (şöyledir), (cümle) tamam olduğunda ki bu, şayet sonrasıyla lafzan bir alaka bulunmazsa (Tam Vakf) veya sonrasıyla mana bakımından bir alaka bulunursa (Kâfi Vakf), işte bu durumda sonrasından başla.

Müellif buradan itibaren vakf türlerini açıklamaya başlamıştır. Bu vakf türlerinin hangi esasa bağlı olduklarını, vakf yapılan kelime ile sonrası arasında lafız ve mana bağlantısının durumu aktarılmıştır.

Bu beyitin anlamı: “İşte bunlar (vakf türleri) sırasıyla: Eğer mana tamam olur ve mâbadı ile (kendisinden sonrası) ilgisi, alakası olmaz ise tam vakf veya mâbadı ile mânen alakası var ise kâfi vakf olur. Böyle yerde durduğun zaman devamından başla”³⁹⁴

Cümle Müsned ve Müsned ileyh'ten oluşmuş, lafız ve mana bakımından tam olmuşsa bu vakf vakfi tamdır. Sonrada vakfi tam kendi içinde alt kısımlara ayrılmıştır ve müellif bunlara فَإِنْ لَمْ يُوجَدْ sözü ile açıklık getirmiştir. Eğer kârî, cümlede bahsi geçen iki unsurda bulunduktan sonra vakf yaptığı kelimenin sonrasıyla lafız ve mana bakımından bir bağlantı kalmıyorsa bu vakf vakfi tamdır.³⁹⁵

³⁹¹ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022, s.56

³⁹² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 244

³⁹³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 245

³⁹⁴ Aşikkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 20; Koyuncu, Recep, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022, s.182-183; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 269; Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 251-252

³⁹⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 245-246

٧٦ - فَالْتَامُ فَالْكَافِي وَلَفْظًا فَامْنَعَنَّ إِلَّا زُرُّوسَ الْآيِ جَوِّزًا فَالْحُسْنَ

İşte bu tam olandır. Lafız itibarı ile (bir bağlantı bulunmadığında) işte kâfi olandır. Ama (bir vakf da var ki onda) kesinlikle sakın! (sonrasından ibtidâ yapmaya) bunun istisnası ayet sonlarıdır ki (buralarda) câizdir. (sonraki ayetten başlamak) İşte bu da hasen olandır.

Beyitte sayılanlar sırasıyla Vakf-1 tam ve Vakf-1 kâfidir. Kendisinden sonrası ile lafzan bağlantı varsa bu da Vakf-1 hasen olur. Bu durumda kendisinden sonrasında sakın başlama. Ancak ayet başı olursa kendisinden sonra ibtidâ etmek câiz olur.³⁹⁶

Lafzı tamam olduğu halde mana bakımından irtibat devam ediyorsa bu vakf vakf-1 kâfidir. Yine vakf-1 tamda olduğu gibi vakf-1 kâfide de ibtidâ kendisinden sonraki kelimededen yapılması câizdir.

لَفْظًا kelimesi önceki beyitin son kısmında geçen مَعْنَى kelimesine atfedildiğinden burada mana; ‘irtibat, lafız bakımından olursa bu vakf-1 hasendir’ demektir.³⁹⁷

فَافْتَعَنَّ kelimesi cezmlî tekit nûn’u ile gelip, “şayet yapılan vakf vakf-1 hasen ise, o halde okumaya sonrasında değil geriden alarak başla” anlamına gelerek emri tekit etmektedir. Ancak kendisinden sonra gelen ayetle lafzi bağlantısı olduğu halde vakf yapılan ayet sonları bunun istisnasıdır. Yani bu tarz bir vakf gerçekleştiğinde, sonraki ayetten başlamak câizdir çünkü bunun delili ayet sonlarında vakf yapılmasına dair hadis-i şerif olmasıdır.³⁹⁸

Bu saydığımız vakf çeşitlerine örnek verecek olursak:

Vakf-1 Tam’a örnek Kur’an-ı Kerim’de bir hayli fazladır. Bir kaçını zikredecek olursak: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ dedikten sonra durup, الَّذِیْ تَبَارَكَ الَّذِیْ یَبْدِئُ الْمَلٰٓئِکَ diyerek devam etmek, وَهُوَ الَّذِیْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طَبَاقًا diye devam etmek. Bunlar vakf-1 tam’a örnektirler.

Vakf-1 Kâfi’nin bu isimle anılması, vakf-1 tam’da olduğu gibi vakfedilen yerden sonrasında ibtidâ edilebiliyor olmasındandır. Bu vakf “*Vakf-ı Mefhûm*” diye de

³⁹⁶ Aşıkkuşlu, *Cezerî Mukaddimesi’nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 21

³⁹⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fi Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 246; Köker, *Ğanim Kaddürî el-Hamed’in Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü’l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 128

³⁹⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fi Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 246-247

isimlendirilmiştir. Dâni vakf-ı kâfi'yi şöyle tarif etmiştir. “Vakf-ı kâfi, üzerinde vakfedilmesi gibi sonrasında başlanması da güzel/yerinde olandır. Ne var ki bunun sonrası ile irtibatı olandır.”³⁹⁹ **مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ** burası her ne kadar ayet sonu olsa da sonraki ayetle mana bakımından bağlantılı olduğu için vakf-ı kâfi'dir.

Vakf-ı hasen'e gelince, **لِلَّهِ الْحَمْدُ** kelimesi üzerinde kast edilen mana anlaşıldığı için durmak vakf-ı hasendir. Ancak ibtidâ edilirken sonrasında başlamak câiz değildir. Geriden alarak başlamak uygundur. Ancak yukarıda da zikrettiğimiz üzere ayet sonları bunun istisnasıdır. Çünkü Ümmü Seleme'nin (ra); “Peygamber (sav) kıraatini âyet âyet keserdi” rivayeti, âyet sonlarında vakf yapmanın sünnet olduğunun delilidir.⁴⁰⁰

٧٧ - وَعَيْرُ مَا تَمَّ قَبِيحٌ وَلَهُ يُوقَفُ مُضْطَرًّا وَبُئِدَا قَبْلَهُ

Cümle tamam olmazsa o, kabih olandır. Onun için zorda kalındığında durulması ve öncesinden başlanması vardır.

Mananın tamam olmadığı yerde durmak ise Vakf-ı Kabîh'tir. Ancak zaruret hallerinde bu tür duruşlar yapılabilir.⁴⁰¹

Kabih, sözlükte kötü, çirkin, eksik gibi manalara gelmektedir. Hasen kelimesinin, yani güzelin zıddı anlamındadır.

Aslında Vakf-ı Kabîh'i iki kısma ayırabiliriz. Bunlardan ilki vakf yapıldığında bir anlamı, mefhuma delaleti olmayan, herhangi bir fayda sağlamayacak olan vakftır. Cümle içerisinde mübteda ve haberin ayrılması, bedel ile mübdel minh'in, sıfat ile mevsufun aralarının ayrılması gibi bu tür vakflar birinci gurup vakf-ı kabihtir. Mesela **بِسْمِ** deyip veya **لِلَّهِ** deyip **لِلَّهِ** lafzını zikretmeden bırakmak ve geriden almaksızın kıraate devam etmek böyledir.⁴⁰² Diğeri ise ilkinde nazaran daha tehlikeli olandır. Çünkü manayı değiştiren ve bu sebepten şer'i hükmün de değişmesine sebebiyet verebilecek olan vakftır. Ki buna kabih'in de üstünde *Ekbah* (daha kötü, en kötü) denmiştir.⁴⁰³ Bunun örneği ise: **أَمَّا يَسْتَجِيبُ**

³⁹⁹ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 174

⁴⁰⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 249

⁴⁰¹ Aşikkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 21

⁴⁰² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 252-257

⁴⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 514

‘‘*Ancak (samimiyetle) dinleyenler daveti kabul eder. Ölülere gelince, Allah onları diriltecek, sonra da O’na d nd r lecekler*’’⁴⁰⁴

Ayette Allah’ın davetine sadece samimi olarak dinleyenlerin icabet edecekleri anlatılmakta,  l ler için ise farklı bir durumun olduğu bellidir. Verilen bu meal, *يَسْمَعُونَ* kelimesinde vakf yapıldığında ortaya çıkan manadır. Ki olması gereken de budur. Fakat *وَالْمُؤَيَّةِ* kelimesinde durulacak olursa mana deėiŐecek ve ölülerin veya samimi olmayanların da samimi olarak dinleyenlere atfedilmelerinden dolayı, onlara dâhil edilmeleri gibi yanlış bir mana meydana gelmiş olacak.⁴⁰⁵

Sehâvî ( .643/1245)’nin tarifi ise Şu Şekildedir: ‘‘*O vakf-ı kabih kendisinden bir Şey anlaŐılmayan veya kastedilenin dışında bir Şey anlaŐılandır.*’’ Bu tür vakf-ı kabih bilinçli olarak yapılacak olursa o takdirde *vakf-ı ism (günah vakf)* diye isimlendirilir.⁴⁰⁶

Ali el-Kârî geride bıraktığımız beyitlerin Şerhini yaparken dört vakf çeŐidini de açıklayarak bunların taksiminin sebeplerini, vakfedilen kelimenin evveli ve sonrası ile irtibat durumunu (lafiz ve mana açısından) misallerle ele almıştır.⁴⁰⁷ Şu kadar var ki tecvid ve kıraat âlimlerinin vakf konusundaki titiz çalışmaları, ibtidâ konusunda görünmemektedir. Bunun sebebi ise ibtidânın vakfa bağlı ve vakfın sonucunda meydana geliyor olmasıdır. İbtid nın kısımları da vakfın kısımlarına bağlı olması hasebiyle bu böyledir.⁴⁰⁸

Her ne kadar İbnü’l-Cezerî *Mukaddime*’sinde ibtidâ konusunun kısımlarını açıklamamıŐ olsa da, *en-Neşr*’inde Şöyle demiştir. ‘‘İbtidâ’ya gelince bu olsa olsa ihtiy r  olur. Çünkü vakf gibi ona sebep olan Şey, mecburiyet değildir. Böyle olunca da sadece başlı başına bir anlam ifade eden ve kastedileni tam olarak karŐılayan ifadeden yapılır. Dolayısıyla ibtidânın kısımları da vakfın kısımları gibi dört tanedir. Cümlenin tam olup olmaması, yanlış veya imk n dıŐı bir anlamın oluŐması durumuna göre Tam, Kâfi, Hasen ve Kabih olmak üzere farklılıklar görülür. Nitekim *وَمِنْ* diyerek vakf yapıp, *الن س* diyerek ibtidâ etmek bir anlam taŐımadığı için kabihdir. Hâlbuki *وَمِنْ* den başlanacak olsa,  ncesiyle

⁴⁰⁴ En’ m, 6/36

⁴⁰⁵ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022, s.186

⁴⁰⁶ Köker, *Őanim Kadd r  el-Hamed’in Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü’l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 131

⁴⁰⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fi Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme At y , s. 252-257; Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022, s.179-190

⁴⁰⁸ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022

lafız ve mana açısından bağlantı olması sebebiyle ibtidâ-i tam olacaktır. Eğer مَنْ يَقُولُ diyerek vakfedilir ve يَقُولُ diyerek başlanacak olsa bu ibtidâ, مَنْ diyerek başlamaktan daha güzel ve yerinde olacaktır.’’⁴⁰⁹

٧٨ - وَلَيْسَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ وَقْفٍ وَجِبَ وَلَا حَرَامٍ غَيْرُ مَالِهِ سَبَبٌ

Kur'an'da ne vâcib vakf vardır, ne de haram vakf. Bir sebebi (gerekçesi) olan bunun dışındadır.

Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın, durulması emredilerek farz olan veya her hangi bir sebep/maksat olmaksızın da yasaklanarak haram kılınan hiçbir vakf yoktur.⁴¹⁰

Kur'an-ı Kerim'de vâcib hükmü verilip telaffuzda uyulmadığı zaman günah işlenmiş olacak olan veya haram sayılıp durulmaması gerektiği açıklanan, şayet aksi olursa günah işlenmiş olan bir vakf yoktur. Buna mukabil her bir ayette vakfetmekte, vasletmekte câizdir. Selef-i sâlihîn'in uygulamalarına bakıldığında bunun aksi bir durum söz konusu değildir. Yine seleften hiçbir kimse kıraatte vaslederek (kelimeleri peş peşe) okumayı yasaklamamıştır. Ancak bütün bunların aksine, istisna olarak kabul edilebilecek, okuyucunun uygulamasına bağlı olarak vakfın haram olmasını gerektirecek bir sebep meydana gelebilir.

Herhangi bir zaruret olmadığı halde okuyucu وَمَا مِنْ آلِهِ⁴¹¹ veya إِنِّي كَفَرْتُ⁴¹² vb. yerlerde kasıtlı olarak vakfederse haram işlemiş ve günaha girmiş olur. Şayet bu ve bunlara benzer vakflarda kasıt olmaksızın, herhangi bir zarurete binaen vakf edilmişse bir günah yoktur, ama şüpheye düşmeme adına bu tür vakflardan kaçınmak okuyucunun yapacağı en doğru şeydir.⁴¹³

Kur'an tilavetinde vakf ve ibtidâları doğru bir biçimde yapıp yukarıda zikrettiğimiz hatalara düşmemek için az da olsa Arapça biliyor olmamız gerekmektedir. Bu dili bilmeden nerede vakf edilip nereden başlanılacağını bilmek mümkün değildir. Şüphesiz İslam Dini dünyanın dört bir yanına yayılmış ve bu dinin yüce kitabı Kur'an-ı Kerim'de, müntesipleri tarafından okunmak istenmektedir. Bu sebepten Tecvid ve Kıraat âlimleri,

⁴⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 230; Hacımısırlıoğlu, *Ğanım Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 144-145

⁴¹⁰ Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 21

⁴¹¹ Âl-i İmrân, 3/62

⁴¹² İbrahim, 14/22

⁴¹³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddime'ti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 259-260

Arapça bilmeyen diğer toplulukların da yararlanmaları ve kısmen de olsa bu kuralları tatbik edebilmeleri için farklı çalışmalar yaparak, manayı da göz önünde bulunduracak şekilde çeşitli sınıflandırmalar yapmışlardır.

Bu çalışma ve araştırma sonucunda vakfedilecek yerleri gösteren remiz dediğimiz farklı harfler tesbit edilerek, ilgili yerlere konulmuştur. Kullanılan bu remizlerin hangi manaya geldiği ise Mushaf sonlarına, tecvid kitap ve kartelalarına yazılarak izahatta bulunulmuştur.

Böyle bir çalışma ilk kez, Türkmenistan'ın Secâvend bölgesinde yetişmiş bir Türk Kur'an bilginine aittir. Mushaflarda günümüze kadar uygulana gelen ve kabul görmüş olan bu çalışma, Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî (ö.560/1165) tarafından yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim ayetlerinde kullanılan bu remiz ve işaretler, Muhammed b. Tayfur'un bölgesine nisbetle 'Secâvend' diye anılan umumi bir isim olmuştur.⁴¹⁴

Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî vakfları beş kısma ayırmış ve herbirine bir remiz tayin etmiştir. Kabul görmüş ve Kur'an-ı Kerim'de kullanılan bu beş vakf çeşidine gelince:

2. 11. 1. Vakf-ı Lâzım

Bunun remzi (م) harfidir.⁴¹⁵ Kıraat esnasında bu işaretin görüldüğü yerde vakf yapılmayacak olursa mana bozulabilir. Secâvendî'nin vakf-ı lâzım olarak belirlediği ve (م) rumuzunu kullandığı ilk yer وَمَاهُمْ مُمُؤْمِنِينَ⁴¹⁶ diyerek biten ve ardından يُخَادِعُونَ اللَّهَ⁴¹⁷ diyerek başlayan diğer ayet arasındadır. Ayetin manası "(O kâfirler) iman etmezler. (Onlar) Allah'a ve iman edenlere hile ediyorlar." Burada وَمَاهُمْ مُمُؤْمِنِينَ ifadesinin nekre olduğunu, sonrasında gelen cümlelerin de sıfatı olması söz konusu olacağından vasledilmesi durumunda وَمَاهُمْ مُمُؤْمِنِينَ takdirinde bağlamın ve de ayette murad edilen anlamın tersine bir mana ortaya çıkacağından lâzım vakf olması gerektiğini tespit etmiştir.⁴¹⁸ Şayet vakfedilmezse mana: "Allah'a hile edenlere inanmıyorlar" olur ki bu da zıt bir anlamdır.⁴¹⁹ Kur'an-ı Kerim'de 84 yerde bulunmaktadır.⁴²⁰

2. 11. 2. Vakf-ı Mutlak

⁴¹⁴ Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 253

⁴¹⁵ Bu vakıf çeşidine 'Vakfı Vacip' diyenlerin de olduğunu İbnü'l-Cezerî'ye atıfla Recep Koyuncu zikretmiştir. Bkz. *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022, s.150

⁴¹⁶ Bakara, 2/8

⁴¹⁷ Bakara, 2/9

⁴¹⁸ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022, 151

⁴¹⁹ Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, s. 254

⁴²⁰ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 272

Bu vakfin remzi (ط) harfidir. Vakfı, lâzım veya câiz olmayıp, mutlak vakf alametidir. Vakf yapmanın evlâ olmasıyla beraber vasletmekte câizdir.

2. 11. 3. Vakf-ı Câiz

Bunun remzi (ج) harfidir. Vakfetmek veya vasletmek câiz olmakla beraber, vakf evlâdır.

2. 11. 4. Vakf-ı Mücevvez

Bu vakfin remzi (ج) harfidir. Hem vakf hem de vasl câiz olmakla birlikte, vasl evlâdır.

2. 11. 5. Vakf-ı Murahhas:

Bu vakfin remzi (ص) harfidir. Cümlelerin uzunluğu ve nefesin yetersiz gelmesinden dolayı yapılabilecek olan vakfin işaretidir. Bu vakfa 'Vakfi Zaruret' de denilmektedir. Geriden almaya gerek olmaksızın önündeki kelimedenden tilavete devam edilir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerimde Secâvendî'nin tespit ve işaret ettiği toplamda 84 adet lâzım vakf, 3476 adet mutlak vakf, 1644 adet câiz vakf, 228 adet mücevvez vakf ve 158 adette murahhas vakf bulunmaktadır.⁴²¹

2. 12. AYRI ve BİTİŞİK YAZIMA KONU OLANLAR

بَابُ الْمَقْطُوعِ وَالْمَوْصُولِ

İbnü'l-Cezerî en son işlenmiş olan ve imlâ bilgisinin de gerekli olduğu vakf ve ibtidâ konusu ile bağıllık arzeden, Resmü'l Mushaf konusunu işlemeye başlamıştır. Biz de buradan itibaren Molla Ali el-Kârî'nin şerhi bağlamında konuyu ele alarak eserin tahliline devam edeceğiz. İlk beyitten de anlaşılacağı üzere başlayacak olduğumuz bu konu, yazım açısından bitişik ve ayrı yazmaya konu ifadeler ve müenneslik têt'si denilen kapalı têt'nin açık têt şeklinde yazılması olacaktır.

٧٩ - وَأَعْرِفْ لِمَقْطُوعٍ وَمَوْصُولٍ وَتَا فِي مُصْحَفِ الْإِمَامِ فِيمَا قَدْ آتَى

Ayrık ve bitişik olan (edatlar) ile (dişilik bildiren) têt' bil ki, (Yani bunlardan) İmam Mushaf'ta geçenleri.

⁴²¹ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022, 151-154

Ayrı ve birleşik olarak yazılmış kelimeler ve İmam Mushaf’ında yazılı olan ve bizlere kadar da o şekliyle gelen, kapalı değil de açık olarak yazılan têt’leri de (müenneslik têt’si) bil!

2. 12. 1. İmam Mushaf’ın Tarifi

Molla Ali el-Kârî İmam Mushaf’ı şöyle açıklamıştır. ‘‘Hz. Osman’ın (ö.35/656) Müminlerin Emîri yani kendisi için Medine’ye ayırdığı ve Mekke, Şam, Kûfe, Basra ve bunlardan başka yerlere gönderdiği Mushafların tamamıdır.’’⁴²²

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi buradan itibaren Mushaf imlâsı ile alakalı birleşik ve ayrı olarak yazılan kelimeler önümüzdeki on dört beyitte incelenecek olup peşinden gelen yedi beyitte ise açık şekilde yazılan müenneslik têt’leri ele alınacaktır.

٨٠ - فَاقْطَعْ بَعْشَرَ كَلِمَاتٍ : ((أَنْ لَا)) مَع : مَلْجَأٌ ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا

Şu on yerde ayrık yap: en lâ melcee, lâ ilâhe illâ,

On yerde أَنْ lafzı لا dan ayrı yazılır. مَلْجَأٌ kelimesi ve لَا إِلَهَ إِلَّا la kelimesindeki أَنْ i لا dan ayır.⁴²³

Bunlardan birincisi: أَنْ لَا مَلْجَأٌ مِنَ اللَّهِ dir.⁴²⁴

İkincisi: وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ dir.⁴²⁵

٨١ - وَتَعْبُدُوا يَاسِينَ ، ثَانِي هُوَدَ ، لَا يُشْرِكْنَ ، تُشْرِكُ ، يَدْخُلْنَ ، تَعْلُوا عَلَى

Yâsîn’deki ile Hûd’daki ikinci (en lâ) ta’budû, (en) lâ yüşrikne, tüşrik, yedhulen, ta’lû alâ

Üçüncüsü: لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ dir.⁴²⁶

Dördüncüsü: أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ dir.⁴²⁷ Beyitte geçen Hûd’un ikincisinden kastedilen bu ayettir. Birincisi ise Hûd sûresi ikinci ayette geçer ve oradaki ittifakla bitişik yazılıdır.

Beşincisi: عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا dir.⁴²⁸

⁴²² Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fi Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 270

⁴²³ Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi’nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 22

⁴²⁴ Tevbe, 9/18

⁴²⁵ Hûd, 11/14

⁴²⁶ Yasin, 36/60

⁴²⁷ Hûd, 11/26

Altıncısı: لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئاً dir.⁴²⁹

Yedincisi: لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ dir.⁴³⁰ Beyitte geçen nûn'un sakin kılınması zaruretten dolayı, vezin gereğidir.⁴³¹

Sekizincisi: وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ dir.⁴³²

..... ۸۲ - أَنْ لَا يَقُولُوا ، لَا أَقُولَ ،

en lâ yekûlû, (en) lâ ekûle (ifadelerindekiler)

Yukarıda bahsi geçen ve on yerde olduğu söylenip sekizinin örneklerinin verildiği, kalan ikisi ise bu beyitin ilk bölümünde geçen kelimelerdir.

Dokuzuncusu: لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ dir.⁴³³

Onuncusu: لَا أَقُولُ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ dir.⁴³⁴ Böylelikle bu on yerin tamamı zikredilmiş oldu.⁴³⁵

((إِنْ مَا)) ve ((عَنْ مَا)) Bahsi:

..... ۸۲ - ((إِنْ مَا))..... بِالرَّعْدِ ، وَالْمَفْتُوحِ صَلِّ ،

Ra'd sûresindeki (إِنْ مَا) 'yı **üstün olanı** (إِنْ مَا 'dan) ayır. **Üstün olanı** (إِنْ مَا) 'yı **vaslet**.

Molla Ali el-Kârî, İbnü'l-Cezerî'nin Ra'd sûresinde geçen ve kesre harekeli hemzeden sonra gelen sakin Nûn'un (إِنْ 'i şartıyye), peşinden gelen Mîm harfiyle ayrı olması gerektiğini aktarırken, üstün harekeli hemzeden sonra gelen sakin Nûn'un ise Mîm'e vasl edilmesinde ittifak olduğunu bildirmektedir. Misallerine gelince:

وَأِنْ مَا نَرَيْتَكَ بَعْضَ الَّذِي نَعُدُّهُمْ⁴³⁶ Ayrı yazılana;

⁴²⁸ Mümtehine, 60/12

⁴²⁹ Hac, 22/26

⁴³⁰ Kalem, 68/24

⁴³¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 272

⁴³² Duhân, 44/19

⁴³³ A'raf, 7/169

⁴³⁴ A'raf, 7/105

⁴³⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 272; Hacımısırhoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 151; Köker, *Ğanim Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 134-135

((أَمْ مَنْ)) Bahsi:

Mushaflarda dört örneği bulunan ve اَمْ edatının مَنْ i istifhamiyeden ayrı yazılacağı konusunda ittifak mevcuttur.⁴⁶⁰ Bu dört yer ise:

1) اَمْ مَنْ اَسَسَ بُنْيَنَهُ ⁴⁶¹

2) اَمْ مَنْ يَأْتِيْ اَمَانًا يَوْمَ الْقِيَمَةِ ⁴⁶²

3) اَمْ مَنْ يَكُوْنُ عَلَيْهِمْ وَكِيْلًا ⁴⁶³

4) اَمْ مَنْ خَلَقْنَا ⁴⁶⁴ bu son örnek musannifin وَذِيْحٍ olarak belirttiği ve aynı zamanda sûrenin ismi de olan kelimenin işaret ettiği.⁴⁶⁵

Ali el-Kârî Mushaf yazarlarının اَمَّنْ لَا يَهْدِيْ (Yûnus 10/35), اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ (Neml 27/60), اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ (Neml 27/62) ve bunlarda olduğu gibi yukarıda geçen dört örneğin dışındaki yerlerde bitişirileceği konusunda ittifak etmişlerdir.

((حَيْثُ مَا)) Bahsi:

Kur'an'da iki yerde vukû bulan حَيْثُ ve مَا edatlarının ayrık olacağı konusunda uygulamada ittifak sağlanmıştır. Bu iki yer Bakara sûresi 144 ve 150'nci ayettedirler.

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوْكُمْ شَطْرَهُ وَاِنَّ ^(Bakara 2/144)

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوْكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا ^(Bakara 2/150)

Kur'an-ı Kerimde bu iki yerden başka yerde vaki olmamıştır.⁴⁶⁶

((أَنَّ لَمْ)) Bahsi:

Yine Mushaflarda bir arada bulunan, mastar manasına gelen اَنَّ edatı ile cezm ifade eden لَمْ edatının ayrı bir şekilde yazılacağı konusunda ittifak vardır. Örnekleri:

⁴⁶⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 277

⁴⁶¹ Tevbe, 9/109

⁴⁶² Fussilet, 41/40

⁴⁶³ Nisâ, 4/109

⁴⁶⁴ Saffât, 37/11

⁴⁶⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 277; Köker, *Ğanim Kaddürî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 137

⁴⁶⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 277

ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ ⁴⁶⁷

أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ⁴⁶⁸

Burada bahsedilen أَنْ edatına fethalı olma kaydı getirilmiştir. Kesreli olarak gelen yerlerde ise maktu (ayrı) ve mevsul (vasıllı, bitişik) şekilde yazıldığı vakidir. Kesreli olanın bahsi yakında gelecektir. ⁴⁶⁹

((أَنَّ مَا)) ve ((إِنَّ مَا)) **Bahsi:**

Mushaflarda yazılı olan مَا أَنَّ ve مَا إِنَّ edatlarının bitişik yazıldığı yerlerde olduğu gibi ayrı yazıldığı yerlerde de ittifak etmişlerdir. Ancak ihtilafın söz konusu olduğu yerlerde mevcuttur.

Ayrık yazımı noktasında uygulama birliği bulunan ve kesre hareke ile yazılı olan tek örnek En'âm sûresinde (6/134) مَا تُوْعَدُونَ لِأْتِ ayeti kerimesindedir.

Harekesi fetha olup ayrık yazılma noktasında uygulamada ittifak olan örnek ise Kur'an-ı Kerim'de iki yerdedir.

وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَطْلُ ⁴⁷⁰ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَطْلُ ⁴⁷¹

Yazım konusunda uygulama farklılığı olan yerlere gelince, bunlar iki tane olup ilki İmâa عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ (Nahl 16/95) ayeti kerimesidir. Müellifin beyitte kullandığı وَخَلْفُ الْأَنْفَالِ وَنَحْلٍ وَفَعٍ ifadesiyle *leffü neşri ğayr-ı müretteb* (yani ilk beyitte söylenen sözler ikinci beyitte sırayla değil karışık olarak verilme) sanatı vardır. ⁴⁷² Verilen son iki örnekte her ne kadar ihtilaf olsa da Mushaflardaki uygulama bitişik yazım tercihidir.

((كُلِّ مَا)) **Bahsi:**

٨٦ - وَ ((كُلِّ مَا)) سَأَلْتُمُوهُ، وَاحْتَلَفَ رُدُّوا، كَذَا قُلِّ ((بِسْمَا)), وَالْوَصْلَ صِفْ

⁴⁶⁷ En'âm, 6/31

⁴⁶⁸ Beled, 90/7

⁴⁶⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 278

⁴⁷⁰ Hac, 22/62

⁴⁷¹ Lokman, 31/30

⁴⁷² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 279

..... ۸۷ - خَلْفْتُمُونِي وَاشْتَرَوْا.....

de 'فَلْ بِئْسَمَا' (de) 'كَلِمًا' *deki* 'رُدُّوا' *den* 'ما' *yi* 'كُلِّ' *ibaresindeki* 'كُلِّ' 'مَا سَأَلْتُمُوهُ' *de*.

Mushaflarda 'كُلِّ' 'nin' 'ما' 'den' ayrı olarak yazılacağı konusunda uygulama olarak tek bir yerde ittifak vardır ki o da İbrahim 14/34'deki 'مَا سَأَلْتُمُوهُ' 'كُلِّ' örneğidir. Mushaf imlası âlimlerinin Nisâ 4/91 ayetindeki 'إِلَى الْفِتْنَةِ' 'كُلِّ' 'مَا رُدُّوْا إِلَى الْفِتْنَةِ' ayrı mı yoksa bitişik mi olacağı hususunda ihtilaf ettiklerini Müellif aktarmaktadır.

Molla Ali el-Kârî, Ebû Amr ed-Dânî'nin üç yerde daha ihtilaf olduğuna dair beyanını aktarmaktadır.⁴⁷³ Bu üç yer ise:

Mülk 67/8 'كُلَّمَا أَلْفَى' Mü'minûn 23/44 'كُلِّ' 'مَا جَاءَ أُمَّةٌ', A'raf 7/38 'كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ'

((بئس ما)) Bahsi:

Kur'an-ı Kerim'de kırk yerde 'بئس' kelimesi geçmektedir. Bu kırk tanenin dokuzundan sonra 'ما' edatı gelmektedir. 'بئس' kelimesinin evvelinde fâ veya lâm harfi bulunanlardaki 'ما' edatı ittifakla ayrı olarak yazılmıştır.⁴⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'de üç yerde 'بئس' kelimesinin evvelinde herhangi bir harf bulunmamakla birlikte, bunların birisindeki 'ما' edatının yazılışında ihtilaf vardır. Bu ihtilaf Bakara 2/93'deki 'بئس ما يأمركم به إيمانكم' ayetidir.

Beyitte geçen ibarelerden de, ittifak olan iki yerin ise: A'raf 7/150'deki 'بئس ما خلفتموني' ayeti ile Bakara 2/90'daki 'بئس ما اشتروا به أنفسهم' ayetleri olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷⁵

Ayrıca 'بئس' kelimesinin evvelinde fâ veya lâm harfi bulunanlardaki 'ما' edatının ittifakla ayrı olarak yazılacağına örnek olarak ise: 'بئس ما شرؤا به أنفسهم' Bakara 2/102,

'بئس ما كانوا يفعلون' Mâide 5/79, 'بئس ما كانوا يصنعون' Mâide 5/63, 'بئس ما كانوا يعملون'

⁴⁷³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi el-Kirâati'l-Aşr*, II, 149

⁴⁷⁴ Hacımırsırlıoğlu, *Ğanım Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 157

⁴⁷⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 281

Mâide 5/80 ve Âl-i İmran 3/187⁴⁷⁶ ayetleridir.

((في ما)) Bahsi:

٨٧ - ((في ما)) أَقْطَعَا أُوحِي، أَفْضُتُمْ، اشْتَهَتْ، يَبْلُؤَامَعَا

٨٨ - ثَانِي فَعَلْنَ، وَقَعَتْ، رُومٌ، كِلَا تَنْزِيلَ، شُعْرَا، وَعَبْرَ ذِي صِلَا

beraber. İkinci فَعَلْنَ , Vâkıa, Rûm, Tenzil'in den ayır. ما yi في ikisinde, Şuarâ'da. Onların dışında vaslet.

افْطَعَنَ ve صِلَا kelimelerinin aslı افْطَعَنَ ve صِلَانٌ dir. Ancak cezmlı te'kit nûn'ları bu iki kelimedede de, 'vezin uyumu için değil ama' elif harfine ibdal edilmiştir. Bu beyitlerde kimisini bizzat zikrederek, kimisini de geçmiş olduğu sûrenin ismi ile işaret ederek on bir yerde في nin ما den ayrı olacağı Müellif tarafından belirtilmiştir.⁴⁷⁷

Zikredilen on bir yere gelince:

1) En'âm 6/145 فُلٌ لَّا أَجْدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا

2) Nûr 24/14 فِي مَا أَفْضُتُمْ

3) Enbiyâ 21/102 فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ

4) Mâide 5/48 وَلَكِنْ لِيَبْلُوكُمْ فِي مَا آتَيْتَكُمْ

5) En'âm 6/165 Buraya مَعَا kelimesi ile işaret edilmiştir.⁴⁷⁸

6) Bakara 2/240 فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ Bu Bakara'da geçen ikinci yerdir.

Müellif buna ثَانِي فَعَلْنَ sözü ile işaret etmiştir. Birincisi ise فيما şeklinde bitişik olandır.

7) Vâkıa 56/61 وَنُنشِئُكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ

8) Rûm 30/28 مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ

⁴⁷⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 281-282

⁴⁷⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 282

⁴⁷⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 282

9) بِحُكْمٍ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ Zümer 39/3

10) أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ Zümer 39/46 Müellif bu iki misale bu sûrenin ilk ayetinde geçen تَنْزِيلِ kelimesine atıfla, كِلَا تَنْزِيلِ diyerek işaret etmektedir.⁴⁷⁹

11) أَتَتَرَكُونَ فِي مَا هَهُنَا آمِنِينَ Şuarâ 26/146

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inde şöyle dediği görülmektedir: “ما في on bir yerde bitişik yazıldı. On tanesinde ihtilaf varken bir tanesinde ittifak vardır. O ittifak olan yer Şuarâ sûresindeki فِي مَا هَهُنَا آمِنِينَ ayetidir. İhtilaf olan on yerde, çoğunluk ayrı olmasından yanadır.⁴⁸⁰

((أَيْنَ مَا)) Bahsi:

٨٩ - ((فَأَيْنَمَا)) كَالنَّحْلِ صِلَ، وَمُخْتَلِفٌ فِي الشُّعْرَا الْأَحْزَابِ وَالنِّسَا وَصِيفٌ

'ler 'فَأَيْنَمَا' Nahl sûresindeki gibi vaslet. Şuarâ, Ahzâb ve Nisâ'daki 'فَأَيْنَمَا' yı 'ihtilaflıdır.

Kur'an-ı Kerim'de أَيْنَ kelimesinden sonra مَا harfinin geldiği on iki yer vardır. İttifakla ayrı olarak yazılan yerlerin sayısı yedi iken geri kalan beş yer ile alakalı ittifak ve ihtilafın söz konusu olduğu görülmektedir. Bitişik olarak yazıldığına ittifakın olduğu iki yerden evvelkisi; Bakara 2/115 فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ ayeti iken ikincisi ise Nahl 16/76 فَأَيْنَمَا يُوَجِّهُهُ أَيُّهَا ayetidir.⁴⁸¹ Üzerinde ittifak olmayıp da ayrı yazıldığına tercih edildiği yer Şuarâ 26/92 أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ayetidir. Yine ittifak olmamakla beraber bitişik yazıldığına tercih edildiği yerlerden evveli Nisâ 4/78 أَيُّهَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ أَيُّهَا ayeti iken diğeri ise Ahzâb 33/61 أَيُّهَا تَقْفُوا ayeti kerimesidir.⁴⁸²

⁴⁷⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 283

⁴⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi el-Kırâati'l-Aşr*, II, 149; Köker, *Ğanim Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 141

⁴⁸¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 285

⁴⁸² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 283

Ancak Müzzemmil 73/20 اَلَّذِي تَخْصُوهُ ayeti için bazıları bitişik derken diğer bir gurup ayırır demişlerdir.⁴⁹⁰

((كَيْلًا)) Bahsi:

لا ifadesine gelince, Mushaflarda ittifakla bu كَيْ edatının لا ile bitişik olarak yazıldığı yer sayısı dördtür.

1) لَكَيْلًا تَخْزِنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ⁴⁹¹

2) لَكَيْلًا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ⁴⁹²

3) لَكَيْلًا يَعْلَمُ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا⁴⁹³

4) لَكَيْلًا يَكُونُ عَلَيْكَ حَرْجٌ⁴⁹⁴ Bu son örnek Ahzâb sûresinde geçen ikinci yerdir. Bu sûrede geçen ilk yer hakkında bitişik olacağına yönelik yapılan değerlendirme doğru değildir.⁴⁹⁵

Bunların dışındakilerin ayrı yazıldığına dair ittifak vardır.⁴⁹⁶

Bunlar ise:

1) لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ حَرْجٌ⁴⁹⁷

2) كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً⁴⁹⁸

3) لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا⁴⁹⁹

((عَنْ مَنْ)) Bahsi:

٩١ - وَقَطُّهُمْ ((عَنْ مَنْ)) يَشَاءُ، مَنْ تَوَلَّى، ((يَوْمَ هُمْ))

⁴⁹⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 287

⁴⁹¹ Âl-i İmrân, 3/153

⁴⁹² Hadîd, 57/23

⁴⁹³ Hac, 22/5

⁴⁹⁴ Ahzâb, 33/50

⁴⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, II, 155; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 288

⁴⁹⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 288

⁴⁹⁷ Ahzâb, 33/37

⁴⁹⁸ Haşr, 59/7

⁴⁹⁹ Nahl, 16/70

Burada yani doksan birinci beyitin ikinci kısmında bulunan عَنْ مَنْ tertibindeki cer harfi olan عَنْ 'ın, ism-i mevsûl olan مَنْ ile Mushaflarda iki yerde birarada bulunduğu ve bu ikisinde de ayrı yazılmaları hususunda ittifak olduğu bildirilmektedir.

Bu yerler:

1) وَبَصْرُفُهُ عَنْ مَنْ يُشَاءُ⁵⁰⁰

2) عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا⁵⁰¹

Mushaflarda bu iki örneğin dışında gerek bitişik ve gerekse de ayrı yazılmış başka bir örnek olmadığı Ca'berî'nin ifadesinden anlaşılmaktadır.⁵⁰²

((يَوْمَ هُمْ)) Bahsi:

Doksan birinci beyitin son örnek kelimesi يَوْمَ هُمْ tertibine gelince, Mushaflarda يَوْمَ 'nin merfû konumdaki هُمْ 'den iki yerde munfasıl olarak yazıldığı ittifak etmişlerdir.

Bu iki yer: يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ Ğâfir 40/16 ve يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ Zâriyât 51/13 ayetleridir. Mecrûr konumundaki هُمْ zamirinin örneğine gelince يَوْمَ هُمْ الَّذِي يُوعَدُونَ Zâriyât 51/60 ve حَتَّى يَلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ Tûr 52/45 ayetlerinde ise bitişik olmaları konusunda ittifak vardır.⁵⁰³

((مَالٍ)) Bahsi:

Doksan ikinci beyitte iki husus ele alınmaktadır. Bunlardan ilki harf-i cer olan lâm 'ın evvelinde مَا harfinin bulunması durumunda, sonrasında ayrı yazılacağı meselesi ve bazı mushaflarda لَات 'nin ت 'sinin جِین 'ye vasledilerek yazılacağına dair nakledilenlerdir.

٩٢ - ((مَالٍ هَذَا)) وَالَّذِينَ، هُوَ لَا تَحِينَ فِي الْإِمَامِ صِلَ، وَوَهَلَا

⁵⁰⁰ Nûr, 24/43

⁵⁰¹ Necm, 53/29

⁵⁰² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 288

⁵⁰³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 289;. Köker, *Ğanim Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 144

harfini ت kelimesindeki ل harfi ayrıdır. gibi ayetlerdeki ل harfi ayrıdır. هَذَا ، الَّذِينَ ، هَؤُلَاءِ İmam Mushaf'ta olduğu gibi حِينَ lafzına bitişir. Fakat o bitişirme işini söyleyenin sözü zayıf ve hata sayılmıştır.

Evvelinde istifham مَا 'sının bulunduğu ل harf-i cerinin Mushaflarda dört yerde mecrûr ettiği kelimeye bitişmeyeceği hususunda ittifak vardır. Bu dört yer;

فَمَالٍ Meâric 70/36 ve فَمالٍ Furkân 25/7, مَا هَذَا الرَّسُولِ, Khef 18/49, مَا هَذَا الْكِتَابِ Nisâ 4/78 ayetler ayırık olarak geçtiği yerlerdir.

Bu dört yerin dışındaki yerlerde ise bitişik olarak bulunur. Bunun örneklerine gelince; وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ Leyl 92/19 ve مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا Ahzâb 33/49, فَمالِكُمْ gösterilebilir.⁵⁰⁴

((لَاتِ حِينَ)) Bahsi:

Doksan ikinci beyitin ikinci kısmında bulunan فِي الْإِمَامِ صَلِّ وَوَهَلَا ibaresinde Müellif, İmam Mushaf'ında حِينَ kelimesindeki ت harfinin حِينَ kelimesine bitişik olarak yazılı olduğunu gördüğünü söyleyen Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö.224/838)'in sözüne işaret etmektedir. Ancak söz konusu beyitin son kelimesi olan وَوَهَلَا ile de İbnü'l-Cezerî, gelen bu rivayetin zayıf olduğunu aktarmak istemiştir. وَوَهَلَا fiilinden gelen وَوَهَلَا sözü, bir şeyin zayıf olmasından dolayı kullanılan ve “sanmak, gözden kaçırmak” gibi manalara gelmektedir.⁵⁰⁵

Konu ile alakalı olarak Ebû Amr ed-Dânî şöyle demiştir: “İleri gelen şehir Mushaflarının hiçbirinde bu şekil bir yazıma rastlanılmadı. Böyleyken, birçok âlimimiz de Ebû Ubeyd'den bu rivayeti kabul etmemişlerdir. Onlar da Mushafların ve Mushaf dışındaki farklı nüshaların hiçbirisinde, böyle bir yazımın olmadığını söylemişlerdir.”⁵⁰⁶

٩٣ - وَوَزَنُوهُمْ وَكَأَلُوهُمْ صَلِّ كَذَا مِنْ ((ال)) وَ ((ها)) وَ ((يا)) لَا تَفْصِلِ

⁵⁰⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 289

⁵⁰⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 291-292

⁵⁰⁶ Köker, *Ğanim Kaddûri el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi s. 145; Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 163

bir kelime üzerinde vakfedildiğinde veya vakfın nasıl olacağı gösterilmesi istenildiğinde imlâ itibariyle yazım nasıl ise ona göre vakfedilir. Çünkü ibdâl, hazf ve isbâta konu olan yazımlarda kelime sonları itibara alınmakta, kelimelerin birbirinden ayrıştırılması da onların bitişik ve ayrık oluşuna göre olmaktadır. Nitekim bitişik yazıma konu olan iki kelimedede ancak ikincisi üzerinde vakfta bulunulur. Bu iki kelimenin ayrı yazıldığı yerlerde ise onlardan her biri üzerinde vakfta bulunulabilir. İleri gelen İslam merkezlerindeki kıraat imamları nezdinde ve bütün dönemlerde söz konusu olan uygulama bu yöndedir.⁵⁰⁹

İbnü'l-Cezerî'nin bu görüşü yani ayrı olarak yazılan kelimelerden birincisinin üzerinde vakf yapmanın câiz olduğu yönünde kanaat bildirmesi, mutlaka buralarda vakfedilecek anlamında değildir. Bu nitelikteki yerlerden bitişik yazıma konu olanlarla ilgili olarak zikredilenler, nefesin yetmemesi durumunda âlimlerin bu gibi yerlerde nasıl bir uygulamaya gittiklerini öğretmeye yöneliktir. Buradaki vakfın zorunlu veya isteğe bağlı olduğunu bildirmek için değildir. Bu bağlamda yapılan vakf, ne vakf-ı tam ne de vakf-ı kâfi'dir. Sadece zarurete bağlıdır.⁵¹⁰

2. 13. MUSHAF'TA ت OLARAK YAZILAN DİŞİLİK ة 'LERİ BABI

بَابُ التَّاءَاتِ

Kur'an okuyucuları, Kur'an imlasında müenneslik têt'si denilen ة şeklinde yazılan kapalı têt ve yine müenneslik têt'si olmasına rağmen açık têt denilen ت şeklinde yazılanı bilmeye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü müenneslik têt'leri iki gruba ayrılmaktadır. Vakf sırasında ة şeklinde yazılanların ه hê olarak okunması hususunda ittifak varken; ت şeklinde yazılanın üzerinde ne şekilde vakfedileceği ihtilaflıdır. Buna bağlı olarak her bir Kur'an okuyucusuna söz konusu yazımların doğru bir şekilde okunabilmesi için ة şeklinde yazılanları ve ت şeklinde yazılanları bilmesi gerekir.

⁵⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 128

⁵¹⁰ Hacımısırlıoğlu, Mücella, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 165

İbnü'l-Cezerî *Mukaddime*'sinde, konu ile alakalı beyitlerinde sayısı diğerine göre az olan ت şeklinde yazılanları aktarmıştır. Bunların dışındakilerin ise ة şeklinde yazılı olduklarını anlatmak istemiştir.⁵¹¹

İbnü'l-Cezerî *Mukaddime*'sinin konu ile alakalı kısmında ت şeklinde yazılanlara yedi beyitte yer vermiştir. Bu beyitlerde ise on üç kelimeyi buldukları sûrelerin isimleri ile beraber zikrederek yerlerine işaret etmiştir.⁵¹²

٩٤ - وَرَحْمَتُ الزُّخْرُفِ بِالتَّائِبِينَ وَالرُّومِ هُودَ كَافِ الْبَقَرَةِ

رحمت kelimesi; *Zuhruf, A'raf, Rum, Hûd, Kâf, Meryem ve Bakara sûrelerinde ة ile değil ت ile yazılıdır.*⁵¹³

Mushaf'ta yedi yerde ت şeklinde açık olarak yazılan *رحمت* kelimesinin geçtiği ayetleri şu şekilde sıralayabiliriz.

- 1) *أَهْمُ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ* Zuhruf 43/32 bu ayette *رحمت* kelimesi iki yerde geçmektedir.
- 2) *وَرَحْمَتِ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ* Zuhruf 43/32
- 3) *إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ* A'râf 7/56
- 4) *فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ* Rûm 30/50
- 5) *رَحْمَتِ اللَّهِ وَبَرَكَتُهُ* Hûd 11/73
- 6) *ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ* Meryem 19/2 Beyitte geçen *كَافِ* ibaresi ile kastedilen bu sûredir.
- 7) *أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ* Bakara 2/218

٩٥ - نِعْمَتُهَا ثَلَاثُ نَحْلِ إِبْرَاهِيمَ مَعَا خَيْرَاتٍ عُقُودُ التَّانِ هَمَّ

Bakara sûresinin نِعْمَتِ 'i, Nahl sûresinde geçen نِعْمَتِ kelimesinin üçü, İbrahim sûresinde geçen نِعْمَتِ kelimesinin her ikisi beraber, Nahl ve İbrahim sûrelerinde

⁵¹¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 299

⁵¹² Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 25

⁵¹³ Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 25

geçenlerin sonrakileri ve عُقُودُ 'un ikincisi olan Mâide sûresinde هَمَّ ile beraber zikredilen ayette de açıktır.

Doksan beşinci beytin hemen başında gelen نِعْمَتُهَا kelimesindeki zamir, bir önceki beytin sonunda yer alan Bakara sûresine gitmektedir. Doksan beşinci beyitteki إِبْرَاهِيمَ ismine gelince, bu bir acem isimdir. Bunun hemen peşinden gelen مَعًا kelimesi ise ‘İbrahim sûresindeki iki yer’’ demektir. أَحْسِبَاتٍ kelimesi ile işaret edilen üç yerden birisi Nahl sûresinde, diğer ikisi ise İbrahim sûresindedir. Aslında bu kelime ile anlatılmak istenen, ilgili sûrelerin evvelinde نِعْمَةً şeklinde yazılan kapalı ة têt'liler olmadığını belirtmektir. Yine müellif عُقُودُ اللَّانِ هَمَّ ibaresi ile Mâide sûresinde bu kelimenin (نِعْمَت) geçtiği ikinci yeri kast edilmektedir. Mushaf'ta ت şeklinde yazılı olan نِعْمَت kelimesinin geçtiği ayetlere gelince, toplamda on bir yerdedir.⁵¹⁴ Ancak yedi tanesi doksan beşinci beyitte, dört tanesi ise peşinden gelen doksan altıncı beyitte zikredilmiştir.

Beyitteki sıralarına göre نِعْمَت kelimesinin geçtiği yerler şöyledir:⁵¹⁵

- 1) وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ Bakara 2/31
- 2) وَيَنْعَمَتَ اللَّهُ هُمْ يَكْفُرُونَ Nahl 16/72
- 3) يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ Nahl 16/83
- 4) وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ Nahl 16/114
- 5) بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا İbrahim 14/286
- 6) وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا İbrahim 14/34
- 7) وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ Mâide 5/11

٩٦ - لُقْمَانُ ثُمَّ فَاطِرٌ كَالطُّورِ عِمْرَانَ لَعْنَتَ بَهَا وَالنُّورِ

Lokman, sonra Fâtır, Âl-i İmrân ve Tûr gibi yerlerde geçen نِعْمَت kelimeleri ت iledir. Âl-i İmrân ve Nur'daki لَعْنَت de ت iledir.

⁵¹⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 300-301

⁵¹⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 300-301

Bir önceki beyitte نِعْمَتِ kelimesinin geçtiği ayetlerden yedisini zikrederek vermiştik. Doksan altıncı beyitte ise dört sûre ismi verilerek نِعْمَتِ kelimesinin açık ت ile geçtiği ayetlere işaret edilmiştir. Bu ayetler ise yine beyit sırasına göre şunlardır:

- 1) فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ Lokman 31/31
- 2) نِعْمَتِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ Fâtır 35/3
- 3) فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ Tûr 52/29
- 4) وَادْكُرُوا نِعْمَتِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً Âl-i İmrân 3/103

Müellif, beyitin son kısmında zikrettiği لَعْنَتِ kelimesinin de açık ت ile iki yerde geçtiğini ve وَالْحَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ Nûr 24/7'deki ve فَتَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ Âl-i İmrân 3/61'de ayetlerde olduğunu bildirmektedir.⁵¹⁶

٩٧ - وَأَمْرَاتٌ : يُوسُفَ، عِمْرَانَ، الْقَصَصِ تَحْرِيمَ مَعْصِيَتٍ : بِقَدْ سَمِعَ يُحْصِ

*Yûsuf, Âl-i İmrân, Kasas ve Tahrîm'deki امْرَأَتٌ kelimeleri de ت iledir. Sadece قَدْ سَمِعَ 'daki مَعْصِيَتٍ de ت iledir.*⁵¹⁷

Ali el-Kârî امْرَأَتٌ kelimesinin Mushaflarda açık ت ile geçtiği ayet sayısının yedi olduğunu açıklamıştır. Bu ayetler ise eserde verildiği sıraya göre şunlardır:

- 1) امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ Yûsuf 12/30
- 2) امْرَأَتُ الْعَزِيزِ النَّنْ Yûsuf 12/51
- 3) إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ Âl-i İmrân 3/35
- 4) وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ Kasas 28/9
- 5-6) وَأَمْرَاتٌ لُوطٍ ————— امْرَأَتُ نُوحٍ Tahrîm 66/10 Bu ayette iki defa geçmektedir.
- 7) امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ Tahrîm 66/11

⁵¹⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu 'l Fikriyye fi Şerhi 'l Mukaddimesi 'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 301-302

⁵¹⁷ Aşıkutlu, *Cezerî Mukaddimesi 'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 26

Müellif beyitin son kısmında مَعْصِيَةً kelimesinin açık ت ile yazılı olarak geçtiği ayetleri, بِقَدِّ سَمِعٍ يُخَصِّرُ ifadesini kullanarak, Mücâdele sûresinde (iki yerde) olduğuna işaret etmiştir. Bu ayetler peş peşe olup şunlardır:

وَيَتَنَاجَوْنَ بِاللِّئَمِّ وَالْعُدُونِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ Mücâdele 58/8

فَلَا تَتَنَاجَوْا بِاللِّئَمِّ وَالْعُدُونِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ Mücâdele 58/9 Bu kelimenin ت şeklinde açık olarak yazıldığı yerler sadece bunlara hastır.⁵¹⁸

٩٨ - شَجَرَتَ : الدُّخَانَ، سُنَّتَ : فَاطِرٍ كُلاً، وَالْأَنْفَالِ، وَأُخْرَى غَافِرٍ

Duhân'daki شَجَرَتَ kelimesi de ت iledir. Fâtır'ın tamamında, Enfâl ve Gâfir'in (Mü'min sûresi) sonundaki سُنَّتَ kelimesi de ت iledir.

98. beyitte شَجَرَتَ ve سُنَّتَ kelimelerini anlatan müellif, bu kelimelerde bulunan ت harflerinin açık olarak yazıldığı yerleri açıklamaktadır. شَجَرَتَ kelimesindeki ت harflerinin açık olarak yazıldığı yeri شَجَرَتَ الدُّخَانَ ifadesiyle sadece Duhân sûresinde bir yerde geçtiğini bildirmektedir. Bu ayet ise 519 İَنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ ayetidir. Bunun dışında geçtiği yerlerde ise kapalı ة 'li dir. Buna örnek ise: 520 لِلظَّالِمِينَ # إِمَّا شَجَرَةٌ

سُنَّةَ kelimesine gelindiğinde ise, İbnü'l-Cezerî bu kelimenin de açık ت ile yazılabildiğini bildirmektedir. Beyitte geçen كُلاً ifadesi ile Fâtır sûresinde geçen سُنَّتَ kelimelerinin tamamına (bir ayette üç yerdedir) işaret edilmiştir. Bu ayet ise:

521 إَلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ، فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ، وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا

Bu beytin son kısmında geçen وَأُخْرَى غَافِرٍ ibaresi ise Gâfir (Mü'min) sûresinin sonu anlamına gelmektedir ve bu 522 سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَّتْ فِي عِبَادِهِ ، وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ayettir. Mushaflarda toplam beş yerde açık ت 'li olarak gelen bu kelimenin son örneği ise: 523 مَصَّتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ

⁵¹⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 303; Aşıkkutlu, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty. s. 26

⁵¹⁹ Duhân, 44/43

⁵²⁰ Sâffât, 37/63-64

⁵²¹ Fâtır, 35/43

⁵²² Mü'min, 40/85

⁵²³ Enfâl, 8/38

ayetidir. Bu beş yerin dışındaki سُنَّة kelimesi Mushaflarda, kapalı ة olarak gelmektedir.

Misal: سُنَّةٌ مِّنْ قَدِّ أَرْسَلْنَا⁵²⁴ ayetinde olduğu gibi.⁵²⁵

٩٩ - فُرْتُ عَيْنِ جَنَّتْ : فِي وَقَعْتُ فِطْرْتُ، بَقِيَّتْ، وَابْنَتْ، وَكَلِمَتْ

kelimeler de ت iledir. فِطْرْتُ، بَقِيَّتْ، ابْنَتْ، كَلِمَتْ *taki* وَقَعْتُ، فُرْتُ *deki* فُرْتُ عَيْنِ

Bu beyitte Mushaf'ta başka örneği olmayıp tek bir yerde geçen ve açık ت harfi olarak yazılan kelimeler ve geçtiği ayetler bildirilmiştir.

Beyitte geçen kelimelerin sırasına göre: فُرْتُ kelimesi وَلَكَ فُرْتُ عَيْنِ لِي وَكَ فَتASAS 28/9' da geçmektedir. Aynı kelime kapalı ة 'li olarak, فُرَّةٌ أَعْيُنِ şeklinde Furkân 25/74 ve yine bir başka örnek: فُرَّةٌ أَعْيُنِ olarak da Secde 32/17'de geçmektedir.⁵²⁶

- 1) وَرِيحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمِ Vâkıa 56/89'da geçtiği anlaşılmaktadır. Bu kelimenin aynısı olup kapalı ة 'li olarak gelen örnek ise: جَنَّةُ الْحُلْدِ Furkân 25/15'de geçmektedir.⁵²⁷
- 2) فِطْرْتُ Kelimesi فِطْرْتُ اللهُ Rûm 30/30'da geçerken,
- 3) بَقِيَّتْ Kelimesi بَقِيَّتْ اللهُ خَيْرٌ لَّكُمْ şeklinde Hûd 11/89'da geçer. Bu kelimenin aynısı olup kapalı ة 'li olarak gelen örnekler ise: أُولُوَابِقُوءَةٍ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آءَالُ مُوسَى Bakara 2/248, Hûd 11/116'da geçenlerdir.
- 4) ابْنَتْ Kelimesi وَمَرْيَمَ ابْنَتْ عَمْرَنَ Tahrîm 66/12
- 5) كَلِمَتْ Kelimesi وَنَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى A'râf 7/137 da geçmektedir.

١٠٠ - أَوْسَطَ الْأَعْرَافِ، وَكُلُّ مَا اخْتَلَفَ جَمْعًا وَفَرَدًا فِيهِ بِالتَّاءِ عُرْفُ

⁵²⁴ İsrâ, 17/77

⁵²⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 304

⁵²⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 305

⁵²⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 305

Bu كَلِمَتُ ifadeyi A'râf'ın ortasındadır. Müfred ve cemîliği hususunda ihtilaf olunan kelimelerde bulunan têt'ler ة ile değil ت ile bilindi.

Yüzüncü beyitte bir kuraldan bahsedilmiştir ki o da şudur: “Kıraat imamlarının tekil veya çoğul okuyuş hususunda farklı uygulamalara gittikleri yerlerin hepsi (ister müfred ister cemî olarak okunsun) ت ile yazılmıştır.” Bunlar Kur'an'da on iki yerde geçen, yedi kelimedir.

Bu on iki yer ve kelime sırasıyla şunlardır:⁵²⁸

- 1) وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا En'âm 6/115
- 2) حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا Yûnus 10/33
- 3) إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ Yûnus 10/96
- 4) حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا Mü'min 40/6
- 5) آيَاتٍ لِلسَّائِلِينَ Yûsuf 12/7
- 6) وَأَلْقَاهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ Yûsuf 12/10
- 7) أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ Yûsuf 12/15
- 8) لَوْلَا أَنْزَلْ عَلَيْهِ آيَاتٍ مِّن رَّبِّهِ Ankebût 29/50
- 9) وَهُمْ فِي الْغُرَفَاتِ Sebe 34/37
- 10) فَهُمْ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْهُ Fâtır 35/40
- 11) وَمَا نُخْرِجُ مِنْ ثَمَرٍ مِّنْ أَكْمَامٍ مَّهَا Fussilet 41/47
- 12) جَمَالَتْ صُنُفْرٌ Mürselât 77/33

Kıraat imamları, sonu ة ile yazılı olan kelimelerde vakf yapıldığında ه ile vakfetme hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak kelimenin sonu ت ile yazılı kelimeler üzerine yapılan vakflarda ihtilaf söz konusudur. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâî, müenneslik têt'si denilen kapalı ة ile yazılı olan kelimelerin tamamında ه ile vakfetmişlerdir. Fakat

⁵²⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 305-306

diğer kıraat imamları ise (Nâfi, İbn Âmir, Âsım ve Hamza) imlâyı temel aldıklarından dolayı ت ile vakfetmişlerdir.⁵²⁹

Her bir Kur'an okuyucusu için tilâvet anlamında nerede vakfedilebileceğinin bilinmesi büyük önem taşırken, nasıl vakfedip ve sonrasında ibtidânın da nereden ve nasıl yapılacağıın bilinmesi de çok önemlidir. Çünkü vakf ve ibtidânın nasıl ve nereden yapılacağıın bilinmesi, telaffuz esnasında meydana gelebilecek anlam karışıklığı ve yanlışlıklara meydan vermemek için gereklidir. Bu bağlamda üzerinde "Secâvend" dediğimiz vakf işareti olmayan yerlerde ayetin neresinde ve nasıl durulup tekrar o ayetin neresinden ibtidâ edileceğinin bilinmesi çok mühimdir.

2. 14. VASL HEMZESİNDE İBTİDÂ MESELESİ

İbnü'l-Cezerî *Mukaddime* adlı eserinin son kısmını İbtidâ keyfiyetinin bilinmesi, vasl durumları ve vakfin keyfiyetinin bilinmesine ayırmıştır. Molla Ali el-Kârî'de eserine *Mukaddime* beyitlerindeki sıraya göre devam etmiştir.

۱۰۱ - وَأَبْدَأُ بِهَمْزِ الْوَصْلِ مِنْ فِعْلِ بَضَمَ إِنَّ كَانَ ثَالِثًا مِنَ الْفِعْلِ يُضَمُّ

Şayet fiilin üçüncü harfi dammeli ise fiilin vasl hemzesine damme ile başla.

Muhakkak ki kelimenin evvelindeki hemze ya kat hemzesi olur. Bu hemze ibtidâ esnasında da vasl esnasında da sabittir (okunur). Veya vasl hemzesi olur ki bu hemze ise ibtidâ esnasında sabitken (okunurken), vasl esnasında telaffuzdan düşer.

Vakf ve ibtidâ keyfiyetinin bilinmesi anlamında İbnü'l-Cezerî *Mukaddime*'sinde 101, 102 ve 103'üncü beyitlerde vasl hemzesi ile ibtidânın nasıl olması gerektiğini aktarmıştır. İbtidâ esnasında fiil, isim ve harfte vasl hemzesinin harekesinin ne olacağı da yine burada aktarılmaktadır. Bu bağlamda Molla Ali el-Kârî'de incelemesini yaptığımız eserinde *Mukaddime*'nin beyitlerinin düzenine sadık kalarak konuyu ele almıştır.

Vasl hemzesi: "Sakin olan bir harfin okunabilmesini sağlamak için o harfin evveline getirilen hemze" demektir. Sakin olan yani harekesi olmayan bir harfle okuyuşa başlamak mümkün olamayacağından evveline harekeli bir hemze getirmek gerekmektedir. Vasl hemzesi dediğimiz hemze, sakin olarak başlayan fiil, isim ve harflerin evveline getirilir.⁵³⁰ Ancak bu durumun daha ziyade fiillerde olduğu görülmekle beraber, mastarlar

⁵²⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 306

⁵³⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 308

fiilleri takip etmektedir. Mastarlardan sonra ise isimler gelmekte ve harfte de görülen vasl hemzesi, lâm-ı tarif denilen ve başlı başına bir anlam ifade edebilen, kelimelerin evvelinde sakın olarak bulunan lâm harfinin okunabilmesi için onun da evveline getirilir.

İster fiil, ister mastar, ister isim ve isterse de lâm-ı tarif olsun, bunların evvellerine getirilen ve vasl hemzesi adı ile anılan hemze, her ne kadar elif şeklinde (dik hemze) yazılsa da hemze olduğu unutulmamalıdır.

Müellif ibtidâ konusunda yalnızca vasl hemzesi ile yapılacak olan ibtidâ ve harekesinin ne olacağından bahsetmektedir. Kat hemzesinden bahsedilmemesinin sebebi ise vasl hemzesinin dışında kalanların tamamının kat hemzesi oluşu ve bu kat hemzesinin vasl hemzesinden daha fazla olmasıdır. *Mukaddime* adlı eserinde az kelimeler ile çok şey anlatmayı hedefleyen musannif, bu sebepten diğerine göre az olanı yani vasl hemzesini zikredip, kat hemzesinin ise bunların dışındakiler olduğuna işaret etmiştir.⁵³¹

2. 14. 1. Fiillerde Bulunan Vasl Hemzesi:

Emir fiil ve mâzî fiillerde bulunan (ilave edilen) vasl hemzesi muzârî fiillere asla bitişmez. Bir fiilin evvelinde bulunan hemzenin vasl hemzesi olup olmadığını o hemzenin harekesinden veya evvelki kelimenin sonrakine vasledilmesi esnasında arada kaldığında telaffuzdan düşüp düşmemesiyle anlaşılmaktadır.

Mâzî fiil şayet ilave almamış ve sülâsî diye isimlendirilen üç harfli ise, bu durumda vasl hemzesine ihtiyaç duyulmaz. Ancak sülâsî mezid ise yani ilave harf almış ise ki bunlar genelde اِفْعَالٌ، اِسْتِفْعَالٌ، اِنْفِعَالٌ، اِنْفِعَالٌ bablarından gelen fiillerdir. اِشْتَرَى، اِنْطَلَقَ، اِسْتَكْبَرَ، اِجْتَمَعَ bunlara örnek olarak verilebilir.

Emir fiilde kelimenin üçüncü harfinin lâzımî damme olması durumunda vasl hemzesinin de dammeli olması gerektiği beyitte zikredilmişti. اُعْبُدْ، اُنْظُرْ örneklerinde olduğu gibi.⁵³²

Şayet emir fiilin üçüncü harfinin harekesi lâzımî kesre veya fetha olursa o takdirde vasl hemzesinin harekesinin ne olacağı yüz ikinci beyitin ilk bölümünde şu şekilde anlatılmaktadır:

..... ١٠٢ - وَاَكْسِرُهُ حَالَ الْكَسْرِ وَالْفَتْحِ وَفِي

⁵³¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 308; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 282-283

⁵³² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 309; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 282-283

Kesre ve fetha halinde onu kesreli kıl.

Yani emir fiil olan kelimenin üçüncü harfinin harekesi lâzımî kesre veya fetha olursa, o durumda vasl hemzesinin harekesini de kesre yap demektir. Bunun örneklerine gelince *اعْلَمَ* *إِذْهَبَ*, *إِضْرِبْ*, bu emir fiiller verilebilir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Emir fiilin üçüncü harfinin harekesi lâzımî damme değil de ârızî damme olması durumunda, fiilin evveline getirilen vasl hemzesi kesre hareke ile harekelenir. Buna örnek ise *امشوا* emir fiilidir. Bu emir fiilinin aslı *امشيوا* idi. Yâ'nın damme harekesi Şîn harfine nakledildi. Geride iki sakin yanyana kalınca Yâ harfi hafzedildi. *اتوي* de böyledir.⁵³³

Sülâsî mezid fiillerin başında bulunan vasl hemzeleri ise kesre hareke ile harekelenir. Bunun örnekleri: *انطلقوا*, *استغفروا*

2. 14. 2. İsimlerde Bulunan Vasl Hemzesi

۱۰۲ -وَفِي الْأَسْمَاءِ غَيْرِ اللَّامِ كَسْرُهَا وَفِي

Lâm-ı tarif hariç isimlerde, o isimlerin kesresi de tamdır.

Yine isimlerin hepsinde de vasıl hemzesi, Lâm-ı tarif dışındakilerde kesre olur. Çünkü Lâm-ı tarifteki vasl hemzesi devamlı fetha harekeli olur.⁵³⁴ Birkaç misal verecek olursak: *الْحَامِدُونَ*, *الْعَابِدُونَ*, *الْمُتَّقِينَ* bu kelimelerin her birinden ibtidâ edildiğinde lâm-ı tarifi evvelindeki hemze fetha hareke ile harekelenir. Ayrıca lâm-ı tarif bitişen bir kelimedden yapılacak olan ibtidâ esnasında, ال takısı okunmadan kelimeye direk girmek uygun değildir.⁵³⁵

۱۰۳ - ابْنِ مَعَ ابْنَةِ امْرِئٍ وَابْنَيْنِ وَامْرَأَةٍ وَاسْمٍ مَعَ ابْنَيْنِ

. ابْنَيْنِ *yanı sıra da* *ياسم* ، *وامرأة* ، *وابنَيْنِ* ، *امرئ* ، *ابنة* *ve beraberinde* *ابن*

Bir önceki beyitin ikinci bölümünde geçen *وَفِي الْأَسْمَاءِ* ibaresi, vasl hemzesinin harekesi isimlerde de kesre olur demektir. Ancak şu unutulmamalıdır ki vasl hemzesi, isimlerde semâî ve kıyâsî olmak üzere iki şekilde bulunur. Kıyâsî olan, fiilin evvelinde

⁵³³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 309

⁵³⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 310-311

⁵³⁵ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 283

bulunan eliften sonra dört harf ve daha fazlası olan tüm mastarlardır. Bunların birkaç örneği ise: انفعال، افتعال، استفعال gibi.⁵³⁶

Evvelinde vasl hemzesi bulunup mastar olmayan isimlere gelince, bunlardan Kur'an-ı Kerim'de yedi isim bulunmaktadır. Beyitte de zikredildiği üzere bu isimlerin başındaki hemzelerin hareketleri de kesredir.⁵³⁷ Semâî isim olan bu yedi ismin Kur'an'da geçtikleri örnekler:

1) 538 وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ : ابن

2) 539 وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ : ابنت Bu örnek kelime bir önceki kelimenin müennesidir.

3) 540 وَإِنَّ امْرَأَةً خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا : امرأة

4) 541 اِئْتَانِ دَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ : ائتان

5) 542 فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ ائْتَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ : ائنتان

6) 543 تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ : اسم

7) 544 إمْرُؤٌ kelimesi ki bu kelimenin üçüncü harfinin hareketi cümle içindeki durumuna göre değişir. لِكُلِّ امْرِيٍّ مِنْهُمْ مَا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ, Meryem 19/28, مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأً سَوْءًا, Nisâ 4/176, إِنَّ امْرُؤًا هَلَكٌ, Nûr 24/11. امْرِيٍّ kelimesinin hemze-i vasl'ı üç durumda da kesreli olur. Çünkü merfû konumda iken üçüncü harfinin aldığı damme ârızî bir damme olup cümle içindeki durumunu gösteren harekeye tabidir. Bu sebepten dolayı nasb ve cer durumlarında ortadan kalkar, bunun için de dikkate alınmaz.⁵⁴⁴

2. 15. VAKF KEYFİYETİNİN BİLİNMESİ

⁵³⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 312

⁵³⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 313

⁵³⁸ Hûd, 11/42

⁵³⁹ Tahrîm, 66/12

⁵⁴⁰ Nisâ, 4/128

⁵⁴¹ Mâide, 5/106

⁵⁴² Nisâ, 4/11

⁵⁴³ Rahmân, 55/78

⁵⁴⁴ Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 180

Sözlük anlamı “durmak, durdurmak, kelimeyi kendisinden sonraki kelimedenden ayırmak, kelimeyi harekeden kesmek” gibi manalara gelen vakf,⁵⁴⁵ tecvid ilmi açısından ise okumaya tekrar başlamak niyetiyle, nefes alacak süre kadar sesi kesmeye denir.⁵⁴⁶

Vakf ve ibtidâ, Kur’an’ın îcâz’ının ortaya çıkarılabilmesi ve anlatılmak istenen mananın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için özen gösterilmesi gereken bir konudur.⁵⁴⁷ Hz. Ali’den gelen açıklamada ve Kur’an’da iki ayette geçen tertil kavramının “harfleri tecvid ile okumak ve vakfları bilmek” demek olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴⁸

Bizzat Peygamberimizin uygulamalarıyla da sabit olan vakf ve ibtidâ ile alakalı olarak Ümmü Seleme validemizin şu ifadeleri önemlidir: “Peygamber (sav) Kur’an okurken, kıraatini ayet ayet keserdi (ayet sonlarında durarak okurdu).”⁵⁴⁹

Tâbiûndan Meymûn b. Mihrân da (ö.116/734) Sahâbeyi Kirâm’ın uzun veya kısa fark etmeksizin konu tamamlanmadan okuyuşlarını kesmediklerini aktarmıştır.⁵⁵⁰

Tecvid âlimleri ve kıraat imamları vakf ve ibtidâyı bilmenin gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Verilecek icâzetlerde vakf ve ibtidâ bilgisinin şart olduğu öne sürülmüştür. İbnü’l-Cezerî de silsile yolu ile hocalarından durulacak yerleri öğrendikleri şekliyle öğrencilerine de bizzat parmaklarıyla işaret ederek gösterdiklerini aktarmaktadır.⁵⁵¹

Konunun önemine binaen tecvid ile ilgili kaleme alınan hemen her eserde bu konu işlenmiştir. Yine konu ile alakalı müstakil eserler yazılmakla beraber İbnü’l-Cezerî, vakflar ile ilgili yazılan ilk eserin tâbiûndan “*Kitâbbü’l-Vukûf*” adlı eseriyle Şeybe b. Nisâh (ö.130/747) olduğunu bildirmektedir.⁵⁵²

Ebû Bekr İbnü’l-Enbârî (ö.328/939)’nin *İdâhu’l-Vakfi ve’l-İbtidâ*, Ebû Ca’fer en-Nehhâs’ın (ö.8338/949) *el-Kat’ ve’l-İtinâf.*, Ebû Amr ed-Dânî’nin (ö.444/1053) *el-Müktefâ fi’l-Vakfi ve’l-İbtidâ*, Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî’nin (ö.560/1165) *İlelü’l-Vukûf / el-Vakfî ve’l-İbtidâ*, Ahmed b. Muhammed el-Üşmûnî’nin (vf. h. 11 yy.) *Menâru’l-Hüdâ fi Beyâni’l-Vakfi ve’l-İbtidâ* adlı eserleri, bu ilmin önemli kaynakları arasındadır.⁵⁵³

⁵⁴⁵ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, III, 762

⁵⁴⁶ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 259

⁵⁴⁷ Gökdemir, *İbnü’l-Cevzî’nin Vakf Yapılmaması Gereken Yerlere Dair Görüşlerinin Kaynağı: İbnü’l-Enbârî*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 23:2 (2018): s. 25

⁵⁴⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 255; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 261

⁵⁴⁹ Tirmizî, *Fedâilü’l-Kur’ân*, 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 302

⁵⁵⁰ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 262

⁵⁵¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 255

⁵⁵² İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 330

⁵⁵³ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 262

2. 16. KELİME SONLARINDA VAKF KEYFİYETİ BABI

بَابُ الْوَقْفِ عَلَى أَوَاخِرِ الْكَلِمِ

Kur'an okuyan her bir kişi, okuyuşu esnasında durup nefes almak, dinlenmek, anlatılmak istenen mananın anlaşılmasını sağlamak ve tilavetini sonlandırmak gibi farklı nedenlerle vakflara ihtiyaç duymaktadır. Hiç şüphesiz ki vakf, kelimenin sonunda olmalıdır. İşte bu nedenden dolayı kelimelerin sonlarında vakf ile alakalı bir takım kaideler meydana gelmektedir. Sonuçta okuyucu kelimenin sonuna ulaştığında farklı sebeplerden dolayı vakfa gerek duyuyorsa, kelimenin sonu ile ilgili bazı kurallara riayet ederek duruşunu gerçekleştirmelidir. Arap dil bilginleri ve kıraat âlimleri vakf kuralları ile ilgili, yukarıda da zikrettiğimiz birçok eser yazmışlardır. İbnü'l-Cezerî'de *Mukaddime* adlı eserinde bu kuralların bazılarını değinip bazılarını ise anlatımı kısa tutabilme ve talebenin de bu zikredilmeyen bazı kuralları bilebileceğini tahminden dolayı değinmemiştir.

Bizde buradan itibaren, *Mukaddime*'de yer verilmiş olan, konu ile alakalı olarak vakfin kurallarının işlendiği 104 ve 105'inci beyitleri, Molla Ali el-Kârî'nin eseri bağlamında tahlilini yapacağız.

..... ۱۰۴ - وَحَاذِرِ الْوَقْفَ بِكُلِّ الْحَرْكَةِ

Harekelerin tamamında da vakfetmekten kaçın.

Musannif vakfin nasıl olması gerektiğinin açıklanacağı bu beyitlere “harekenin tamamını vermektan sakınarak vakfet! Bunu (harekenin tamamını okuyarak vakfı) cahil okuyucuların yaptığı gibi yapma.” diyerek başlamıştır.⁵⁵⁴

Vakf lügatte: Durmak, durdurmak, kelimeyi kendinden sonraki kelimedan ayırmak, kelimeyi harekeden kesmek gibi manalara gelmektedir.⁵⁵⁵

İstılahta ise vakf: Okumaya tekrar başlamak niyeti ile nefes alacak süre kadar sesi kesmeye denir. Ses kesildikten sonra kısa bir süre beklenip nefes alınır ve okumaya devam edilir.⁵⁵⁶ Kat' ise okuyuşu tamamen bitirme niyeti ile tilaveti kesmeye denir.

Vakf'ın nevilerine gelince: Sükûn ile yapılan vakf, Revm ile yapılan vakf ve İşmâm ile yapılan vakf olmak üzere üç çeşit vakf vardır.

⁵⁵⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddime'ti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 315

⁵⁵⁵ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, III, 762; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 259

⁵⁵⁶ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s. 259

Birincisi sükûn ile yapılan vakfa gelince: Bu vakf asıl olandır. Çünkü vakfın amacı dinlenmektir. Dinlenebilmek için de hareketi kesmek gerekir. Sükûn lügatte hareketin zıddı, hareketliliğin sona ermesidir.⁵⁵⁷

Istılahta ise sükûn; harfin sonundan harekenin (damme, fetha veya kesrenin) kaldırılmasıdır. Misal يَغْلُمُونَ kelimesinde vakfedildiğinde sondaki Nûn harfinin fetha harekesinin cezm ile okunması gibi. Sükûn ile yapılan vakflarda, üzerinde vakf yapılan harfe hareke vermektен sakınılması gerektiği yüz dördüncü beyitin girişinde aktarılmıştı.

إِلَّا إِذَا رُمَّتْ فَبَعْضُ الْحُرُكَةِ - ١٠٤

Pek tabi ki revm yapman bunun dışındadır. O revm harekenin bir kısmıdır.

Revm hareketlerin hepsi ile olmaz. Ötre harekede ve esre harekede yapılır. Fetha harekede yapılmaz.

Müellife göre revm terim olarak, harekenin bir bölümünü okumaktır. Revm olarak adlandırılması, harekeyi büsbütün ortadan kaldırmayıp onu seslendirerek okumayı istiyor, amaçlıyor olmasıdır.⁵⁵⁸

Vakfın nevelerinden ikincisi Revm ile yapılan vakf: Harekenin bir kısmını gizli bir ses ile belli etmek,⁵⁵⁹ sanki okuma süresinin kısalığından sesin zayıf olması ve okuyucunun sesinin, yakınındakinin duyabileceği kadar az olandır, çünkü ses tam değildir. Buradaki uzaktan kastedilen gerçek anlamda uzaklık değil de, kendini vererek dikkatli dinlemeyen veya sağırılığı olandır.⁵⁶⁰ *Karabaş* tecvid kitabında ise “hafif veya gizli bir ses ile harekeyi belirtmek” tabiri kullanılmıştır.⁵⁶¹

Bu beyitin ikinci kısmında da zikredildiği gibi kıraat imamlarının çoğu, damme ve kesre harekede revmi uygulamış ancak fetha harekede yapmamışlardır. Bu konu ile alakalı Dâni eseri *Tahdîd*'te şöyle demiştir: “Revm üç harekede de uygulanır. Ancak kıraat imamlarının genel uygulaması, gerek mansub durumda, gerek meftûh durumda revm yapmamaktır. Çünkü bu iki hareke hafif olup oluşumları süratlidir. İnsan, mansub ve

⁵⁵⁷ *Lisânu'l-Arab*, 's-k-n', 13/211

⁵⁵⁸ Köker, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, s. 161

⁵⁵⁹ İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, II, 121

⁵⁶⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 316

⁵⁶¹ Karabâşi, Abdurrahman, *Tam Karabaş Tecvidi*, Âlem Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 44

meftûh bir durumda harekenin bir kısmını okumak istediğinde tam hareke meydana gelir.⁵⁶²

١٠٥ - إِلَّا بِفَتْحٍ أَوْ بِنَصْبٍ، وَأَشْمُ إِشَارَةً بِالضَّمِّ فِي رَفْعٍ وَضَمِّ

Ancak fethalı veya mansub olan, revmden müstesnadır. Damme ile işarette bulunmak suretiyle, merfûda ve de dammede.

Yani üzerinde vakfedilen kelime merfû veya madmûm olduğunda onun harekesine işaret için işmam yap. Fakat üzerine vakfedilen kelime mensûb veya meftûh veya meksûr olursa onun hilafına işmam yapma.⁵⁶³

Vakfın çeşitlerinden üçüncüsü İşmamlı vakf ise: İskândan yani sükûndan sonra dudakları ötre harekeye işaret için yummak, ileriye uzatmaktır.⁵⁶⁴ İşmam duyma olmaksızın gözle algılanan bir şeydir. Çünkü bunda işitilecek bir ses yoktur. Bilakis körün algılayamayacağı bir organın hareketi, işaretidir. Revm ise körler ve görenler tarafından algılanır. Çünkü biraz hareket ve o hareket neticesinde de kısık bir sese sahiptir. İşmamdan kastedilen, aslında harekeli iken vakf için sakın kılman ile her hâlükârda sakın olan arasındaki farktır.⁵⁶⁵

Beyitten ve ıstılâhî anlamda yapılan tariflerden de anlaşılacağı üzere işmam, damme harekeye mahsus olup, fetha ve kesrede uygulanmaz. Çünkü dudakların ileriye doğru yumularak okunan tek hareke dammedir. Dolayısı ile de işmam görmeye dayalı bir uygulama olduğundan, izleyen kişinin damme harekeyi anlaması, fetha veya kesreye göre daha kolay ve mümkündür. نَسْتَعِينُ örneğinde de görüleceği üzere, bu kelime üzerinde vakf murad edildiğinde işmam kelimenin son harfinin harekesi, yani nûn harfinin ötre harekesinde meydana gelecektir. İşmam, revm ve ihtilas'ın aksine, ayet sonlarında veya diğer yerlerde vakfa bağlı olarak meydana gelmektedir. Ancak bunun dışında kelime ortasında, vakf olmaksızın yapıldığı da vakidir. Nitekim Yûsuf 12/11'de مَالِكٌ لَا تَأْمَنَّا ayetindeki nûn'da uygulanan böyledir. Bu kelimenin aslı لَا تَأْمَنَّا iken tahfif için öndeki nûn'un ötre harekesi hafzedilmiş ve iki nûn birbirine idğam edilmiştir. Burada uygulanan işmam, idğam edilen birinci nûn'un hafzedilen ötre harekesine işaret içindir. Burada

⁵⁶² Dâni, *et-Tahdîd*, s. 169

⁵⁶³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 317

⁵⁶⁴ Karabâşi, *Tam Karabaş Tecvidi*, s. 44

⁵⁶⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 316

“gerek işmam gerek revm ile icra edilen vakf, üzerinde vakfın gerçekleştirildiği harfin harekesine işaret içindir” tespiti yerinde olacaktır.

İşmam ve revm ne müenneslik hê'lerinde, ne cemî mîm'lerinde ne de ârizî, yani kelimenin aslından olmayan harfe ait harekede olur. Açıklamasını yaptığımız ve kaynaklarda geçen ayrıntılar ışığında sükûn ile vakfedilir.⁵⁶⁶

2. 16. 1. Revm ve İhtilas Arasındaki Fark

Revm ve ihtilas sesin çıkışında ortaktırlar. Ancak Revm nasb ve fethada yapılmaz, vasılda değil sadece vakfta yapılır. Sesin çıkan kısmı kesilen kısmından daha azdır. İhtilas ise daha umumîdir. Harekelerin tamamında yapılır. Harekenin sesinin 3/1'lik kısmının çıkarılmasına 'revm', geride kalan 3/2'lik kısmının seslendirilmesine de 'ihtilas' denir.⁵⁶⁷

١٠٦ - وَقَدْ تَقَضَّى نَظْمِي الْمَقْدَمَةَ مِئِي لِقَارِيءِ الْقُرْآنِ تَقْدِمَهُ

el-Mukaddime isimli manzumem böylelikle sona ermiştir. O, Kur'an okuyucusuna, tarafımdan hediyedir.

Mukaddime'nin başından buraya kadar, harflerin mahreç ve sıfatları, tecvidin ne olduğu ve kaideleri, vakf ve ibtidâ ile ilgili hususlar ve Mushaf imlası konusunu işleyen İbnü'l-Cezerî, son iki beyitle eserini tamamladığını ifade etmektedir. Bu son iki beyitin ilkinde eserinin sona erdiğini söylerken, bu eserin Kur'an okuyucularına bir hediye olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁸

“Bir şeyin ortadan kalkması ve sona ermesi” anlamlarına gelen, تَفْعُلْ kalıbında kullanılan تَقَضَّى fiili burada تَقَضَّى anlamındadır. Aynı zamanda yapılan işte zorlanma anlamı da ifade eden تَفْعُلْ babı kalıbı, burada “*Mukaddime*'nin kaleme alınmasında musannifin zorlandığı anlamını da ifade ediyor” denilebilir.

Daha ziyade şiiirler için kullanılan nazm kavramı, bir şeyleri uygun, tertipli ve düzenli bir şekilde bir araya toplamak anlamına gelmektedir. İbnü'l-Cezerî'de beyitte kullandığı نَظْمِي ifadesiyle tecvide dair hususları bir araya getirdiğini ifade etmektedir. Yine aynı beyitte kullanılan تَقْدِمَهُ ifadesi ise, takdim etmek, sunmak, hediye etmek anlamındadır.

⁵⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 122

⁵⁶⁷ Fatih, Çollak, "REVM", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/revm> (31.12.2022). s. 31-32

⁵⁶⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fi Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 321-322

Molla Ali el-Kârî, bu bilgiler ışığında beyitin genel anlamını ‘‘Tecvid ve kıraat ilmi hakkındaki *Mukaddime* adlı nazım sona erdi. O, Allah’ın (cc) kitabının indirildiği gibi okunmasını sağlamak ve bu sayede de ecir ve sevap kazanmasına yardımcı olmak amacıyla, tarafımdan Kur’an okuyucusuna takdim edilmiş bir armağan ve kesintisiz bir hediyedir.’’ şeklinde açıklamaktadır.⁵⁶⁹

١٠٧ - وَالْحَمْدُ لِلَّهِ لَهَا خِتَامٌ تَمُّ الصَّلَاةِ بَعْدَ وَالسَّلَامِ

Mukaddime’ye hitam nasip oldu Elhamdülillah, sonra salat ve selam Hz. Peygamber’e (sav).

Her kıymetli eserde olduğu gibi, nazım sahibi eseri *Mukaddime*’ye besmele, hamdele ve salvele ile başlamıştı. Bu büyük eseri kaleme alıp, böylesine güzel lütfâ ve nimete ulaşmasından dolayı, evvelinde yapmış olduğu hamd ve şükürü, eserin sonunda, tamamlamayı nasip ettiği için tekraren ifade etmektedir.

Allah’a hamd ile başlayan beyitin ikinci kısmında, Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed’e (sav) salât ve selâm getirilerek beyit bitirilmiştir. Aslında beyitin bu kısmında salât ve selâmın kim için getirildiği açıkça belirtilmemiştir. Bunun sebebi ise, salât ve selâmın, her türlü saygı ve hürmetin Peygamberimiz Hz. Muhammed’e (sav) olduğu apaçık ortadadır. Çünkü burada Hz. Peygamber’in (sav) söz konusu edildiği bir durum mevcuttur. Ortada böyle bir durumdan bahsedilirken kastedilenin Hz. Peygamber (sav) olduğu da açıktır.⁵⁷⁰

Aslında bu yüz yedinci beyitle beraber *Mukaddime* adlı eser tamamlanmıştır. Ancak bu eseri şerh eden bazı şârihler söz konusu beyitte açıkça zikredilmeyip işaret edilerek anlatılan salât ve selâmın kim için olduğunu ifade etmek istemişlerdir. Bu anlamda ilk beyit ilave eden müellifin talebelerinden olan Abdu’d-Dâim el-Ezherî’dir. Ancak o, yazmış olduğu şerhin sonuna ‘‘Ben *Mukaddime*’yi bir beyit ekleyerek tamamladım. Ve böylece de nazım olarak bir insicam oluşmuş oldu.’’ demiştir. Yine bizim şârihimiz Molla Ali el-Kârî’de tahlilini yaptığımız *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye* adlı eserine bir beyit ilave ederek yüz sekiz beyit olarak tamamlamıştır.

Şârihimizin zikrettiği beyit ise:

⁵⁶⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 322

⁵⁷⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l Fikriyye fî Şerhi’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 323; Taşköprizâde, *Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, s. 315.; Köker, *Ğanim Kaddûri el-Hamed’in Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü’l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, s. 165; Hacımısırlıoğlu, *Ğanim Kaddûri el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021, s. 188

١٠٨ - عَلَى النَّبِيِّ أَحْمَدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَتَابِعِي مِنْوَالِهِ

Manası: *Nebî Ahmed üzerine olsun. Ve onun âlinin ve ashâbının ve onun yolunu takip edenlerin üzerine olsun.*

Molla Ali el-Kârî ilave etmiş olduğu bu beyitte, bir önceki beyitte (yüz yedinci) zikredilen salât ve selâmın kimin üzerine olacağını açıkça belirtmiştir.

Yine İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı eserine yazılan farklı eserlerde ilave edilen beyitler şu şekildedir;

١٠٨ - عَلَى النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارِ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ الْأَطْهَارِ⁵⁷¹

١٠٨ - الْأَخْيَارِ⁵⁷²

١٠٩ - أَبْيَاتُهَا قَافٌ وَزَايٌ فِي الْعَدَدِ مَنْ يُحْسِنُ التَّجْوِيدَ يَظْفَرُ بِالرَّشْدِ⁵⁷³

Molla Ali el-Kârî'nin nakletmiş olduğu ve *Mukaddime*'nin farklı şerhlerine ilave edilen bu son (yüz dokuzuncu) beyitte *Mukaddime*'nin beyit sayısı açıklanmaktadır. Şerhlerin ekserinde bulunan bu beyitin ilk bölümünün anlamı “*Mukaddime* beyitlerinin sayısı ebced-i kebîr hesaplamasına göre ق harfinin sayısal değeri 100 ile ز harfinin sayısal değeri 7, yani 107 olmaktadır.⁵⁷⁴ Buna bakarak nüshaların genelinde beyitlerin toplam sayısı 107 olarak alındığı anlaşılmaktadır. Fakat bazı şerh nüshalarına sonradan ilave edilen son beyitlerle bu sayının 108 ve 109 olarak da aktarıldığı görülmektedir.

Molla Ali el-Kârî'de *Mukaddime*'ye yazmış olduğu bu şerhi selâm ve hamd ile tamamlarken Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sav) hitaben “Selâm, Resullerin ve Nebîlerin sonuncusunun üzerine ve sana yakın meleklerin üzerine ve sana itaat edenlerin tamamının üzerine olsun. Bütün hamdler Allah'a mahsustur.” diyerek tamamlamıştır.

⁵⁷¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 323

⁵⁷² Köker, *Ganim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, s. 165

⁵⁷³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 323

⁵⁷⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, s. 323; Köker, *Ganim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, s. 165

2. 16. 2. Değerlendirme

Molla Ali el-Kârî 73. beyitten itibaren, tecvid ilmi bağlamında Vakf ve İbtidâ konusunu ele almıştır. Vakfın ne olduğu ve vakf yerlerinin bilinmesinin önemi ve vakf çeşitleri hakkındaki beyitlerin açıklanmasının yanında Kur'an-ı Kerîm'den de farklı örnekler vererek vakf çeşitlerini açıklamıştır.

79. beyitten itibaren 15 beyitte yer verilen “Mushaf İmlasının Bilinmesi” ile alakalı açıklamalarda bulunulmuştur. İlk olarak Mushaf imlasındaki ayırık ve bitişik yazıma konu olanlar ele alınırken, her bir kelime Kur'an'da geçtiği ayetlerle örnekendirilmiştir.

Yine Mushaf İmlası ile alakalı olarak, açık ة şeklinde yazılmış olan müenneslik (ة) têt'leri 94. beyitten 101. beyite kadar yedi beyitte ele alınırken, kıraat imamlarının farklı uygulamalarından da bahsedilerek örnekler ışığında izah edilmiştir. Bu örneklerin kimi Kur'an'da tek iken, kimilerinin ise geçtiği ayetlerin tamamı zikredilmiştir.

101. beyitten 106 beyite kadarki bölümde vakf ve ibtidâ konusunda bilinmesi önem arzeden hususlar aktarılırken, ilk üç beyitte, yani 101, 102 ve 103. beyitlerde vasl hemzesi (filde, isimde ve harfte) bütün yönleriyle ve örnekleriyle aktarılmıştır.

104 ve 105 beyitlerde kelime sonlarında vakfetme ve vakf esnasında oluşabilecek durumlar incelenmiştir. Vakfa dair hususlardan, sükûn, revm ve işmam ile yapılabilen vakflar aktarılırken, kelime ortasında uygulanan işmam da burada örnekleriyle izah edilmiştir.

Son olarak 106 ve 107 beyitlerde İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı eserinin sona erdiğini belirten Molla ali el-Kârî, eserin başlangıcında da yer alan hamdele ve salveleyi zikrederken farklı kaynaklarda yer alan ve bu eserin devamı niteliğindeki beyitlerin varlığından da haber vermiştir.

576 Özel, Ali el-Kârî, DîA, II, 403-405, İstanbul-1989, Ali el-Kârî hattı Kur'ân-ı Kerîm'den Bakara sûresinin ilk ayetleri, (M. Uğur Derman koleksiyonu)

577

SONUÇ

Şüphesiz dinin ana kaynağı kitap ve sünnettir. Bizzat Allah'ın (cc) koruması altında bulunan Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in (sav) aktarımı, Sahâbeyi Kirâm'ın yaşaması, hıfzetmesi ve yazıya dökmesi suretiyle muhafaza edilmiştir. Bu muhafaza mana bakımından olduğu kadar lâfız bakımından da önemlidir. Tilaveti hususunda kendine mahsus kuralları olan Kur'an-ı Kerim için yüce Mevlâ “*Kur'an-ı ağır ağır, tane tane oku*” (Müzzemmil, 73/4) ve “*Biz Kur'an'ı insanlara dura dura okuyasın diye ayet ayet ayırdık ve onu peyderpey indirdik*” (İsrâ, 17/106) buyurmuştur.

Yine aynı şekilde korunmak suretiyle bizlere kadar ulaştırılan vahiy ve sünnet, her asırda dönemin âlimleri tarafından çeşitli ilimlerle incelenmiştir. Bu bağlamda kıraat ve tecvid âlimleri, Kur'an ayetlerinin indirildiği şekliyle tecvidli olarak okunmasını sağlamak ve bu konunun önemini belirtmek amacıyla pek çok eser yazmışlardır. Allah (cc) Dininin ve kelâmı Kur'an'ının korunması ve bunlarla ilgili ilimlerin geliştirilip aktarılması için her dönemde büyük âlimler bahşetmiştir.

Molla Ali el-Kârî, kaynaklarda doğum tarihi net olarak belirtilmemekle birlikte, hicri X. asırda, Afganistan'ın Herat şehrinde dünyaya gelmiştir. Yaşanan savaşlar sonrası Şiîlerin eline geçen Herat'tan Mekke'ye hicret edip yerleşen Ali el-Kârî, orada zamanın ileri gelen âlimlerinden İslâmî İlimlerin hemen her dalında eğitimler alarak kendisini yetiştirmiştir.

Zaman zaman ilim yolculuklarına çıkarak farklı bölgelerdeki büyük âlimlerden dersler alan Molla Ali el-Kârî, resmî hiçbir görevi kabul etmemiş, yazmış olduğu Mushafları satarak geçimini sağlamıştır. Kimi kesimler tarafından tenkit edilse de, İslâm âlimleri onun ilminden ve eserlerinden hakkıyla yararlanmış ve olumlu yönde kanaat bildirerek, ilmî çerçevede bu tenkitlere yanıtlar vermişlerdir.

Vefat haberinin ardından, bir dönem ilmî çalışmalar yaptığı Mısır'da, dört bin'in üzerinde kişiyle gıyabî cenaze namazı kılınması, onun ilmî derinlik ve tanınırlığını açıklar niteliktedir. Nitekim günümüze kadar ulaşan farklı ilim dallarındaki eserlerinden hâlâ faydalanılmaktadır.

Ömrünü, İslâm'a ve Kur'an'a hizmet için adayan âlimlerden olan İbnü'l-Cezerî, Kıraat ve Tecvid ilmi açısından bir dönüm noktasıdır. Söz konusu ilimlerle alakalı birçok eser kaleme alan müellif, tecvid ilmi üzerine yazdığı ve günümüze kadar da Kur'an

okuyucuları ve öğrencilerinin genellikle istifade ettikleri *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* adlı manzum eserin de sahibidir.

Tecvid ilmi açısından hemen her konunun ele alındığı bu eser 107 beyit olarak yazılmıştır. Ancak daha sonra yapılan ilâvelerle farklı kaynaklarda 108, hatta 109 beyit olarak yazıldığı tespit edilmiştir. Tecvid öğretimi açısından büyük bir üstünlüğe sahip olan bu eser, günümüzde de Kur'an okuyucuları, talebeleri ve muallimleri tarafından okunmakta ve hatta ezberlenmektedir.

Büyük ilgi ve teveccühe mazhar olan bu kıymetli esere, tecvid âlimleri tarafından farklı ebatlarda şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Yazılan şerhler incelendiğinde içlerinde en kapsamlısının, Molla Ali el-Kârî tarafından yazılan *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eser olduğunu görmekteyiz.

İbnü'l-Cezerî'ye ait olan *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* adlı esere yazılmış olan *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı bu şerhte *Mukaddime*'deki şiirsel anlatım çok uzun olmayacak şekilde açıklamalar yaptığı görülmüştür. Molla Ali el-Kârî'nin şerhinde *Mukaddime* beyitlerinin her birini ihtiva ettiği konu kapsamında ele alarak açıklamalarda bulunduğu tespit edilmiştir. Yapmış olduğu açıklamaların, kıraat ve tecvid ile alakalı daha önceden yapılmış olan çeşitli çalışmalarda yer alan bilgiler olmakla beraber, *Mukaddime*'ye ve bu eser gibi tecvid ile alakalı diğer eserlere yapılan şerh çalışmalarının naklettiği bilgilere paralel olduğu izlenmiştir.

Kıraat ve tecvid ilmi ile ilgili yazılmış olan farklı eserleri inceleyip, konularına göre kendi eserinde de onlara yer vermek suretiyle, bir anlamda kıyaslamalı, geniş kapsamlı, diğerlerinden farklı bir eser meydana getirdiği görülmektedir. *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* bağlamında, kendi eserinde yer verdiği diğer eserlerdeki tespitler hususunda isabetli bulmadıklarını eleştirerek tenkitten de geri durmamıştır. Şarihin bu inceleme, tespit ve değerlendirmeleri, Kur'an'dan ve Arap dili kaynaklarından vermiş olduğu örnekler doğrultusunda ilgililere aktarılmıştır. Konu ile alakalı diğer şerhlere bakıldığında, Molla Ali el-Kârî'nin, *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı bu şerhinde daha kapsamlı ve doyurucu açıklamalara ve örneklere yer verildiği tespit edilmiştir.

Ali el-Kârî eserindeki beyitleri incelerken her birini ayrı ayrı ele almış, bazen bu beyitleri kelimeler bazına da indirmek suretiyle inceleme ve açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Her ne kadar beyitleri tek tek ve hatta parçalara ayrılarak incelese de, içerisinde barındırdığı anlam bütünlüğünün korunduğu ve gerekli açıklamaların yapıldığı görülmüştür. Bu beyitlerin incelenmesi ve açıklanması, beyitler içerisinde yer alan anahtar

kelime ve sözcüklerin lügat ve ıstılah anlamlarının verilmesiyle, cümlede kullanımları açısından irapları ve Arap dilindeki kullanımları dikkate alınarak yapıldığı izlenmiştir. Beyitlerin hemen hepsinde bu metot göze çarpmaktadır. İncelenmesi ve açıklaması yapılan beyit, kelime ve konular hususunda, farklı şerh ve eserlerde yapılan açıklamalara da değinildiği görülmüştür. Yapılan farklı açıklama ve yorumlarda isabetli bulduklarına, kendi tercih ve tespitlerine de karşılaştırmalı olarak yer verdiği görülmüştür. Onun bu yaklaşımı, eserini inceleyenlere sadece onun tespitlerini görmekle kalmayıp, farklı yorum, düşünce ve tespitleri de bir arada bularak, daha kolay ve isabetli çıkarımlar elde etmelerine olanak sağlayacağı kanısına varılmıştır.

Molla Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı bu şerhiyle, İbnü'l-Cezerî'nin eserinin Kur'an kıraati ve tecvid ilmi açısından önemini ortaya koymuştur. Tecvid ilminin öğrenilmesi ve öğretilmesi hususunda, konuları işleme ve örneklendirme anlamında, diğer tecvid eserlerine nazaran bu eserin sahip olduğu üstünlük ve diğerlerine de kaynaklığı açıkça görülmektedir. Şarihin şerhi incelendiğinde, *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* adlı manzum eserde, tecvid ile ilgili tüm konuların şiirsel bir tarzda, Arap dilinin inceliklerinin de yansıtıldığı söz sanatlarının olabildiğince kullanıldığı görülmüştür. Söz konusu eserin daha ziyade bu özelliğinden dolayı diğerlerinden ayrıldığı ve tecvid ilminin okunup okutulmasında kaynak olarak tercih edildiği tespit edilmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* adlı bu eseri tecvid ilminin konularını işlediği diğer eserleri ile bağlantılı olduğu izlenmiştir. *et-Temhîd fî İlmî't-Tecvîd*, *en-Neşr ve Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserler tecvid konularının işlendiği diğer eserlerdendir. *Mukaddime* ve manzum olarak kaleme alınan *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eser otuzdan fazla beyitte benzer oldukları tespit edilmiştir.

Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı bu şerhiyle, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* adlı eserinde Tecvid ilminin temel konularının tamamının ele alındığını okuyucuya aktarmaktadır. Konularının sıralaması gayet net, mantıkî bir esasa dayandığı görülmektedir. Tecvid ilmüne dair ön bilgilerin verildiği eserde Molla Ali el-Kârî'nin eseri içerdiği konulara göre alt başlık niteliğinde bablara ayırdığı görülmüştür. Beyit sıralaması bozulmaksızın, harflerin mahreçleri ve sıfatları ele alınarak devam edildiği tespit edilmiştir. Harflerin yanyana gelerek oluşturdukları tertip ve buna bağlı olarak ortaya çıkan birtakım kurallar aktarılmış, Vakf ve ibtidâ ile ilgili kurallar, Mushaf imlası ve kelime sonlarında yapılan vakf gibi tecvid bilgisini tamamlayıcı nitelikteki konularla da sonlandırıldığı görülmüştür.

el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye adlı eser özelinde gerçekleştirilen bu çalışma, *Mukaddime*'nin daha anlaşılır ve kolay biçimde okuyucuyla buluşmasını ve eserden (*Mukaddime*) yeterince istifade edilmesini sağlama anlamında bir çalışma olmuştur. Ali el-Kârî'nin bu eserinin hakettiği ilgiyi görmediği düşünülmele beraber, alana sağlayabileceği katkı açısından daha derinlemesine incelenebileceği, *Mukaddime*'nin diğer şerhleriyle mukayese edilerek farklı açılardan değerlendirilebileceği çalışmalar da yapılabilir.

Sonuç olarak Molla Ali el-Kârî, onca zorluğa ve olumsuzluğa rağmen, Kur'an-ı Kerîm ve İslâmî ilimlere adanmış bir ömür sürerek, örnek alınabilecek büyük âlimler arasında yerini almıştır. Kendisine Mevlâ'dan rahmet dilerken, yolundan giden, ilme tâlip olanlara da istikâmet ve muvaffakiyetler diliyorum.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel (241/855), *el-Müsned*, Beyrut VI, 302

Akgöğ, Harun, *Ali el-Kârî Hayatı, Eserleri ve İbn Arabî' ye Eleştirisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1995

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *el-Minehu'l Fikriyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk: Üsâme Atâyâ, Dimeşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2012

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *el-Masnu fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû* (trc. Halil İbrahim Kutlay), İstanbul 2006

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *Minehu'r-Ravzî'l-Ezher*

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ*, I, 36

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *Şemmu'l-Avârız*

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *Şerhu's-Şifâ*, İstanbul 1316, I, 601, 648

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *Şerhu Nuhbe (ebû Gudde' nin Mukaddimesinden naklen)*

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultân el-Herevî, *Şifâu's-Salik fî İrsâli Mâlik*, Beyrut 2009

Altıkulaç, Tayyar, *İbnü'l-Cezerî DİA*, 1999, İstanbul, 20, 551-557

Altıkulaç, Tayyar, *Tecvidü'l-Kur'an*, Ankara 2006.

Aşıkutlu, Mehmet Rüştü, *Cezerî Mukaddimesi'nin Tercümesi ve Şerhi*, Trabzon, ty.

Aşıkutlu, Mehmet Rüştü, *Tayyibe'nin Eلفaz Manası*, Trabzon, ty.

Âsım Efendî (1819), *Kâmûs Tercemesi*, 1304-1305 I, 110

Baltacı, Câhit, *XV ve XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 619

Bayraktar Saltık, Ümmügülsüm, *Hâkânî, Sehâvî ve İbnü'l-Cezerî' nin Manzum Tecvidlerinin Mukayesesi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi

Bilmen, Ömer Nasuhî (1971), *Büyük İslam İlmihali*, II

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul-1979 İman, 29

Çakıcı, İrfan, “*Kıraat Estetiği Bakımından Kur’an Tilâveti*”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/2 (Eylül 2021), 308-331.

Çakıcı, İrfan, “*Kur’an’ın Korunmasında Hıfz ve Kitabet*”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi 11/2 (Ağustos 2019), 573-597.

Çakıcı, İrfan, *Kur’an Tilavetinde Niteilk Sorunu*, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, 2018, 147-175.

Çiftci, Ali, “*Tehzîbü’l Ebu Amr ed-Dânî’nin et-Tahtîd fi’l-İtkâni ve’t-Tecvid’i Özelinde Tecvid İlminin Müstakilleşmesi*”, Marife, 17/2 (2017): 287-317.

Çiftci, Ali, *Telifat Dönemi Tecvîd Âlimlerinden Mekkî b. Ebî Talib ve Abdülvehhab b. Muhammed el-Kurtubî Perspektifinden Teşdid, Telyin, Tahfif Terimlerine Bir Bakış*, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47, 2019, s. 195-238.

Çetin, Abdurrahman, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012

Çetin, Abdurrahman, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2014

Çetin, Abdurrahman, *Tecvid*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 40: 253-254

Çollak, Fatih, “*REVM*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/revm>

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân, *et-Tahtîd fi’l-İtkân ve’t-tecvîd*, I, Mektebetü Dâru’l-Enbâr, Bağdat 1998, s. 106-107

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân, *et-Teyisîr fi’l-kırâati’s-seb’*, I, Dâru’l-Endülüs, Hâil 2015.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş’as (275/888), *es-Sünen*, nşr: Ahmed Sa’d Ali, Mısır-1952 Melâhim 36 - Salât, 181

Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânu’l-Arab*

El-Hamed, Ğânim Kaddûrî, *Şerhu’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, 3, Dâru’l-Ğavsânî li’d-dirâsâti’l-Kur’âniyye, Beyrut 2019

Gökdemir, Ahmet, *İbnü’l-Cevzî’nin Vakf Yapılmaması Gereken Yerlere Dair Görüşlerinin Kaynağı: İbnü’l-Enbârî*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 23:2 (2018)

Gökdemir, Ahmet, *Osmanlı’da Dad Harfî Tartışmaları Bağlamında Ali B. Suleyman El-Mansuri’nin Yeri*, Bulent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2017

Gökdemir, Ahmet, *Osmanlı Tecvid Risaleleri*, Sonçağ Akademi 1. Baskı, Aralık 2020 Ankara

Hacımısırlıoğlu, Mücella, *Ğânim Kaddûrî el-Hamed Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, İFAV, 2021

Halid el-Ezherî, *el-Hevâşî’l-Ezheriyye*

Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, nşr: Davud Sellûm, Davud Selmân el-Anbekî, İn'âm Davûd Sellûm, Beyrut-2014 I, 58

Hallûf, Muhammed Abdullah, *Mecmû Resâili'l-Allâme el-Molla Ali el-Kârî*, thk., Mahir Edip Habbuş, İstanbul 2016, I-VIII

İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Mecmûatu Resâili İbn Âbidîn*, I-II, Âlamu'l-Kutub, Beyrut, trs. I, 130

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî, *el-Mukaddimetü'l-Cezerî*, Sadi Çöğenli (çev.), Âsitâne Kitapevi, İstanbul 1996

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî, *en-Neşr fî'l-kıraati'l-aşr*. Thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref. Tantâ: Daru's-Sahabe li't-Türâs, 2014

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî, *en-Neşr fî el-Kırâati'l-Aşr*, Dâr'ü ebû hazm, Dımeşk, 2016, (I-V)

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*, nşr: Ğânim Kaddûrî Hamed, Beyrut-1986

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurra*, Dâr'ü Sahabeti li't-Türâs bi Tanta, 2009 (I-III)

Kahraman, Hüseyin, *Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü*, Usûl İslam Araştırmaları Dergisi, Sakarya, 2007

Kamazarov, Edilbek, *Ali el-Kârî'nin Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe isimli eserindeki şerh metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019

Kandehlevî, Muhammed İdris, *et-Tâliku's-Sabîh ala Mişkâti'l-Mesâbih*, Dımaşk, trs, s. 1354

Kara, Ömer, *İbnü'l-Cezerî Hayatı ve Eserleri*, Uluslararası İbnü'l-Cezerî semp., DİB, Ankara, 2021, 1/37

Karabâşî, Abdurrahman, *Tam Karabaş Tecvîdi*, Âlem Yayıncılık, İstanbul 2011.

Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 30, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.

Karadaş, Cağfer, *Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı: 5. Cilt: 5.

Kaya, Eyyüp Sait, Nail Okuyucu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Şevkânî c.39. ss. 22-28*

Koyuncu, Recep, *Cemzûrî ve Tuhfetü'l Etfal*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 2017. 3

Koyuncu, Recep, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2022

Köker, Abdussamet, *Ğanim Kaddûrî el-Hamed'in Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adlı Eserinde İbnü'l-Cezeriyye Mukaddimesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi

Kur'an-ı Kerim

Kutlay, Halil İbrahim, *el-İmâm Aliyyu'l-Kârî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*, Beyrut 1988, s. 25-40

Luknovî, Muhammed Abdülhay ibn Muhammed (ö.1303/1886), *Ta'liku'l-Mumecced alâ Muvattâ-ı İmam Muhammed*, Beyrut 1991, I, 106-108;

Mar'aşî, Muhammed b. Ebû Bekr Saçaklızâde, *Cuhdü'l-Mukıl*, nşr. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, Dâru Ammâr, Amman 1422/2001

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed, *Kitabü'r-Riâye li Tecvîdi'l-Kırâe*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, No:28

Muhibbî, Muhammed, *Hulâsâtu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, Beyrut trs., III

Mustakîmzâde, Süleyman Sadeddin (1202/1788), *Tuhfe-i Hattatîn*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.

Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. Haccâc (261/874), *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955 (I-V) Salât, 54.

Öge, Ali, "Rivâyet ve Dirâyet Tefsîrlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:25, 2015, s.38

Öz, Ramazan, "Mehmet Zihni Efendinin İlmi Şahsiyeti, Kıraat İlmine Katkısı, Tecvid İlmi Açısından el-Kavlü's-Sedid fî İlmi't-Tecvid Adlı Eserin Değerlendirilmesi" Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2020

Özel, Ahmet, *Ali el-Kârî*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, II, 403-405, İstanbul-1989.

Pakdil, Ramazan, *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat*, 16, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2019.

Sağman, Ali Rıza, *İlaveli Yeni Sağman Tecvîdi*, Dördüncü Baskı, İstanbul 1964

Sarı, Mehmet Ali, *Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İstanbul ty.

Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân (180/796) *el-Kitâb*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Harun, Kahire-1982, 2. Baskı (I-IV+I), 434

Şirinov, Rüfet, *Ali el-Kârî Şerh Metodu (Mirkâtu'l Mefâtiḥ Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019

Şirinov, Rüfet, *Aliyyü'l-Kârî ve Mirkâtü'l-Mefâtîh Adlı Eserinin Şerh Edebiyatındaki Yeri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, Sayı: 49, 2020

Taşköprizâde, İsmüddîn Ahmed b. Mustafa b. Halil, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Tıbbâti'l-Mushafi's-Şerîif, Medine 1421.

Tekin, Mahmut, *Ali el-Kârî ve Tasrîfu'z-Zencânî İsimli Eser için Kaleme aldığı Şerhi*, Artuklu Akademi, 2020/7 (2), 337-362.

Tirmizî, Muhammed ibn İsâ ibn Sevrâ (279/892), *es-Sünen*, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf, I-VI, Dâru'l-Arabî'l-İslâmî, Beyrut, 1416/1996

Uslu, Recep, *Herat*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XVII, 216

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, II, 268-420

Yıldırım, Haydar, *Ali el-Kârî' nin Kelâmî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2002

Yurtseven, Muhammet, *'Kıraate Dair Bir Eser Olarak Taşköprizâde'nin Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezerî adlı Eserin Yazma Nüshaları ve Tahkiki Üzerine Bir Değerlendirme'* *Tahkik İslâmî İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi*, 3/1 (Haziran/June 2020). s. 351-381

Yüksel, Ali Osman, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2012 s. 147-238

Ziriklî, Hayreddin (1396/1976), *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisa mine'l-Arap ve'l-Müsta'rabin ve'l-Müşteşrikîn*, Beyrut 1984, (I-VIII)